

**United Nations Trust Fund
for Human Security**

Nacrt

Strategija razvoja općine Kupres 2016.-2020.

Kupres, lipanj 2015.

SADRŽAJ	2
POPIS KORIŠTENIH SKRAĆENICA	4
UVOD	6
METODOLOGIJA KREIRANJA STRATEGIJE RAZVOJA	8
STRATEŠKA PLATFORMA	10
1. Zemljopisni položaj i prirodne karakteristike	10
1.1. Ključne povijesne činjenice važne za identitet mjesta	10
1.2. Zemljopisno-komunikacijske karakteristike, prirodne odlike i resursi područja	10
2. Demografske karakteristike i kretanja	13
2.1. Ukupan broj stanovnika	13
2.2. Struktura stanovništva (starosna i spolna)	13
2.3. Prostorni raspored stanovništva(po naseljenim mjestima/mjesnim zajednicama, u urbanim i ruralnim dijelovima)	15
2.4. Prirodni priraštaj stanovništva	15
2.5. Migracije stanovništva	16
3. Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji	18
3.1. Broj i struktura poduzeća i poduzetničkih radnji	18
3.2. Kretanje prihoda i rashoda, te prosječne plaće po granama djelatnosti	20
3.3. Spoljnotrgovinska razmjena i najznačajniji izvozni proizvodi	21
3.4. Veće investicije u privredii gospodarstvu	24
3.5. Turistički potencijal i turistička infrastruktura	25
3.6. Poljoprivredni potencijali i proizvodi	28
4. Pregled stanja i kretanja na tržištu rada	34
4.1. Zaposlenost (broj, spolna, obrazovana i starosna struktura)	34
4.2. Nezaposlenost (broj, spolna, obrazovna i starosna struktura)	35
4.3. Umirovljenici (broj, spolna struktura, struktura po vrsti mirovine)	38
5. Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja	41
5.1. Obrazovanje	41
5.2. Kultura i sport	44
5.3. Zdravstvena i socijalna zaštita	45
5.4. Stanovanje	50
5.5. Civilna zaštita	50
5.6. Socijalna, imovinska i osobna sigurnost građana	51
5.7. Osjetljive/ranjive grupe (ratni vojni invalidi)	52
5.8. Civilno društvo	54
6. Pregled stanja javne infrastrukture i javnih usluga	56
6.1. Stanje prometne infrastrukture	56
6.2. Stanje tehničke infrastrukture pogledu pokrivenosti i kvalitete elektroenergetske mreže, telekomunikacija, interneta, RTV signala	59
6.3. Stanje komunalne infrastrukture i usluga u pogledu dostupnosti i u pogledu kvalitete	60
6.4. Stanje administrativnih usluga lokalne samouprave	65
7. Stanje okoliša	67
7.1. Stanje zraka(kvalitet i upravljanje)	67
7.2. Stanje vodnih resursa (korištenje, zaštita i upravljanje)	68
7.2.1. Vodoopskrba	69
7.2.2. Odvodnja i pročišćavanje otpadnih voda	70
7.3. Stanje zemljišta (korištenje, zaštita i upravljanje)	72
7.4. Stanje šumskih eko sistema (korištenje, zaštita i upravljanje)	73
7.5. Upravljanje otpadom	76
7.6. Upravljanje prostorom i okolišem te stanje gradskog zelenila	77

7.7.	Zaštita prirodnog (posebno biodiverziteta) i kulturno-povijesnog naslijeđa	77
7.8.	Utjecaj lokalne ekonomije na okoliš	80
7.9.	Utjecaj okoliša na javno zdravlje	80
8.	Stanje prostorno-planske dokumentacije	81
9.	Analiza proračuna	83
9.1.	Pregled učešća poreskih i neporeskih prihoda u ukupnom proračunu	83
9.2.	Struktura rashoda prema funkcionalnoj klasifikaciji	88
9.3.	Kretanje odnosa kapitalnih i administrativnih izdataka	90
9.4.	Kreditna zaduženost i kreditni potencijal	91
9.5.	Procjena investicionog potencijala i izvora finansijskih strateških projekata	92
10.	SWOT analizarazvoja općine Kupres	94
11.	Strateški fokusi, vizija i ciljevi općine Kupres	96
12.	Sektorski razvojni planovi	101
12.1.	Plan ekonomskog razvoja	101
12.1.1.	Fokusiranje	101
12.1.2.	Razvojni ciljevi ekonomskog razvoja	103
12.1.3.	Programi, projekti i mjere	106
12.1.4.	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima	107
12.2.	Plan društvenog razvoja	113
12.2.1.	Fokusiranje	113
12.2.2.	Razvojni ciljevi ekonomskog razvoja	115
12.2.3.	Programi, projekti i mjere	117
12.2.4.	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima	118
12.3.	Plan zaštite životne sredine	126
12.3.1.	Fokusiranje	126
12.3.2.	Razvojni ciljevi ekonomskog razvoja	128
12.3.3.	Programi, projekti i mjere	129
12.3.4.	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima	130
13.	Operativni dio	137
13.1.	Plan implementacije integrirane strategije razvoja za 2016. – 2018	137
13.1.1.	Akcioni plan za projekte koji se implementiraju u prvog godini	141
13.2.	Finansijski plan implementacije strategije razvoja za 2016.-2018	148
13.2.1.	Detaljan finansijski plan za projekte koji se implementiraju u 2016.	148
13.2.2.	Rekapitulacija investicija u Strategiju razvoja Općine Kupres	154
13.3.	Plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala	167
13.4.	Praćenje, ocjenjivanje i ažuriranje strategije razvoja	169
PRILOZI		172
P1	Kalendar ažuriranja Strategije	172
P2	Sinteza integrirane strategije razvoja	174

POPIS KORIŠTENIH SKRAĆENICA

BDP	Godišnji domaći proizvod
BiH	Bosna i Hercegovina
BIS	Braniteljsko invalidska služba
BHMAC	Centar za uklanjanje mina u BiH
CIOFF	Međunarodni festival folkloru i „Dani kosidbe Kupres“
CRS	Centar za socijalni rad
DOO	Društvo s ograničenom odgovornošću
DVD	Dobrovoljno vatrogasno društvo
EU	Europska unija
HBŽ	Hercegbosanska županija
HKD	Hrvatsko kulturno društvo
HVIDRA	Hrvatski vojni invalidi domovinskog rata
HR-HB	(Hrvatska zajednica Herceg-bosna) Hrvatska Republika Herceg-Bosna
HT	Hrvatske telekomunikacije
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
ISPR	Integrirani strateški plan razvoja
JKP	Javno komunalno poduzeće
KM	Konvertibilna marka
KUD	Kulturno-umjetnička društva
K-10	Kanton 10 (Hercegbosanska županija)
LD	Lovačko društvo
LEAP Kupres	Lokalni akcijski ekološki plan Kupres
MiPRO	Metodologija za integrirano planiranje razvoja općina
MP	Mjesno područje
NVO	Nevladine organizacije
OCHA	Ured za koordinaciju humanitarnih poslova
OPS	Operativni plansigurnosti
ORT	Općinski razvojni tim
PP	Policajska postaja
RVI	Ratni vojni invalidi
RTV	Radio televizija
SPOFBiH	Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH
SZI	Socijalna zaštita i inkluzija

SWOT	Analiza unutrašnjih snaga, slabosti i vanjskih prilika i prijetnji
ŠGD	Šumsko gospodarsko društvo
UNDP	(Razvojni programa Ujedinjenih naroda) Program Ujedinjenih naroda za razvoj
UNHCR	Fond Ujedinjenih naroda za djecu
UNICEF	UN Fond za ljudsku sigurnost
UNTFHS	

Strategija integriranog razvoja Općine Kupres od 2016.–2020. godine (u nastavku Strategija) predstavlja ključni strateško-planski razvojni dokument čija svrha je poticati budući rast i razvoj zajednice. Strategija je obuhvatila planiranje razvoja društvenog, ekonomskog i okolišnog sektora, kao i prostornog uređenja. Izrađena je kao okvir za definiranje zajedničkih ciljeva, poticanje lokalnih snaga, ali i kao odgovor na izazove budućeg razvoja općine i sveukupnog života u njoj. Usklađena je sa strategijama i politikama na višim razinama vlasti, prvenstveno sa Strategijom razvoja Federacije BiH 2010.-2020., ali i s drugim sektorskim strategijama na državnoj, entitetskoj i županijskoj razini.

Pri izradi Strategije razvoja općine 2016.–2020. vodilo se računa o "Primjeni koncepta ljudske sigurnosti u cilju stabilizacije zajednica u Hercegbosanskoj županiji", što je istovremeno i naziv projekta osmišljenog i podržanog od UN Fonda za ljudsku sigurnost (UNTFHS - *UN Human Security Trust Fund*). Ciljevi su kreirani da bi se ojačali kapaciteti županijskih i općinskih vlasti za pružanje socijalnih usluga s ciljem smanjenja osobne i društvene nesigurnosti, jačanju kapaciteta sustava obrazovanja s ciljem sprječavanja diskriminacije i nasilja i generalno spremnosti kritičnih područja u Hercegbosanskoj županiji da odgovore na rizike i prijetnje sigurnosti zajednice, te da osiguraju jednak pristup mogućnostima za zapošljavanje i ekonomsku održivost u prioritetnim područjima. Ured za koordinaciju humanitarnih poslova (OCHA) koordinira ovaj projekt s ciljem rješavanja sigurnosnih pitanja u zajednici putem multi-sektorskih rješenja.

Poštujući principe i ciljeve projekta UNTFHS, kao i principe strateškog planiranja standardizirane Metodologije za integrirano planiranje lokalnog razvoja (MiPRO), strateški dokument općine izrađen je od strane radnih tijela koje je imenovao načelnik Općine Kupres svojim rješenjem, broj: 02-01-/1-28-1-1028/14. godine od 08.08.2014. godine uz učešće predstavnika javnog, privatnog i nevladinog sektora. Operativno, na čelu izrade dokumenta bio je Općinski razvojni tim (ORT) koji je istovremeno bio i koordinacijsko tijelo zaduženo za vođenje participativnog procesa izrade integrirane strategije razvoja općine Kupres.

Aktivni sudionici izrade nacrtu Strategije Općine Kupres sljedeći su članovi, koji ujedno čine Općinski razvojni tim:

1. VESNA JURIČ-KOORDINATOR,
2. DARIO ČIČAK-član tima,
3. MIRO PAŠALIĆ- član tima,
4. BRANKA IVIĆ- član tima,
5. Marija BATINIĆ- član tima,
6. TOMISLAV PAŠALIĆ- član tima,
7. TOMISLAV PERIŠA- član tima,
8. DANIJELA KUNA- član tima,
9. IVAN AKRAP- član tima,
10. MATE ČIČAK-član tima,
11. BRANKO ŠARIĆ- član tima,
12. JELENA LOZANČIĆ- član tima,
13. MARINA VILA - lektor

Strategija ima cilj informirati javnost i ulagače o trenutnom stanju u općini Kupres, kao i razvojnem putu Općine. Praktično, ona je vodič za izradu detaljnih planova, programa i projekata u tri ključna sektora, a osigurava podlogu za praćenje napretka, ohrabruje suradnju i dogovor o planiranju različitih razina vlasti i društveno-ekonomskih partnera. Predstavlja temelj za postizanje ravnoteže između kvalitete lokalnog razvojnog planiranja, prihvatljivosti i izvodljivosti planova.

Proces izrade Strategije sastoji se od tri ključne faze, Faza izrade Strateške platforme, Faza izrade Sektorskih planova i Faza Operativnog planiranja koja završava sa definiranjem kapaciteta (tehničkih i ljudskih) koji će pratiti implementaciju Strategije i razvoj, i istovremeno unapređivati proces. Izrađena je za razdoblje od pet godina, s detaljno isplaniranim programima i projektima po prioritetima, za operativno razdoblje od tri godine. Također, u Strategiji su izrađeni i detaljni akcijski planovi za prvu godinu implementacije, u sva tri ključna sektora. Ovakav koncept nije samo osnova za korištenje općinskih i drugih domaćih izvora sredstava, nego i dobra osnova za pristup eksternim izvorima sredstava, poput IPA programa Europske unije, ali i drugih programa podrške u Bosni i Hercegovini.

Pri izradi Strategije vodilo se računa o ključnim principima strateškog planiranja integriranog razvoja, kao što su održivi razvoj, socijalna osjetljivost i sigurnost građana, participacija, horizontalnoj intersektorskoj usklađenosti te vertikalnoj usklađenosti Strategije sa strategijama i planovima na drugim razinama, standardizaciji, transparentnosti, ali najviše o realnoj analizi stanja i planiranju temeljenom na takvoj analizi.

Dodatna vrijednost ovog dokumenta je u tome što se u Strategiji integrirao Program jačanje sustava socijalne zaštite i inkluzije djece kojeg na prostoru BiH provodi UNICEF koristeći pri tom SZI model (Socijalna zaštita i inkluzija). To je integrirani pristup za jačanje sustava socijalne zaštite i inkluzije na svim razinama vlasti, putem jačanja kapaciteta profesionalaca i procesa donošenja odluka zasnovanog na dokazima. SZI model podržava procese kreiranja i realizaciju inovativnih usluga koje proizilaze iz primjene integriranog pristupa socijalnoj zaštiti i inkluziji na lokalnom nivou i koje su uspostavljene za dobrobit ugrožene djece i njihovih porodica. Podrazumjeva prvenstveno izradu socijalnih politika, a istovremeno jača socijalne usluge i rad na terenu s najugroženijim grupama, uz stalnu reviziju i ažuriranje lokalnih baza podataka o stanju i potrebama ciljnih grupa. Osigurava niz programskih alata stručnim radnicima na svim nivoima vlasti i u različitim sektorima.

Također, u Strategiju razvoja integriran je i Operativni plan sigurnosti (OPS) općine Kupres za period 2016 – 2020. koji je uvažavajući činjenicu da je sigurnost jedna od najvažnijih pretpostavki i uvjeta za ukupni ekonomski i društveni razvoj jednog društva, pokrio oblast sigurnosti u najširem smislu. Sigurnosni problemi i izazovi zahvaćeni analizom i operativnim planom u OPS između ostalog uključuju: kriminal, nasilje nad djecom, rodno zasnovano nasilje, narušavanje javnog reda i mira, nesreće uzrokovane prirodnim katastrofama, krađe, narkomanija, zaostale mine i NUS, infrastrukturni problemi i izazovi itd.

Oba ova programa (SZI i OPS) provode se u općini Kupres u okviru programa "Primjena koncepta ljudske sigurnosti u cilju stabilizacije zajednica u Hercegbosanskoj županiji".

Tehnička pomoć u procesu izrade Strategije razvoja pružena je Općinskom razvojnom timu u okviru Projekta "Primjena koncepta ljudske sigurnosti u cilju stabilizacije zajednica u Hercegbosanskoj županiji" (HSTF) i uz podršku Razvojnog programa Ujedinjenih naroda u BiH (UNDP) te organizacija u BiH (UNHCR, UNICEF i IOM).

Za potrebe pružanja tehničke pomoći ORT-u Kupres, UNDP je angažirao tri individualna konsultanta, za ekonomski razvoj angažiran je Elvedin Miljković, dipl. ecc., za područje društvenog razvoja Aleksandar Bundalo, dipl. menadžer (Business Administration) i za područje zaštite okoliša angažirana je prof.dr.sc. Vildana Alibabić.

U izradi strateškog plana razvoja općine korištena je standardirana Metodologija za integrirano planiranje lokalnog razvoja (MiPRO), prihvaćena i preporučena od entitetskih vlada te saveza općina i gradova oba entiteta. MiPRO je u potpunosti usklađena s postojećim zakonskim okvirom kojim je definirano planiranje razvoja na lokalnoj razini, gdje je općinska uprava nositelj procesa izrade i implementacije strategije, uz maksimalno uključivanje i svih drugih aktera života u lokalnoj zajednici. Nadalje, MiPRO je u potpunosti usuglašena s vodećim principima i pristupima strateškom planiranju koje promovira Europska unija.

Vodeći principi na kojima se zasniva Strategija razvoja općine Kupres su održivost i socijalna uključenost. Održivost kao princip integrira ekonomski i okolišni aspekt, dok princip socijalne uključenosti podrazumijeva jednake šanse za sve i pravičnost u smislu identificiranja potreba i interesa marginaliziranih i socijalno isključenih skupina stanovništva.

Strategiju karakteriziraju integracija (što znači da su ekonomski, društveni i okolišni aspekt promatrani kao neodvojivi dijelovi jedne cjeline) i participacija (svi zainteresirani akteri su angažirani i doprinijeli su izradi Strategije).

Općina se angažirala u procesu izrade Strategije vođena uvjerenjem da strateško planiranje predstavlja ključni instrument za proaktivno i odgovorno upravljanje lokalnim razvojem. Proces izrade Strategije iniciran od načelnika Općine i podržan od Općinskog vijeća, započeo je potpisivanjem Memoranduma o razumijevanju između Općine i Razvojnim programom Ujedinjenih naroda 2014. godine (UNDP) o sudjelovanju u programu "Primjena koncepta ljudske sigurnosti u cilju stabilizacije zajednica u Hercegbosanskoj županiji".

U procesu izrade, kojeg je operativno vodio Općinski razvojni tim (ORT), nastojalo se ostvariti mehanizam za snažno građansko sudjelovanje, dominantno kroz rad Sektorskih grupa i Partnerske grupe – konzultativnog tijela kojeg su činili predstavnici javnog, privatnog i nevladinog sektora, u čemu se donekle uspjelo. Poseban naglasak je stavljen na uključivanje i adekvatno prepoznavanje potreba potencijalno ranjivih kategorija stanovništva.

Polazna točka za izradu Strategije bila je analiza postojećih strateških dokumenata, razina njihove realizacije, te stupnja razvijenosti ljudskih resursa neophodnih za izradu i implementaciju strategije. Ova analiza nadograđena je analizom relevantnih kvantitativnih i kvalitativnih podataka iz primarnih i sekundarnih izvora koji su u Općini dosta oskudni, što predstavlja jedan od značajnih problema za kvalitetno strateško planiranje. Upravo najvažniji dio Strategije predstavlja Strateška platforma koja obuhvaća socioekonomsku analizu, strateške fokuse, viziju razvoja i strateške ciljeve razvoja. Stratešku platformu dominantno radi ORT.

Drugi dio Strategije čine Sektorski planovi (društveni, ekonomski i ekološki) kojeg su radile, za tu svrhu formirane sektorske radne grupe, a koje su također formirane od predstavnika javnog, privatnog i nevladinog sektora. U društveni sektorski plan, pored strateških programa, projekata i mjera proizšlih iz procesa planiranja predviđenim MiPRO metodologijom, integrirana su dva posebna programa. Prvi je Program socijalne zaštite i inkluzije, a drugi je Operativni plan sigurnosti općine Kupres za period 2016 – 2020. Oba ova programa paralelno su su provodila u općini, a u Strategiji razvoja integrirana su kao programi kod sektorskog plana za društveni razvoj na način da su Programom 1: Pобољшanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje obuhvaćeni projekti kreiranja politike socijalne zaštite i inkluzije, dok su programom 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres obuhvaćeni projekti iz OPS općine Kupres.

Model SZI predviđa tri faze operacionalizacije. U prvoj je predviđeno uspostavljanje osnovnih komponenti SZI modela u lokalnoj zajednici kroz kreiranje nacrtu općinskog akcionog plana za socijalnu zaštitu i inkluziju djece, u dugoj njegova realizacija i osnaživanje kapaciteta usluga i u trećoj preuzimanje svih funkcija SZI modela na lokalnom nivou, od uspostavljene općinske SZI komisije i

njenih partnera na lokalnom nivou. Završna faza odražava potpuno vlasništvo lokalnih ustanova nad SZI procesom i realizacijom SZI modela koje im omogućava da razviju i pružaju usluge socijalne zaštite i inkluzije za djecu i njihove porodice.

OPS rađen je također, MiPRO metodologijom, urađena je analiza stanja u oblasti sigurnosti, izrađen operativni plan, programi i projekti sa indikatorima a kako su se neki elementi preklapali sa strateškim planiranjem i planiranjem u sektoru društvenog razvoja općine Kupres, u Strategiji razvoja integrirani su projekti koji nisu bili obuhvaćeni procesom izrade Strategije.

U završnom dijelu procesa, ORT na bazi principa integracije, ujedinjavao je i uskladio sektorske dokumente, te izradio Plan implementacije, okvirne trogodišnje i detaljne jednogodišnje planove implementacije, uključujući i plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala neophodnih za proces implementacije Strategije. Kako bi se omogućila učinkovita implementacija Strategije, financijski okvir Strategije i opštinski budžet trebaju se u potpunosti uskladiti u narednim godinama.

OPĆINSKI RAZVOJNI TIM

1. Zemljopisni položaj i prirodne karakteristike**1.1. Ključne povijesne činjenice, važne za identitet mjesta**

Naziv Kupres prvi put se službeno spominje u darovnici kralja Stjepana Tomaševića, bosanskog kralja, 18. rujna 1461. godine. Međutim, u ranijoj povijesnoj dokumentaciji za Kupres se vežu nazivi Tropoj, Vrhovine, Završje i Zapadne strane. Postoje različita tumačenja o nastanku imena Kupres. Mnogi povjesničari su najbliže tumačenju da se naziv Kupres veže za staro-ilirske riječi: *kup* i *rrash* (raš). Prva riječ znači duboku zdjelu, a druga ravnicu. Dakle, "kup-raš" označava ravan kupastog oblika, odnosno zatvorenu kotlinu, što savršeno odgovara kupreškom kraju koji je kao kakva slika uokviren sa 16 planina. Tako se od starijeg naziva Kupraš razvio tokom vremena oblik Kupris, Kupreš, Kupres.

Prepoznatljivost ove visoravni ogleda se u brojnim kupreškim arheološkim nalazištima koja su vrlo uvjerljiv dokaz da je život na ovoj visoravni tekao od davnih vremena u neprekinutom lancu stoljećima do današnjeg dana. Istražena i poznata kupreška nalazišta su: Gradine (Velika gradina u Vrilima, Mala gradina, Ravanjska vrata, Ljeljena u Vukovskom polju), tumuli (na prostoru Rilića, Gornjeg Malovana, Kupresa, u Otinovcima, Goravcima), nekropole-grad mrtvih (na Ravanjskim vratima, u Mušićima i u Ravnom) i crkvine (Otinovci, u Vrilima, selo Ravno, Gornje Vukovsko, Rilić).

1.2. Zemljopisno-komunikacijske karakteristike, prirodne odlike i resursi područja

U jugozapadnom dijelu BiH koji administrativno pripada Županiji 10, odnosno Hercegbosanskoj županiji u Federaciji BiH smještena je općina Kupres. Ona graniči s općinama Kupres Republike Srpske na sjeveru, Donji Vakuf i Bugojno na sjeveroistoku, na istoku Gornji Vakuf - Uskoplje i Prozor - Rama, na jugu Tomislavgrad i Livno, te Glamoč na zapadu. Nalazi se na zemljopisnoj širini od 44° i na zemljopisnoj dužini 17° jugozapadnog dijela Federacije BiH. Površina Općine Kupres iznosi 567 km² i smještena je na nadmorskoj visini između 1135 m do 1250 m, a udaljenost od Jadranskoga mora je svega 130 km (Dubci). Kupres se nalazi oko 130 km udaljenosti od Mostara, te približno isto do Splita u Republici Hrvatskoj i Banja Luke. Veoma blizu i dobro povezan sa Srednjobosanskom županijom i Travnikom, a preko Zenice i Doboja sa Slavonijom (Republika Hrvatska), Mađarskom i Srbijom.

Gestrateški položaj Kupresa određuje i njegov značaj u užoj i široj regiji, stvara mogućnosti za daljnji razvoj i čini ga izuzetno privlačnim za život, odmor i posao.

Klima u Kupresu je planinsko-alpska, oštra, s prosječnom godišnjom temperaturom od 5.5°C, koju donekle ublažava intenzivno proširenje i razmjena kontinentalnih i maritimnih zračnih masa. Godišnjizbroj oborina kreće se od 1150 L/m² do 1300 L/m² u polju, a na okolnim vrhuncima do oko 1500 L/m². Snježne padaline su obilne, a zbog visokih nadmorskih visina snježni pokrivač se zadržava u prosjeku sedam mjeseci godišnje, najduže u razdoblju siječanj-ožujak. Zbog snažnih planinskih vjetrova studen je velika i česte su snježne vijavice.

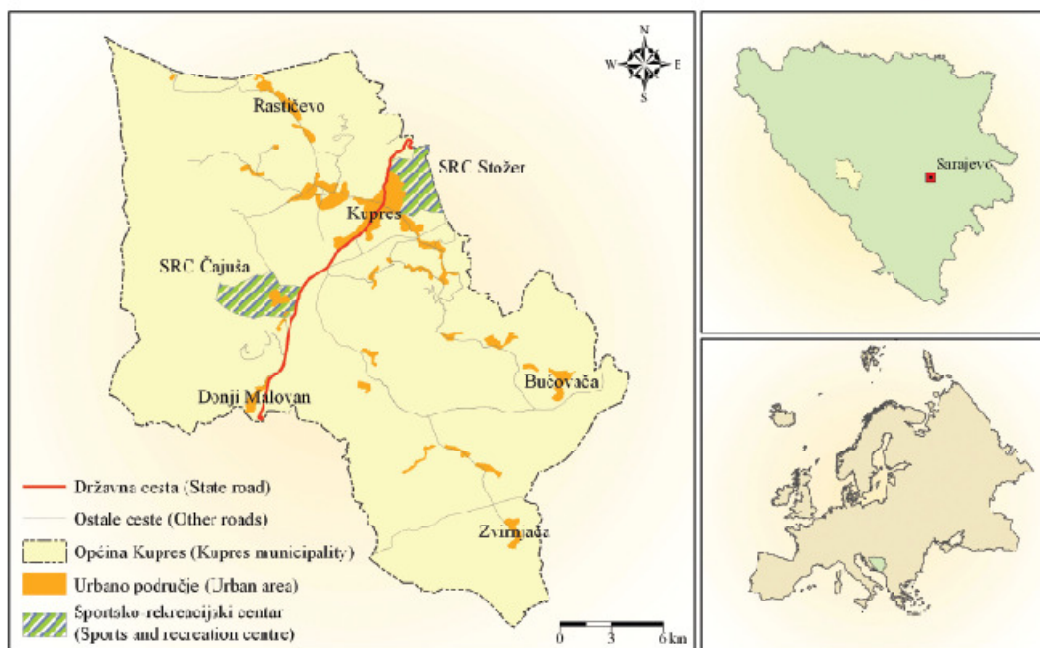
Tijekom godine 68,2% vjetrova naspram 31,8% tišina ukazuje na značajnu vjetrovitost ovog kraja u smislu korištenja ovog elementa klime kao prirodnog resursa. Najčešći su vjetrovi bura, kao kontinentalni, i jugo, kao maritimni vjetar. Najveća prosječna mjesečna jačina vjetrova je kod bure 3,1 bofora u siječnju, a najmanja kod vjetrova pravca Z i SZ 0,2 bofora (b/h/s) u veljači.

Slika 1. Zemljopisni položaj općine Kupres

Izvor: Strategija razvoja poduzetništva 2013-2023

Slika 2. Zemljopisni položaj općine Kupres sa prikazom urbanih područja

Izvor: LEAP Kupres, 2012-2017

Ukupna količina oborina od 1.227 L/m^2 godišnje čini kupreški kraj u cijelosti vlažnim. Najveća količina oborina izluči se zimi (353 L/m^2 ili 28,8%) i u jesen (343 L/m^2 ili 27,9%) kada su zavegetaciju i čovjeka manje potrebne i obrnuto : najmanje ljeti (273 L/m^2 ili 19,4%), kada sunajpotrebnije. Znatno dio ovih oborina propusti se kroz propusno kraško zemljište. Godišnje u prosjeku bude 78,5 kišnih dana, a 46,8 dana sa snježnim oborinama. Snježni pokrivač u tijeku godine je u prosjeku 110 dana.

Hidrografski sustav općine čine površinski tokovi najviših horizonata u riječnim slivovima crnomorskog i jadranskog morskog sliva. Zatvorena krška polja obrubljena planinskim masivima od

karstificiranih vapnenaca i dolomita s jedne, a škriljcima, laporovitim vapnencima i pješčarima s druge strane, stvaraju specifične oblike površinskog i podzemnog otjecanja.

Najveće jezero u Kupreškoj općini je Kukavičko jezero kod sela Kukavice. To je glacijalno jezero, bogato pastrvom i rakom. Nalazi se desetak kilometara sjeveroistočno od Kupresa. Pored njega veći površinski obuhvat imaju još dva manja glacijalna jezera: Turjača, udaljeno 14 km jugoistočno od Kupresa kod sela Rilića i Rastičevačko jezero prema zapadu. Na Kupreškom polju nalazi se još preko 20 vrtača, čije dno je zaglinjeno i vodonepropusno uslijed čega se u njima voda zadržava veći dio godine, obrazujući tako mala jezerca sa 100 do 200m promjera. Neka od njih imaju svoje vlastite izvore.

Kupreški kraj sastoji se iz tri hidrografske dosta samostalne kotline: Bajramovačku na sjeveru, Mrtvičku u sredini i Milačku na jugu. Najneravnije tlo je bajramovačkog dijela, gdje su mnogobrojne kose, uvale i vrtače velikih razmjera, a tek na zapadu je prostrana ravan. Tu protječe rječica Mrtvaja koja izvire kod sela Stražbenice, teče prema sjeverozapadu i ponire na kraju polja, blizu Šemanovaca. Mrtvičkom kotlinom teče rječica Mrtvica, u koju se ulijevaju potoci Smrdelj, Karićevac i Jazmak. Teče prema zapadu i sjeverozapadu i uvire pod Kurljanjem, odnosno pod Jarmom kod mlina Mate Dumančića-Knezića. Milačkom kotlinom teče Milač, vodom najobilatija kupreška ponornica.

Osim Kupreškog polja, postoje još dvije znatno manje kraške visoravni: Vukovsko polje i Ravno. Nalaze se na oko 1135 m nad morem i imaju po oko 20 km². Vukovsko polje dijele od Kupreškog polja Lupoglav, Crni vrh i Osoje, a od Ravnog Ravašnica (1565 m). Između Vukovskog polja i Ramske kotline izdiže se visoka Raduša s oštrim šiljkom Idovcem (1956 m), koju opet sa Stožerom povezuje Siver (1562 m). Ravanjsko polje od Duvanjskog dijeli vodom oskudna planina Pakline (1503 m) i Ljubuša (1797 m). Između Kupreškog i Glamočkog polja leži bezvodna visoravan Hrbine, ispresijecana s više gorskih lanaca.

Kupreško polje je velika kraška visoravan smještena istočno od Livanjskog i Glamočkog polja, a sjeverno od Duvanjskog polja. Pruža se od sjeverozapada prema jugoistoku, dugačko je 24 km, široko 10 km i površine 93 km². Geološki mu je sastav od verfenskih škriljevaca, u širini djelomično od pješčenika, vapnenca, dolomita i slojeva melofira. U južnim je krajevima pokriveno neogenim jezerskim talozima, glinom i šljunkom.

Kupreška visoravan sa svih strana je okružena planinama. To su na sjeveroistoku Mosor, Stražbenica, Velika Plazenica, Mala Vrata, Mala Plazenica, sedlo Kupreška ili Velika Vrata i planina Stožer. Nadmorska visina navedenih planina je od 1371 – 1766 m. Na jugoistoku Kupres okružuju Lupoglava, Crni Vrh, Osoje i Javorni Vrh čije nadmorske visine se kreću između 1272 i 1828 m. Na jugu i jugozapadu su Batoglav, Kozja Glava, Malovan, Jaram koji je najviši (1662 m) i Kurljaj. Na zapadu i sjeverozapadu Krvajac (1662 m) i Mali Vitorog (1748 m). Ove planine su međusobno povezane sa nekoliko manje značajnih planina. Sve su uglavnom pokrivene šumom i livadama i daju izvrsnu stočnu hranu. Sjeveroistočne planine su razvodno gorje, pa im s jedne strane teku vode u Jadransko, a s druge strane u Crno more.

Općina Kupres smještena je u jugozapadnom dijelu BiH, udaljena svega 130 km od Mostara u Hercegovini, Banja Luke u R. Srpskoj i Sarajeva u Federaciji, te Splita u R. Hrvatskoj. Takvom pozicijom Kupres povezuje kontinentalni dio BiH i Hrvatske sa Dalmacijom i Jadranskim morem u R. Hrvatskoj.

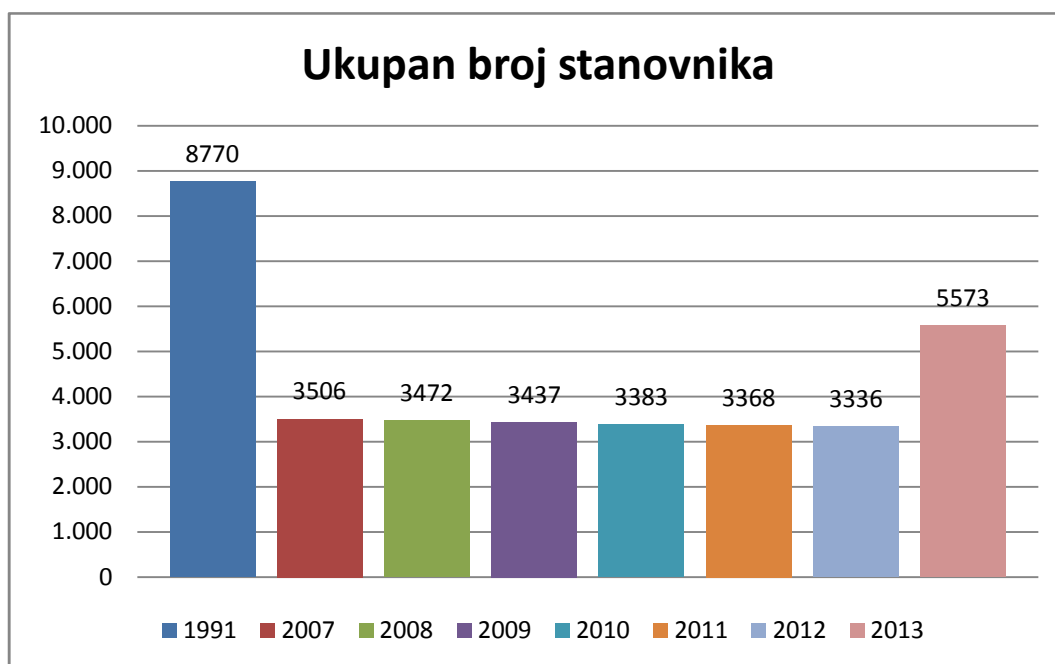
Sa nadmorskom visinom iznad 1135 m, planinskom klimom, površine 567 km², sa visoravanima površine 20 km², okružene sa 18 planinskih vrhova visine 1272 do 1828 m, Kupres predstavlja bogatsvo prirodne raznolikosti koja uz bogatsvo vodom i šumom, obiluje i sa kulturno arheološkim znamenitostima, što daje odlične preduvjete za razvoj.

2. Demografske karakteristike i kretanja

2.1. Ukupan broj stanovnika

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u općini Kupres živjelo je 8770 stanovnika. Prema preliminarnim neslužbenim rezultatima popisa stanovništva iz 2013. u općini boravi 5573 stanovnika što je za 37% manje i znatno više u odnosu na županijsku razinu gdje se navodi smanjenje broja stanovnika za oko 30%. Razlog smanjenja broja stanovnika objašnjava se ratnim zbivanjima, niskim prirodnim priraštajem (grafikon 5) i ekonomskom krizom. U razdoblju 2007.-2012. ukupan broj stanovnika bilježi trend blagog pada sve do 2013. Prosječno godišnje, 34 stanovnika je manje. Također, na grafikonu 1 vidi se nagli skok broja stanovnika u 2013. u odnosu na prethodne godine što se objašnjava kontinuiranim migracijama stanovništva prema Hrvatskoj i EU, u oba smjera, najčešće radi povremenih poslova. Koliki je točan broj stanovnika, prijavljenih u Kupresu, a odsutnih (uglavnom zbog ekonomskih razloga), nema precizne evidencije, ali sudeći po prikazanim projekcijama radi se o više od 2000 stanovnika.

Grafikon 1. Ukupan broj stanovnika

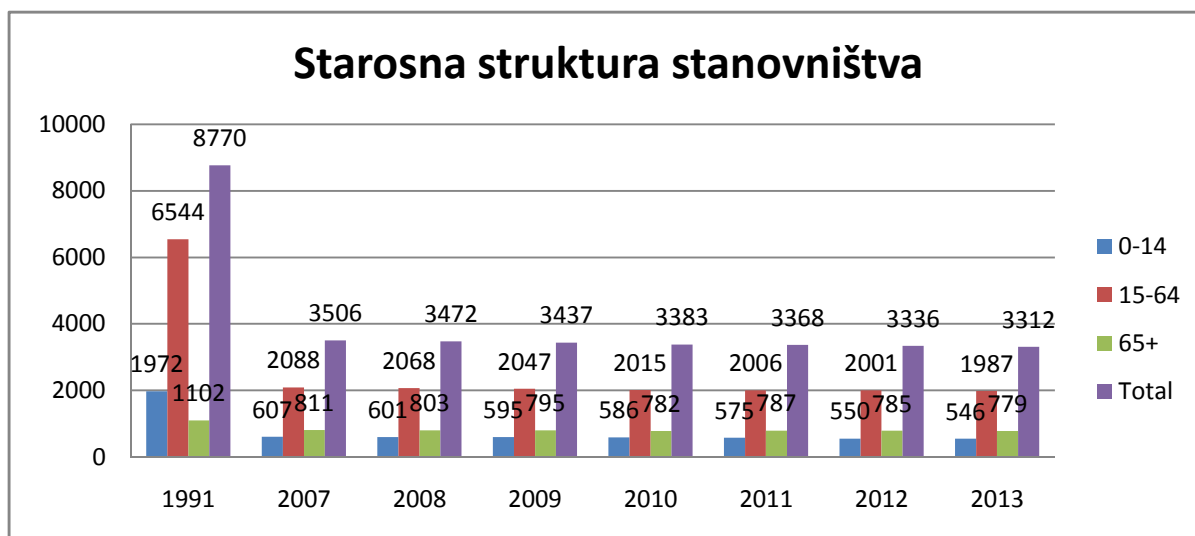
Izvor: www.fzs.ba; Statistika HBŽ-a

2.2. Struktura stanovništva (starosna, spolna)

Podaci o broju stanovnika za novije razdoblje preuzeti su iz statističkih izvještaja Federalnog zavoda za statistiku i prikazani su grafikonom 3. Najzastupljenija populacija u 2012. godini bila je dobna skupina od 15-64 godine (60%). Vrlo je visok udio starije populacije (23,5 %) i viši je u odnosu na mlađu populaciju (16,5%) što općinu Kupres, prema UN kriterijima, svrstava u red naselja sa starom populacijom (naselje koje ima više od 7 % starijih od 65 godina smatra se starom populacijom). Podaci za 2013. nisu službeno objavljeni, ali se smatra da nije došlo do značajne izmjene starosne strukture stanovništva.

Obzirom na spolnu strukturu, u novijem razdoblju nema službene evidencije, osim podataka iz popisa 1991. kada je omjer muško/ženske populacije bio viši u korist muškaraca (55,7%).

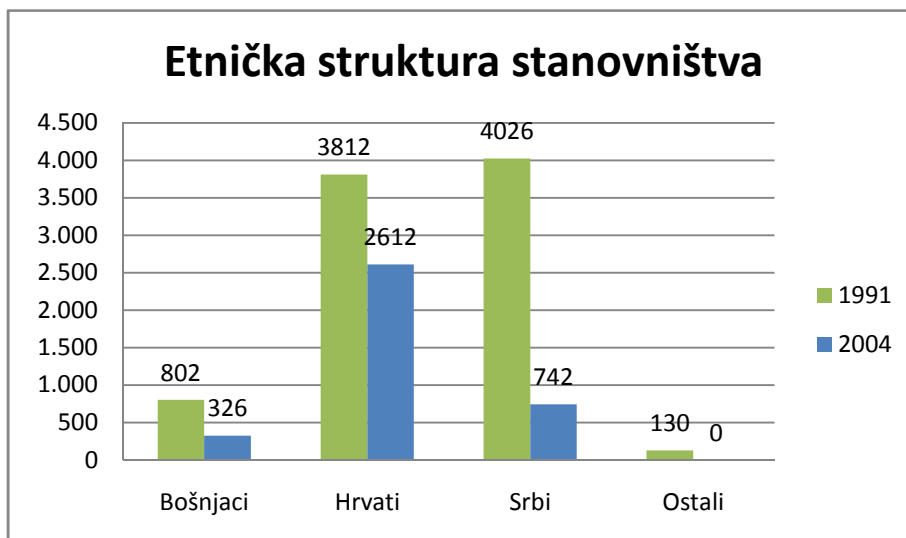
Grafikon 2. Starosna struktura stanovništva

Izvor: www.fzs.ba; Statistika HBŽ-a

Značajne izmjene su se dogodile obzirom na etničku pripadnost stanovništva tijekom ratnih i poratnih godina. Broj stanovnika srpske i bošnjačke etničke grupe smanjen je za 3284 (81,5%) u slučaju Srba, i za 476 (59,4%) u slučaju Bošnjaka, ali je smanjen broj Hrvata sa 3812 na 2612, odnosno za 68,5%. Od 130 stanovnika iz 1991. iz ostalih etničkih skupina, u 2004. nisu evidentirani. Ovakvi podaci ukazuju na slab povratak stanovništva, naročito iz drugih etničkih skupina, iako je jasno da je broj Hrvata opao za 1200, odnosno za 31%. Novijih evidencija o etničkoj strukturi stanovništva nema.

Grafikon 3. Etnička struktura stanovništva

Izvor: www.fzs.ba

2.3.Prostorni raspored stanovništva (po naseljenim mjestima/mjesnim zajednicama, u urbanim i ruralnim dijelovima)

Na području Općine Kupres utemeljena je jedna mjesna zajednica sa osam mjesnih područja. Službeni naziv osnovane mjesne zajednice je „ Mjesna zajednica Kupres“ sa sjedištem u Kupresu (Službeni glasnik Općine Kupres 22/09).

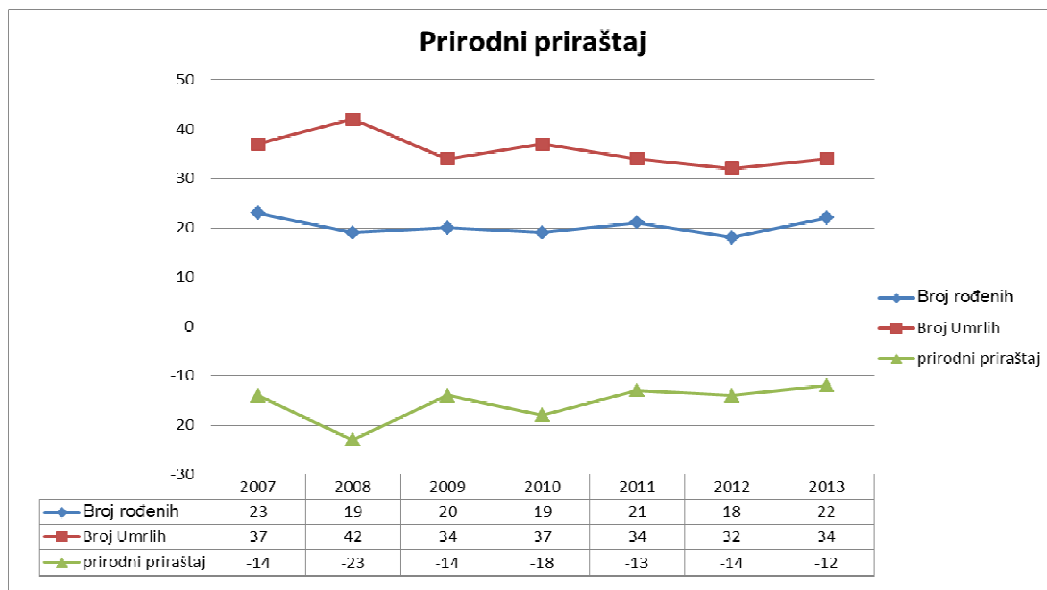
- MP I, obuhvaća naseljena mjesta : Kupres (grad) utvrđen Urbanističkim planom
- MP II, obuhvaća naseljena mjesta: Bajramovci, Blagaj, Mrđebare, Mrđanovci, dio Rastičeva, Suhova i dio Šemenovaca,
- MP III, obuhvaća naseljena mjesta: Bili Potok, Olovo, Osmanlije, Stražbenica i Zlosela,
- MP IV, obuhvaća naseljena mjesta: Begovo Selo, Odžak,
- MP V, obuhvaća naseljena mjesta; Botun, Brda, Goravci; Kukavice, Kuta, Mlakva, Otinovci i Vrila,
- Mjesno područje VI, obuhvaća naseljena mjesta, Bućevača, Donje Vukovsko, Gornje Vukovsko i Kudilji,
- MP VII, obuhvaća naseljena mjesta: Donji Malovan, Gornji Malovan, Rilić i Znanaglina,
- MP VIII, obuhvaća naseljena mjesta: Donja Ravno, Gornje Ravno, Mušići i Zvirnjača

Podataka o broju stanovnika prema prostornoj raspodijeli nema, čeka se popis iz 2013. godine, a obzirom na popis iz 1991. godine, većina stanovništva živjela je u ruralnim dijelovima općine (72%). Procjenjuje se da je taj postotak trenutno niži i da se udio stanovnika koji žive u urbanom dijelu povećao. Za sada je poznato da je u Kupresu popisano 2013. godine 1514 domaćinstava, međutim odnos ruralno- urbano nije poznat. Promatrajući generalno, migracije u urbani dio naselja veće su zbog lakšeg ostvarivanja socijalnih usluga, zapošljavanja i općenitogopodarskih mogućnosti. Također, aspiracije mladih prema poljoprivredi su na dosta niskoj razini, zbog naravno težnje za kvalitetnijim životom u urbanoj zajednici, kao i zbog socijalne nesigurnosti u poljoprivredi.

2.4.Prirodni priraštaj stanovništva

U razdoblju od 2007. do 2013. zabilježen je negativni prirodni priraštaj kroz sve godine promatranja (Grafikon 4), što je zabrinjavajuće i direktno se odražava na smanjenje broja stanovnika. Na ovakve promjene najviše utječu rađanje (natalitet) i umiranje (mortalitet), a razlika među njima predstavlja prirodni priraštaj, odnosno sposobnost obnavljanja stanovništva. U Kupresu se u prosjeku rađa 20 djece u 7 promatranih godina, dok umire 36 osoba, a mortalitet kao čimbenik utjecaja je stabilniji. Razlozi za slab natalitet pronalaze se u lošem ekonomskom stanju, nemogućnošću, pogotovo mladih da pronađu zaposlenje i zasnuju obitelji, u migracijama koje se događaju više manje iz istog razloga. Ovaj trend bilo bi potrebno hitno zaustaviti poticajnim mjerama koje se trebaju zasnivati na temeljitoj analizi mogućnosti za razvoj u Kupresu.

Grafikon 4. Prirodni priraštaj stanovništva 2007-2013

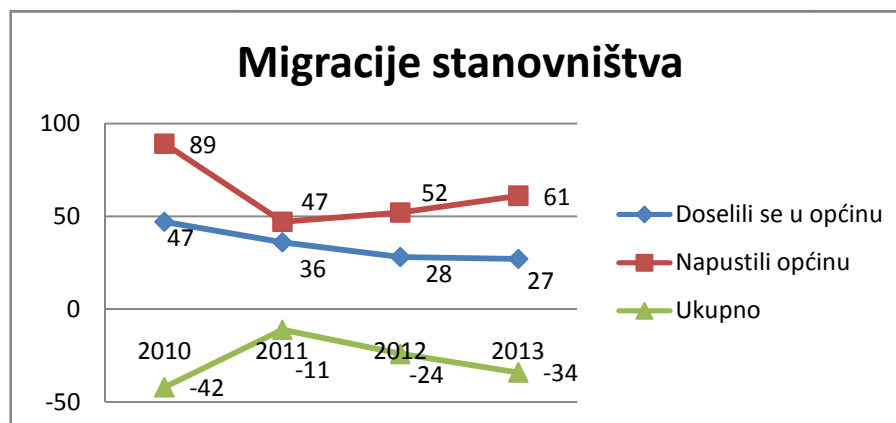

Izvor: Statistika HBŽ-a

2.5. Migracije stanovništva

U razdoblju od 2010.-2013., općinu Kupres napustilo je više stanovnika, nego što ih se doselilo u općinu (negativan trend kroz sve promatrane godine). Razlog tomuse pronalazi u blizini granice s Hrvatskom, a time i sa zemljama EU, gdje stanovništvo odlazi tražeći priliku za zapošljavanje. Negativan migracijski saldo ugrožava budućnost općine Kupres. Ukoliko se promatra 2011.-2013. kao referentni period, može se doći do zaključka da će broj onih koji napuštaju općinu narasti u 2020. na 103, a onih koji su se doselili pasti na 3.

Grafikon 5. Migracija stanovništva

Izvor: www.fzs.ba

Da bi spriječio negativan trend, načelnik Općine Kupresu veljači 2014. svojom Odlukom (koju je potvrdilo Općinsko vijeće), uputio je poziv mladim bračnim parovima za prijavu o dodjeli placeva po simboličnoj cijeni od 1 KM /m², što je rezultiralo velikim brojem prijava. Prijavilo se 72 mlada bračna para udobi ispod 30 godina, što upućuje na izraženu volju da se ostanu na području Općine.

Međutim, mogućnosti Općine su ograničene na 20 placeva, te rješavanje ovih prijava predstavlja izazov.

Općina Kupres, prema preliminarnim rezultatima posljednjeg popisa stanovništva ima 5573 stanovnika. Međutim, općina raspolaže sa drugim podacima, odnosno brojem koji je znatno niži, čak za oko 2000 stanovnika. Prevladava mišljenje da se ta razlika krije u činjenici da se oko 2000 stanovnika nalazi privremeno u R. Hrvatskoj ili zemljama Zapadne Europe zbog ekonomskih migracija.

Bez obzira s kojim podacima analizirali stanje, činjenica je da je u općini Kupres odnos radno sposobnog stanovništva u odnosu na broj umirovljenika i djece povoljan. Radno sposobnog stanovništva je 60% (15 - 64 godina), starije populacije 23,5% (više od 65 godina) te djece 16.5% (0-14 godina).

Analizirajući demokratske pokazatelje općine Kupres, može se zaključiti da se radi o izrazito ruralnoj općini koju karakterizira naseljenost od 10 stan./km², sa negativnom stopom prirodnog priraštaja (-12stan/god.) i sa izraženim negativnim trendom migracija od -37 stanovnika, iz čega proizilazi da općina Kupres ima negativan godišnji trend od oko 50 stanovnika manje na godinu. Takvo stanje dovodi do zaključka da ukoliko ne dođe do promjene u kvaliteti i prilikama za život u općini će se za 10 godina smanjiti broj stanovnika za više 10%.

Poticanje ostanka mladog stanovništva u općini predstavlja izazov i treba postati jedan od strateških ciljeva Općine.

3. Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji

3.1. Broj i struktura poduzeća i poduzetničkih radnji

Početkom devedesetih, u općini Kupres bilo je oko 10 gospodarskih subjekata iz oblasti poljoprivrede, ugostiteljstva, drvne industrije, tekstilne, metaloprerađivačke, prehrambene itd. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, smatra se da je bilo uposleno oko 2.000-2.500 djelatnika.

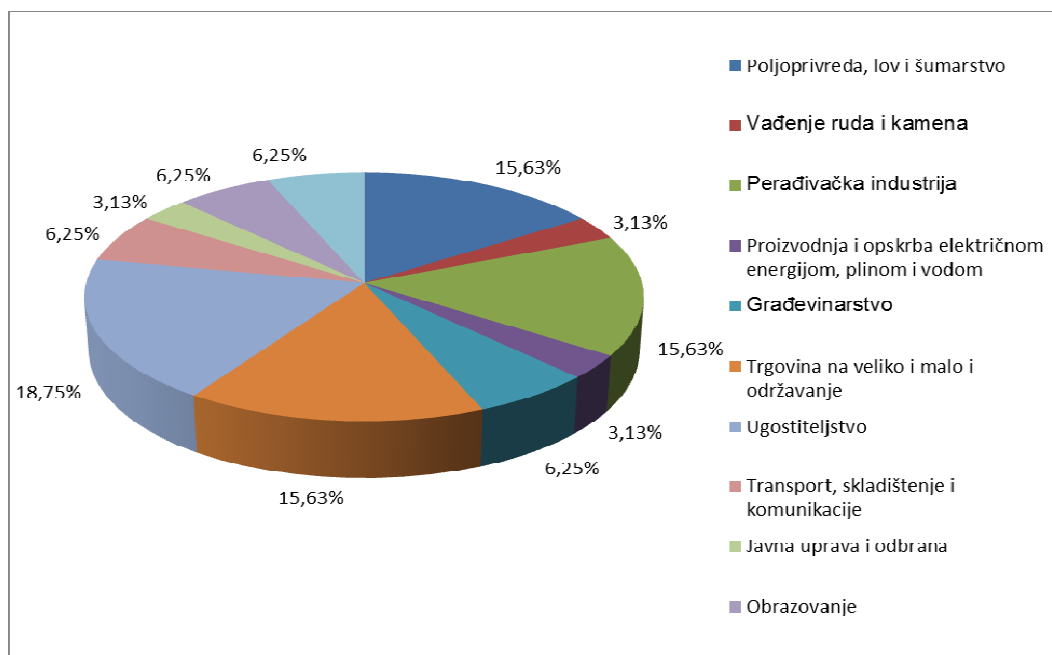
Prema podacima Porezne ispostave Kupres na području općine na kraju 2013.god. registrirano je 32 pravna subjekta različitih djelatnosti. Najviše pravnih subjekata bilo je registrirano u ugostiteljstvu 6 (18,75%), trgovina na veliko i malo 5 (15,63%), prerađivačka industrija 5 (15,63%), poljoprivreda, lov i šumarstvo 5 (15,63%).

Tablica 1. Broj pravnih lica od 2007-2013. god.

Vrsta djelatnosti	Broj pravnih lica						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	6	7	6	8	7	6	5
Ribarstvo	0	0	0	0	0	0	0
Vađenje ruda i kamena	1	1	1	1	1	1	1
Perađivačka industrija	4	4	3	5	5	5	5
Proizvodnja i opskrba el. energijom, plinom i vodom	1	1	1	1	1	1	1
Građevinarstvo	3	3	2	2	2	2	2
Trgovina na veliko i malo i održavanje	6	5	5	5	5	4	5
Ugostiteljstvo	7	7	7	7	6	6	6
Transport, skladištenje i komunikacije	2	2	2	2	2	2	2
Financijsko posredovanje	0	0	0	0	0	0	0
Nekretnine, iznajmljivanje i poslovne usluge	0	0	0	0	0	0	0
Javna uprava i odbrana	1	1	1	1	1	1	1
Obrazovanje	2	2	2	2	2	2	2
Zdravstvo i socijalni rad	2	2	2	2	2	2	2
Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti	0	0	0	0	0	0	0
Djelatnosti domaćinstava	0	0	0	0	0	0	0
Eksteritorijalne organizacije i tijela	0	0	0	0	0	0	0
Ukupno	35	35	32	36	34	32	32

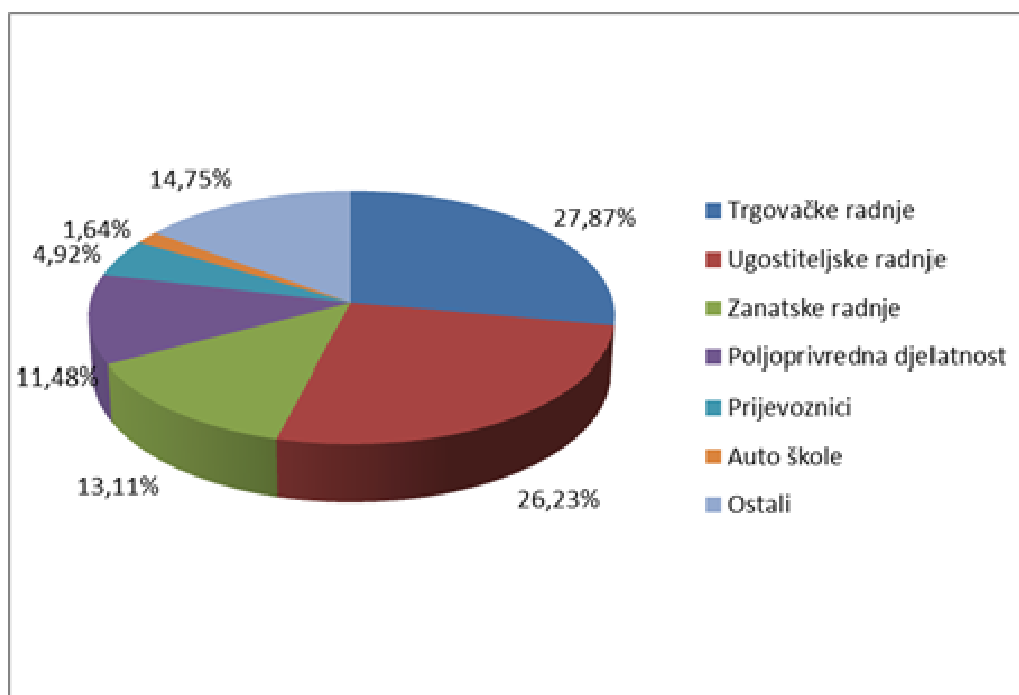
Izvor: Porezna ispostava Kupres

Grafikon 6. Postotak udjela pravnih osoba po djelatnostima u 2013. god.

Izvor: Porezna uprava Kupres

Grafikon 7. Postotak udjela obrta po vrstama djelatnosti

Izvor: Porezna uprava Kupres

U skladu sa važećom regulativom, registracija djelatnosti fizičkih osoba vrši se u općinskim službama. Analizom podataka o ukupnom broju registriranih subjekata pravnih i fizičkih osoba prema vrstama djelatnosti na prva dva mjesta su trgovine na veliko i malo i ugostiteljstvo, poslije njih dolaze poljoprivreda, lov i šumarstvo, prerađivačka industrija i obrtničke djelatnosti.

Privredni subjekti

Drvena industrija: na području općine Kupres nalaze se četiri pilane koje se bave primarnom obradom drveta. Ukupna količina trupaca koja se godišnje preradi u četiri pilane iznosi cca 25.000 m³. U tijeku prerade nastaje otpad u vidu tzv. okoraka i piljevine. Ukupna količina ovako nastalog otpada iznosi cca 9.000 m³ okoraka te 2.500 m³ piljevine. U razgovoru s vlasnicima ove četiri pilane, može se zaključiti da svi u dogledno vrijeme planiraju proširenje proizvodnje i finalizaciju proizvoda. Također, potrebno je naglasiti da trenutno ove četiri pilane je uposlano 53 djelatnika, a proširenjem proizvodnje planiraju uposliti još značajan broj. Kod vlasnika dvije pilane u fazi je priprema za uspostavljanje dvije sušare, priprema proizvodnje peleta te pripreme proizvodnje lijepljenih elemenata. Što se tiče nabavke drvnih sortimenata nema nikakvih problema, jedini problem je uvjetovan redovnim plaćanjem nabavke drvnih sortimenata, kao i problem naplate pilane građe.

Građevinarstvo: građevinska industrija je svoj vrhunac imala u razdoblju povratka i obnove (od 1996. do 2002. godine) kada je u velikoj mjeri bila provedena obnova ratom porušenih kuća, te u razdoblju od 2005. do 2008. godine kada se radilo vikend naselje „Čajuša“. Zadnje dvije godine primjetan je značajan pad u ovoj oblasti.

Najveći razlozi tendencije pada ogledaju se u recesiji koja još uvijek traje, gospodarskoj krizi i slaboj financijskoj moći.

Rudarstvo: područje općine Kupres je bogato mineralnim sirovinama i to prvenstveno kamenom dolomitom. Njegovom eksploatacijom na području Općine bavile su se dvije tvrtke: „Dolomit“ d.o.o. Kupres i „Čurković“ d.o.o. Tomislavgrad. Tvrtka „Dolomit“ d.o.o. Kupres je vršila eksploataciju pijeska na dva lokaliteta: „Banov majden“ – selo Osmanlije (eksploatacija pri kraju) i „Grguljača“ – Kupres (znatno udaljen od naseljenih mjesta). Trenutačno tvrtka nema organiziranu proizvodnju.

Tvrtka „Čurković“ d.o.o. aktivna je i vrši eksploataciju građevinskog kamena na lokalitetu „Troljin vrh“ (znatno udaljen od naseljenih mjesta). Podaci o količinama nisu poznati.

U tijeku su razgovori sa potencijalnim investitorima o ulaganju u eksploataciju u postojeće tresetište.

Trgovina i ugostiteljstvo: danas, u općini uslužne djelatnosti pružaju 10 trgovačkih i 15 ugostiteljskih objekata, dva veća prodajna centra „TomProm“ d.o.o. i „Konzum“. Aktivno je i pet hotela čiji napredak u radu se može zamijetiti jedino u zimskoj sezoni kada je i povećan broj sezonskih radnika. Isto tako na području općine egzistiraju četiri benzinske crpke od kojih dvije imaju i smještajne kapacitete i prateće objekte (kafiće, trgovinu,...).

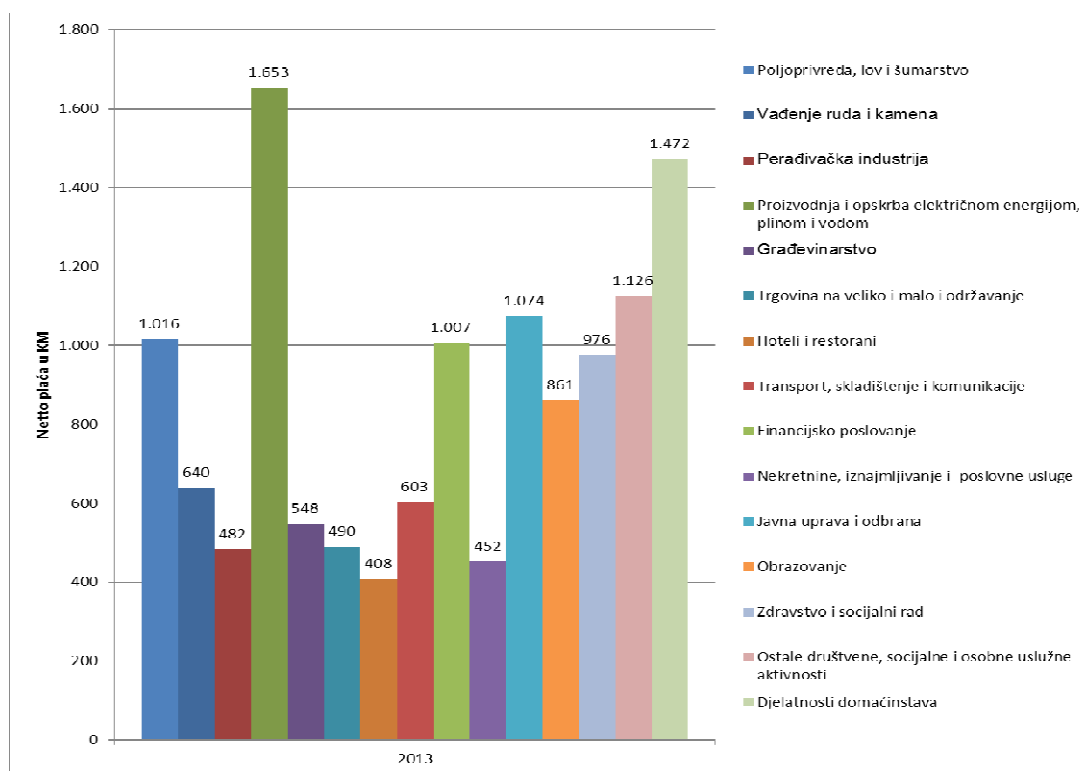
Udio poslovnih subjekata s područja Općine u Županiji je 7,32%, a ako se promatra udio samo obrta iznosi 6,33%. Opstojnost kupreških firmi u radu se ogleda prvenstveno u malom broju zaposlenih, prevladavanju uslužnih djelatnosti, te maloj i slaboj konkurenciji.

3.2. Kretanje ukupnih prihoda i rashoda, te prosječne plaće po granama djelatnosti

Prosječna plaća prema podacima Federalnog razvoja za programiranje razvoja u općini Kupres u 2013. Godini, iznosila je 860,00 KM, što je 22,00 KM više od županijske prosječne plaće. Iste godine ili za 25,00 KM više od federalne i 33,00 KM više od državne. Prosječne plaće po granama djelatnosti za području općine Kupres ne postoje, ali postoje podaci na županijskoj razini (Grafikon 8).

Zbog malog broja uposlenih djelatnika u gospodarstvu, a zbog prosječnih plaća u državnim poduzećima, javnim ustanovama, ogranim uprave i institucijama dolazi se do iznadprosječne visine plaće u odnosu na ostale općine i više razine.

Grafikon 8. Prosječne plaće po vrstama djelatnosti na županijskoj razini

Izvor: www.fzs.ba

3.3. Vanjskotrgovinska razmjena i najznačajniji izvozni proizvodi

Analizom uvoza i izvoza, dolazi se do spoznaje da je pokrivenost uvoza izvozom 50,53%, što znači da se dvostruko robe više uveze nego izveze iz općine Kupres, a udio u izvozu na razini Federacije BiH je samo 0,05% i izvoz iznosi 2.331.000 KM.

Tablica 2. Izvoz i uvoz u Hercegbosansku županiju u 2010. godini po općinama

Naziv Općine	Uvoz u tisuć. KM	Učešće u uvozu %	Izvoz u tisuć. KM	Učešće u izvozu %	Pokrivenost uvoza izvozom %	Saldo robne razmjene u KM
Bosansko Grahovo	999	0,01	1.256	0,03	125,73	257
Drvar	1.850	0,02	19.759	0,41	1068,05	17.909
Glamoč	422	0,00	3.273	0,07	775,59	2.851
Kupres	4.613	0,05	2.331	0,05	50,53	-2.282
Livno	13.097	0,15	7.178	0,15	54,81	-5.919
Tomislavgrad	168.343	1,96	93.131	1,91	55,32	-75.212
K-10	189.324	2,20	126.928	2,61	67,04	-62.396
Federacija BiH	8.598.493	100,00	4.871.245	100,00	56,65	-3.727.248

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2010.god.

U tablici 4. prikazani su najveći izvoznici, odnosno opseg izvoza u KM, s tim da su sve tri firme pilane i bave se izvozom drveta. Izvoz drveta po godinama varira, ali uočava se tendencija rasta.

Tablica 3. Lista najvećih izvoznika

Naziv poduzeća	Obim izvoza (000 KM)					
	2007	2008	2009	2010	2011	2013
ŠUICA DRVO DOO	1.400	1.700	1.400	1.600	2.100	1.900
ČARE DOO	750	920	570	580	810	1.000
SONN DOO	410	550	360	520	620	520
Ukupno	2.560	3.170	2.330	2.700	3.630	3.420

Izvor: Porezna uprava Kupres

Tablicom 4. prikazani su najveći uvoznici roba. Svih 5 registrirani su za trgovačku djelatnost, a uvoz roba po analiziranim godinama se smanjuje, s tim da se primjećuje da se najviše uvozi hrana i piće te stočna hrana.

Tablica 4. Lista najvećih uvoznika

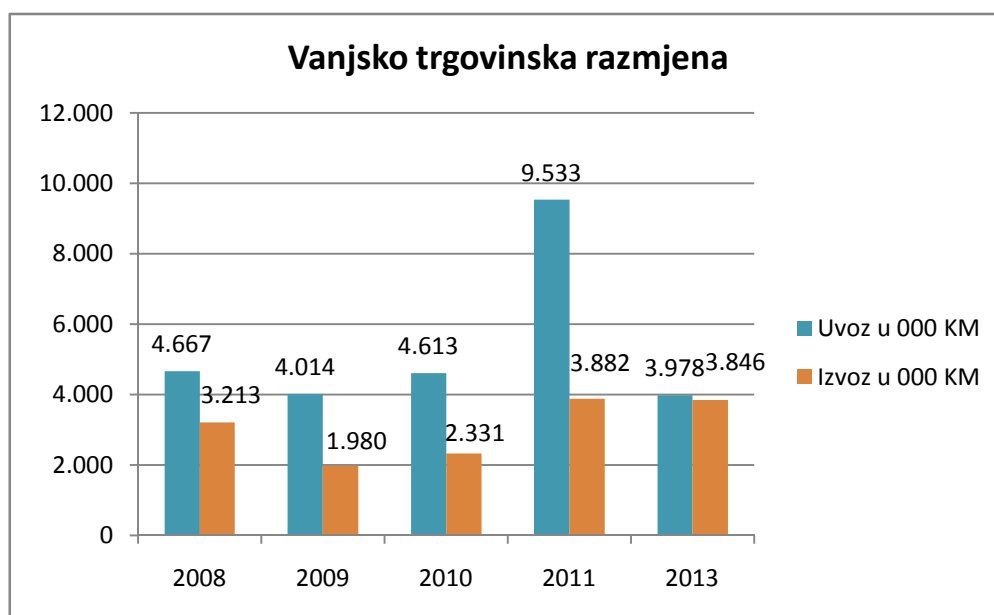
Naziv poduzeća	Vrsta proizvo- da/usluga koje se uvoze	Obim uvoza (000 KM)					
		2007	2008	2009	2010	2011	2013
MAN MARKET DOO	Stočna hrana	7.400	5.700	3.900	4.300	4.500	3.900
COMMO DOO	Piće	3.200	3.700	3.700	3.800	4.100	3.700
TOM PROM DOO	Mj. roba	1.900	2.400	2.400	2.100	2.300	2.600
VILA PROMET DOO	Građ. materijal	2.800	1.400	1.200	720	658	560
RDI DOO	Građ. materijal	4.700	6.100	3.100	2.900	3.100	2.100
Ukupno uvezeno		21.000	19.300	15.300	13.820	14.658	12.860

Izvor: Porezna uprava Kupres

Temeljem podataka iz tablice 3. primjetan je porast izvoza u drvnoj industriji što ukazuje na lagani izlazak iz krize ovog sektora i mogućnosti zapošljavanja. Iz tabele 5 vidljiv je pad uvoza stočne hrane i građevinskog materijala, a razlog se može tražiti u problemima u poljoprivrednoj proizvodnji i zamrloj gradnji. Uslužne djelatnosti održavaju nekakav kontinuitet kroz godine.

Ako se promatra uvoz i izvoz po glavi stanovnika u 2013., vidljivo je da je uvoz (1.201,00 KM po glavi stanovnika) manji od prosjeka u Federaciji (4.207,00 po glavi stanovnika). Isto tako je i izvoz u Općini Kupres (1.161,00 po glavi stanovnika) značajno manji od prosjeka u Federaciji (2.374,00 po glavi stanovnika). Ovi podaci govore jasno o gospodarskoj aktivnosti u Općini.

Grafikon 9. Vanjsko trgovinska razmjena od 2008. god-2013.god.

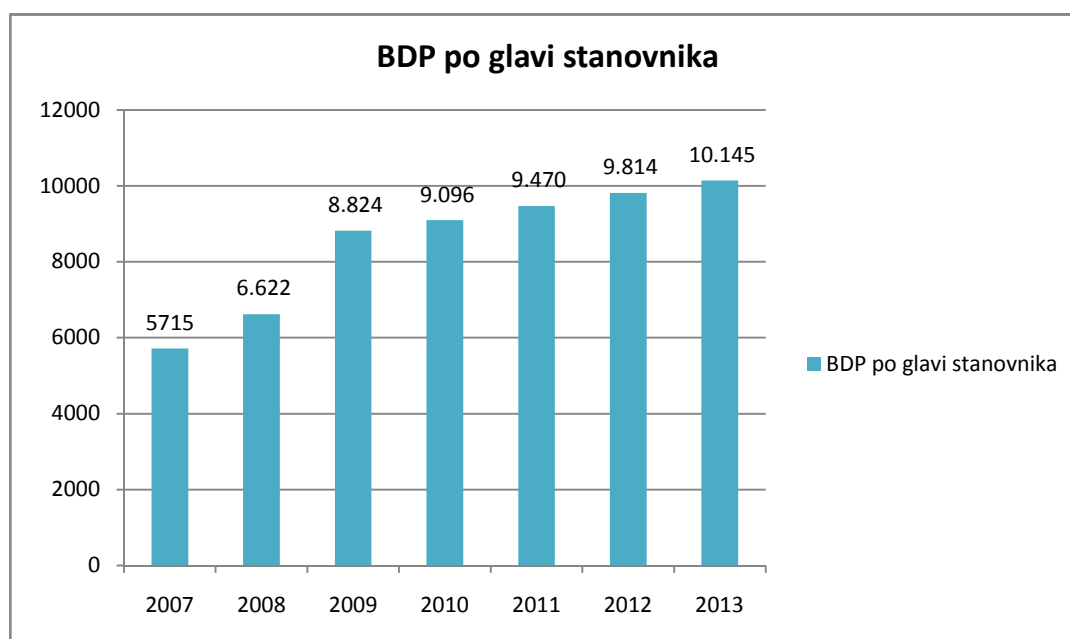

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH

BDP (Bruto društveni proizvod)

BDP po glavi stanovnika vidljivo je visok i iznosi 9.096 (za 2010. god.), te je značajno viši od prosječnog županijskog BDP-a za istu godinu (HBŽ BDP 4.789), ali i iznad prosjeka FBiH koji je u 2010. godini bio 6.582 KM, što je za 38,2% više. Na grafikonu 10 uočljiv je trend rasta BDP tijekom godina, a u 2012., on iznosi 10.145. Ovakvo stanje rezultat je postojanja ŠGD "Šumarija Herceg-Bosanske šume" koje ima središte u Kupresu, te imaju velika prosječna primanja i broj zaposlenih, a isto tako utjecaj na rast BDP ima i mali broj stanovnika općine Kupres.

Grafikon 10. BDP po glavi stanovnika kroz 2007-2012.god

Izvor: www.fzs.ba

Tablica 5. BDP u Hercegbosanskoj županiji po općinama u 2013. godini

Općina	Stanovništvo	BDP- u tisuć. KM	BDP po glavi stan. u KM	BDP po glavi stanov. u KM FBIH=100
Bosansko Grahovo	2 024	16 800	8 300	115,5
Drvar	10 710	33 601	3 137	43,6
Glamoč	4 489	16 800	3 742	52,1
Kupres	3 312	33 601	10 145	141,1
Livno	31 659	201 605	6 368	88,6
Tomislavgrad	26 655	117 603	4 412	61,4
Kanton 10	78 849	420 009	5 327	74,1
FBIH	2 337 200	16 800 380	7 188	100,0

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2013.god.

3.4. Veće investicije u privredi i gospodarstvu

U općini Kupres od privrednih grana prevladava uslužna djelatnost, odnosno trgovina i ugostiteljstvo. Do sada, većina ulaganja u privredi bila su vlastita sredstva poduzetnika i obrtnika. Nedostatak investicija, povoljnih kreditnih sredstava za razvoj privrede doveli su do teške ekonomske situacije u Općini. Kako je i Općina u deficitu, ni ona nije u stanju ići sa većim kapitalnim ulaganjima. U cilju privlačenja domaćih i stranih investitora, Općina je izgradila gospodarsku zonu „Rupe“, koja je predviđena za ulaganja u mala i srednja poduzeća.

Općinsko vijeće Kupres 2014. godine donijelo je Odluku o uvjetima uređenja zemljišta za gradnju u gospodarskoj zoni „Rupe“ kojom su definirani urbanističko tehnički i arhitektonski uvjeti izgradnje, kao i uvjeti za uređenje građevinskog zemljišta za izgradnju gospodarskih objekata. Objekti moraju zadovoljit ekološke i urbanističke uvjete, te minimalni koeficijent izgrađenosti od 0,1. Definirano je 15 parcela, najveća ima površinu od oko 11.000 m², a najmanja oko 3.500 m². Za prodaju su ostale još tri parcele. Namjena planiranih gospodarskih objekata je utvrđena kao: proizvodna, uslužna, trgovinska, komunalno-servisne djelatnosti. Urađen-izgrađen je pristupni put do faze „bijeli put“, površine oko 13.000 m², te jedan objekt benzinska crpka sa pratećim sadržajima. Za naredno razdoblje planirano je opremanje navedene zone komunalnom infrastrukturom, te raspolaganje - prodaja preostalih parcela koje se nalaze u vlasništvu Općine.

S obzirom na kategoriju, broj i vrstu registriranih pravnih subjekata prepoznaje se postojanje malih poduzeća i trajnost u poslednjih 5 godina, tj. broj je približno jednak broju 32. Glavna privredna djelatnost zasniva se na preradi drveta i eksploataciji kamena, preradi mlijeka, te uslugama u vidu trgovine, ugostiteljstvu i turističkim uslugama.

Sudeći prema visini BDP-a (141,1) koji je viši od županijskog za 90%, a ujedno i najviši u Kantonu 10 (74,1), viši od prosječnog federalnog BDPa za 41% te prema prosječnoj plaći u općini Kupres koja je također viša od prosječne federalne i kantonalne, može se zaključiti da postojeća privredna društva predstavljaju jako dobru osnovu za daljnji razvoj općine Kupres. Taj razvoj mora se kretati u smjeru proširenja djelatnosti i povećanja proizvodnje i prometa postojećih pravnih lica. Da bi se to postiglo, ekonomsku politiku općine Kupres treba zasnivati na daljem razvoju boljeg poslovnog okruženja kroz usku suradnju sa aktivnim pravnim subjektima, razvoj poslovne infrastrukture, odnosno nastavak rada na uspostavljanju poslovne zone, te racionalnim gospodarenjem i promocijom potencijala općine Kupres.

3.5. Turistički potencijali i turistička infrastruktura

Turizam predstavlja jednu od glavnih grana gospodarskog razvoja Kupresa, u čemu Kupres ima dugo-godišnju tradiciju. Čista, gotovo nedirnuta, priroda pruža mnoštvo mogućnosti za odmor i rekreaciju (zimski i ljetni turizam, lovni turizam, ribolov, brdski biciklizam, paragliding, jahanje) tijekom cijele godine, osobito tijekom sezone skijanja (studen-travanj). Ovoj pretpostavci pogoduje udaljenost Kupresa 130 km od Splita i isto toliko od Mostara. Iznimni su potencijali za razvoj ekološke poljoprivrede, obiteljskih eko gospodarstava što su prilike za iskorištenje trendova u turizmu (ekološki turizam). Temeljem ovog Općina Kupres je u 2009. godini izradila Master plan razvoja turizma za područje Kupresa. Usvojila je i načelo koje se pri tom razvoju mora poštovati, a to je održivost, odnosno održivi razvoj kao koncept koji osigurava dugoročni boljitak lokalnom stanovništvu i zajednici, s jedne strane, te zadovoljstvo turista, s druge strane. Naglašena je potreba povezivanja Kupresa kao područja sa kontinentalnom klimom sa Dalmacijom koja ima mediteransku klimu. Kao najznačajniji u turističkoj ponudi izdvojeni su Čajuša, Stožer – Vrana, Jezera, Crkva sv. Ivana Krstitelja, tumulusi, stećci i Dani kosidbe kao kulturna manifestacija.

Kupres raspolaže brojnim turističkim smještajnim i ugostiteljskim kapacitetima (hoteli, apartmani, kuće, sobe za iznajmljivanje itd.) od kojih se izdvaja hotel „Adria-ski“ standarda kvalitete 4 zvjezdice sa 250 ležaja i „Maestral“ standarda kvalitete 3 zvjezdice sa 40 ležaja. U drugim hotelima („Knez“ i „Kupres“) i pansionima na raspolaganju je još oko 200 ležaja.

Međutim, značajno veći kapaciteti su u privatnom smještaju u kojima se evidentira kapacitet apartmana sa 2.400 ležajeva, kućanstava sa 710 ležajeva i stanova za iznajmljivanje sa 600 ležajeva. Ugostiteljska ponuda ogleda se u dodatnih 8 restorana i 15 caffè barova.

Prema podacima Turističke zajednice – podružnice Kupres, o broju noćenja u hotelskom smještaju vidljivo je da se broj gostiju iz godine u godinu značajno smanjuje. Godina 2011. pokazuje rast jer je zima bila izrazito povoljna što se tiče snježnih padalina.

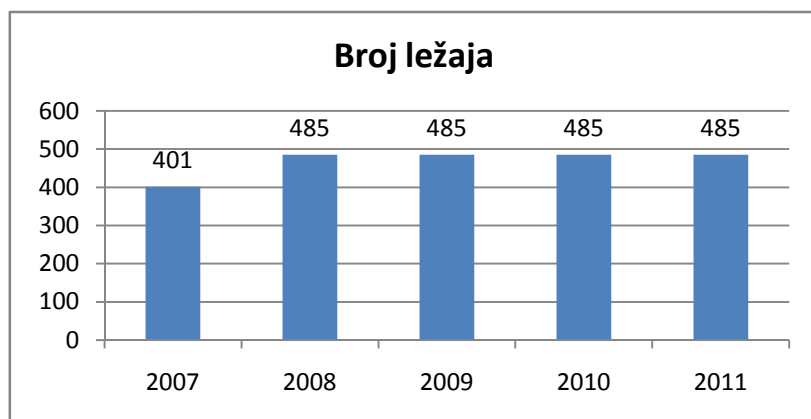
Na području općine Kupres od studenog 2012. god. egzistira Turističko-poljoprivredna zadruga „Miran san-aktivan dan“. Zadruga okuplja veći broj poljoprivrednika i malih iznajmljivača soba i apartmana sa područja Kupresa. Cilj zadruge je obogaćivanje turističke ponude u smislu ponude domaće i zdrave hrane, vođenje poslovnih knjiga za članove zadruge, odnosno olakšanje poslovanja članova zadruge i nastupa na turističkom tržištu.

Tablica 6. Smještajni kapaciteti općine Kupres

Vrsta objekata	Broj	Broj ležaja
Hotel	4	438
Moteli	-	-
Pansioni	2	20
Prenoćišta	-	-
Sobe za iznajmljivanje	81	230
UKUPNO		688

Izvor: Turistička zajednica HB županije – podružnica Kupres

Grafikon 11. Broj ležaja

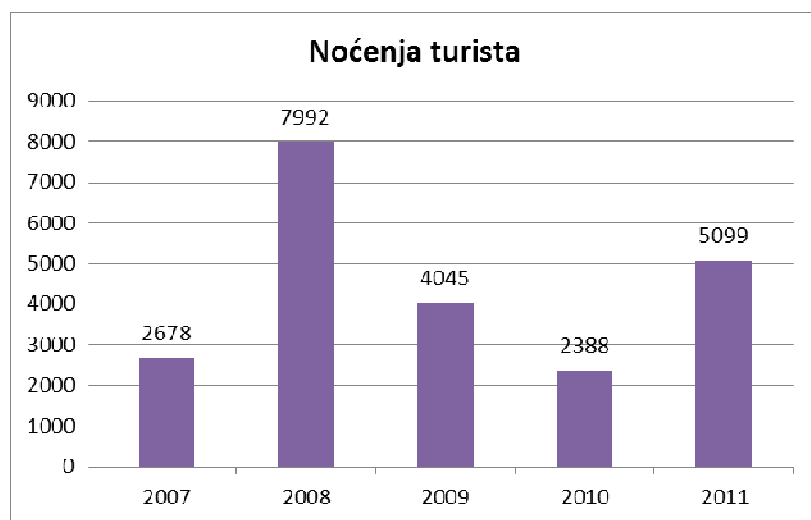
Izvor: Turistička zajednica HB županije – podružnica Kupres

Tablica 7. Ostvareni broj dolazaka domaćih i stranih turista na području općine Kupres za razdoblje 2010. – 2014. godine

Broj turista	2010	2011	2012	2013	2014
Domaći	268	619	796	953	715
Strani	670	1201	2222	1987	881
UKUPNO	938	1820	3018	2940	1596

Izvor: Turistička zajednica HB županije – podružnica Kupres

Grafikon 12. Ostvareni broj noćenja (hotelski smještaj)

Izvor: Turistička zajednica HB županije – podružnica Kupres

Tablica 8. Ostvareni broj noćenja domaći i stranih turista na području općine Kupres (2010. – 2014.)

Naziv ug. objekta	Broj noćenja				
	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Prenoć „Kraljica“	156	60	52	89	58
Hotel „Maestral“	52	132	165	155	176
Hotel „Adria-ski“	1970	4768	5799	5517	3375
Hotel „Kupres“	210	139	510	399	/
Hotel „Knez“	Počeli s radom u 2014. Godini				195
„TPZ“					548
UKUPNO	2388	5099	6526	6160	4157

Izvor: Turistička zajednica HB županije – podružnica Kupres

Turistička ponuda na Kupresu trenutno je nedovoljno razvijena. Sezona je iznimno kratka i prema dostupnim podacima, gost se na Kupresu zadržava 3,5 dana, a sezona se svodi na skijaški tjedan. Struktura smještajnih kapaciteta je nepovoljna, jer se najvećim dijelom odnosi na privatne iznajmljivače, a broj zadnjih nekoliko godina je isti. Dodatne turističke usluge (proizvodi) su nedostatni. Ne postoje partnerski odnosi između proizvođača autohtone hrane i iznajmljivača. Kupres i općenito BiH se još uvijek percipira kao ratom poharano područje. Vrlo je značajno istaknuti nepostojanje organizacije koja bi upravljala destinacijom, nema udruženja ugostitelja, iznajmljivača i slično. Turistička zajednica HBŽ nije dovoljno aktivna, kao ni podružnica Kupres.

Da bi se u što većem opsegu povećao broj dolazaka turista potrebno je izgraditi još jedan skijaški lift (lokacija planirana kod „Ski Ivana“), povećati turističke sadržaje za ljetni i zimski turizam postavljanjem bungalova, turističke signalizacije, izgradnja sportsko rekreacijskog igrališta za nogomet, košarku, tenis i sl, te iznad skijališta urediti šetnice za biciklizam te nordijsko hodanje.

Kao jedno od najjačih uporišta razvoja Kupresa, turizam za sada raspolaže brojnim kapacitetima koji se ogledaju dva kategorizirana hotela („Adria-ski“ standarda kvalitete 4 zvjezdice sa 250 ležaja i „Maestral“ - 3 zvjezdice sa 40 ležaja) i nekategoriziranim hotelima „Knez“ i „Kupres“, te pansionima sa još oko 200 ležaja. Uključujući privatni smještaj, Kupres može ponuditi preko 3000 ležaja za smještaj. Prema evidencijama Turističke zajednice HBŽ, podružnice Kupres u posljednjih 5 godina ostvaren je prosječni broj noćenja od 4866, s tim da broj znatno ovisi o zimskoj sezoni, odnosno snježnom pokrivaču kao preduvjetu za dobru sezonu. Sa dodatnih 8 restorana i 15 caffè barova, solidnom infrastrukturom i dobrom povezanošću sa okruženjem, izgrađenim vikend naseljima Čajuša 1 i 2, te prirodnim i kulturno-povijesnim potencijalima (Stožer – Vrana, Jezera, Crkva sv. Ivana Krstitelja, tumuli, stećci i Dani kosidbe kao kulturna manifestacija) može se zaključiti odlična pretpostavka za razvoj turizma.

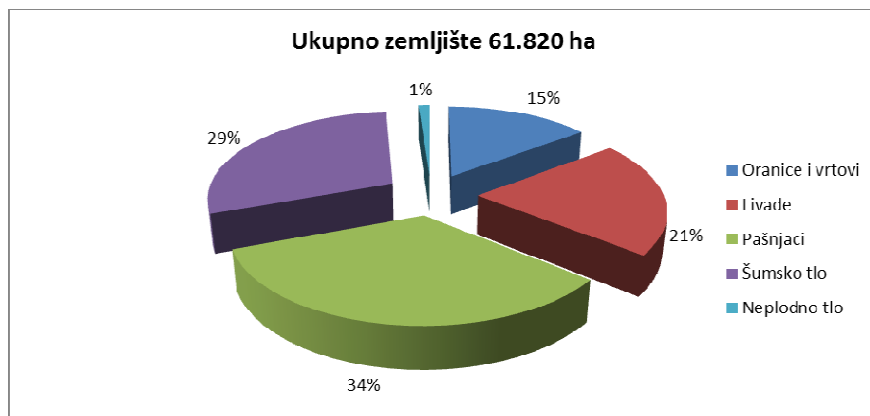
Međutim, nedostatni izvori financiranja, koje za sada uglavnom izdvaja privatni sektor, ekonomska i politička nestabilnost u regiji, siva ekonomija, nerazvijen ljetni turizam, ograničena ponuda i ovisnost o klimatskim uvjetima, nedovoljno dobra ponuda hrane i piće (domaćih proizvoda), kao i nedovoljan ljudski kapacitet su otežavajući čimbenici za razvoj. Lokalna samouprava na Kupresu ne može utjecati na navedene "vanjske čimbenike", ali može stvarati neophodne preduvjete u skladu sa svojim ingerencijama. To zahtijeva bolju organizaciju svih sudionika i davalaca turističkih usluga, stvaranje novih turističkih ponuda, te značajno bolju promociju postojećih i novih turističkih proizvoda.

3.6. Poljoprivredni potencijali i proizvodi

Poljoprivredno zemljište

Općina Kupres ima dugu tradiciju poljoprivredne proizvodnje, ranije osobito poznatu po stočarstvu i proizvodnji kupreškog sira. Na žalost, proteklo razdoblje donio je velike štete ovoj grani gospodarstva i njen oporavak nije niti do danas završen.

Grafikon 13. Struktura obradivog zemljišta u ukupnom zemljištu

Izvor: Katastarski ured Općine Kupres

Kada je u pitanju poljoprivredno zemljište, općina Kupres (uključujući podatke za cijeli K.O. Blagaj koji je podjeljen entitetskom crtom) raspolaže sa ukupno oko 43.000 ha poljoprivrednog zemljišta od čega na državno zemljište otpada oko 30.000 ha, ili oko 70 % a na privatno oko 13.000 ha, ili oko 30 % od ukupnog poljoprivrednog zemljišta. Prema kategorijama korištenja na oranice otpada oko 9000 ha (oko 6.500 ha društvenog i oko 2500 ha privatnog vlasništva ili oko 21 % od ukupnog), livade oko 13.000 ha (8.000 ha društvenog vlasništva i 5.000 ha privatnog ili 30 % od ukupnog) te pašnjake oko 21.000 ha (19.000 ha društvenog vlasništva i 2.000 ha privatnog vlasništva ili 49 % od ukupnog) poljoprivrednog zemljišta.

Tablica 9. Katastarske kulture po bonitetnim klasama (navedeni podaci su za općinu Kupres, uključujući K.O. Blagaj podijeljen entitetskom crtom)

Klasa/ha	I	II	III	IV	V	VI	VII	UKUPNO	UKUPNO≈
vrtovi	5	6	2	1	0,5	-	-	14,5	14,5
livade	735	2403	3660	4168	1012	1287	-	13265	13000
šume	0	367	4912	2173	10333	354		18145	18000
pašnjak	3812	10688	6127	40	89	45		20801	21000
oranice	617	1383	2857	2614	1620	67	0,3	9158,3	9000
UKUPNO	5169	14847	17564	8996	13054,5	1753	0,3	61383,8	61014,5
UKUPNO≈	5000	15000	17500	9000	13000	1500	0,3	61000,3	61000,3
%	8	24	28	15	21	3	0,0005		

Izvor: Katastarski ured Općine Kupres

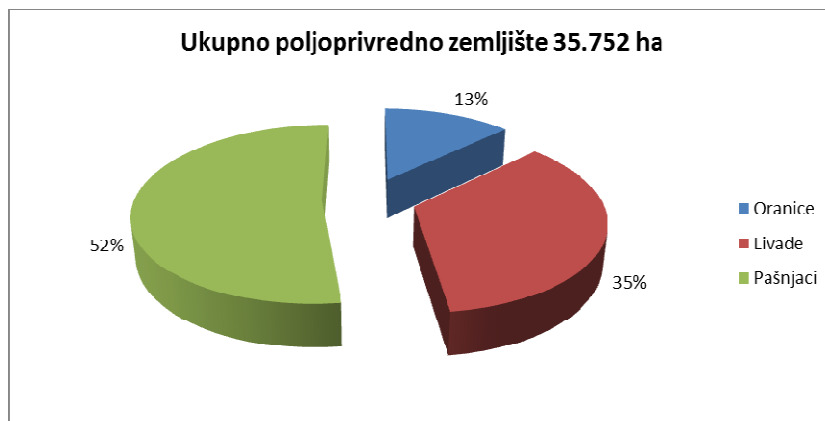
Tablica10. Bonitetne klase(navedeni podaci su za općinu Kupres, uključujući K.o. Blagaj podijeljen entitetskom crtom)

Klasa	I	II	III	IV	V	VI	VII
ha	5000	15000	17500	9000	13000	1500	0,3
%	8 %	24 %	28 %	15 %	21 %	3 %	0,0005

Izvor: Katastarski ured Općine Kupres

Kada se izdvoji samo poljoprivredno zemljište Općine Kupres, ona raspolaže sa ukupno 35.752 ha, od čega na državno zemljište otpada 24.501 ha, a na privatno 11.251 ha. Prema kategorijama korištenja na oranice otpada 5.814ha (3.199 ha društvenog i 2.615 ha privatnog vlasništva ili 13 % od ukupnog), livade 11.996ha (8.635 ha društvenog vlasništva i 3.346 ha privatnog ili 35% od ukupnog) te pašnjake 17.942ha (12.652 ha društvenog vlasništva i 5.290 ha privatnog vlasništva ili 52 % od ukupnog).

Grafikon 14. Ukupno poljoprivredno zemljište po kategorijama

Izvor: Strategija razvoja poduzetništva Općine Kupres 2013-2020

Upravo prostrane pašnjačke površine pružaju veliku mogućnost za ispašu, u prvom redu ovaca i goveda. Oranične i livadske površine predstavljaju odličan preduvjet za uzgoj žitarica i sijena za ishranu stoke u zimskom razdoblju, te uzgoj povrćarskih kultura (krumpir, kupus, luk, mrkva, stočna repa, grašak i dr.).

Prema uporabnoj vrijednosti, poljoprivredno zemljište je svrstano od IV. do VIII. kategorije, a geografski, geološki i klimatski uvjeti isključuju postojanje vrijednijih bonitetnih klasa. Kao najvrijednija po svojoj uporabnoj vrijednosti IV. klasa koja je diferencirana na dvije podklase:

1. zemljište gdje je potrebna hidromelioracija (IV.a)
2. zemljište koje je ograničeno nagibom i dubinom (IV.b)

Poljoprivredno zemljište na prostoru općine je dosta usitnjeno što prikazuje tablica 12.

Tabela 11. Pregled usitnjenosti posjeda (uključujući K.o. Blagaj)

≈ Broj Posjedovnih listova (broj domaćinstava)	≈ Broj parcela	≈ površina ha
≈ 6200	≈ 55600	≈ 62200

Izvor: Katastarski ured Općine Kupres

U cilju osiguravanja što racionalnijeg korištenja raspoloživih poljoprivrednih površina za proizvodnju hrane, kvalitetno poljoprivredno zemljište treba zaštititi i koristiti isključivo za proizvodnju hrane, a tamo gdje je potrebno, hidromeliorativnim radovima osigurati povećanje kapaciteta obradivog zemljišta.

Općina, kao vlasnik poljoprivrednog zemljišta, raspisuje natječaj za davanje u višegodišnji zakup (10 godina). Početna cijena je propisana federalnim pravilnikom, s tim da zakup dobije onaj tko ponudi najvišu cijenu i najbolji gospodarski program. Ugovori se sklapaju sa Ministarstvom poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstvažupanije.

Stočarstvo, ovčarstvo i svinjogojstvo

Stočni fond u odnosu na proteklo razdoblje u trendu je laganog porasta. Zahvaljujući prirodnim uvjetima i dugoj tradiciji, stočarstvo je najzastupljenija grana poljoprivredne proizvodnje na području naše općine. Registrirano je i upisano u Registar poljoprivrednih gospodarstava (RPG) i Registar klijenata(RK) 203 obiteljska gospodarstva, te 12 pravnih subjekata (farme, udruge, zadruge), što je ukupno 215 registriranih poljoprivrednih proizvođača.

Prema izvorima Službe za poljoprivredu na području općine Kupres danas ima 10 većih farmi i to: 6 govedarskih farmi, 3 velike ovčarske farme, 1 svinjogojska farma, te 30 mini farmi. Brojno stanje na govedarskim farmama ukazuje na činjenicu da najveća farma "Perčinović d.o.o." ima 700 krava u sustavu krava-tele, zatim farma "Eko farma d.o.o." 350 itd., dok obiteljska gospodarstva Ramčić i Romić imaju nešto više od 20 muznih krava.

Tablica 12. Brojno stanje stoke

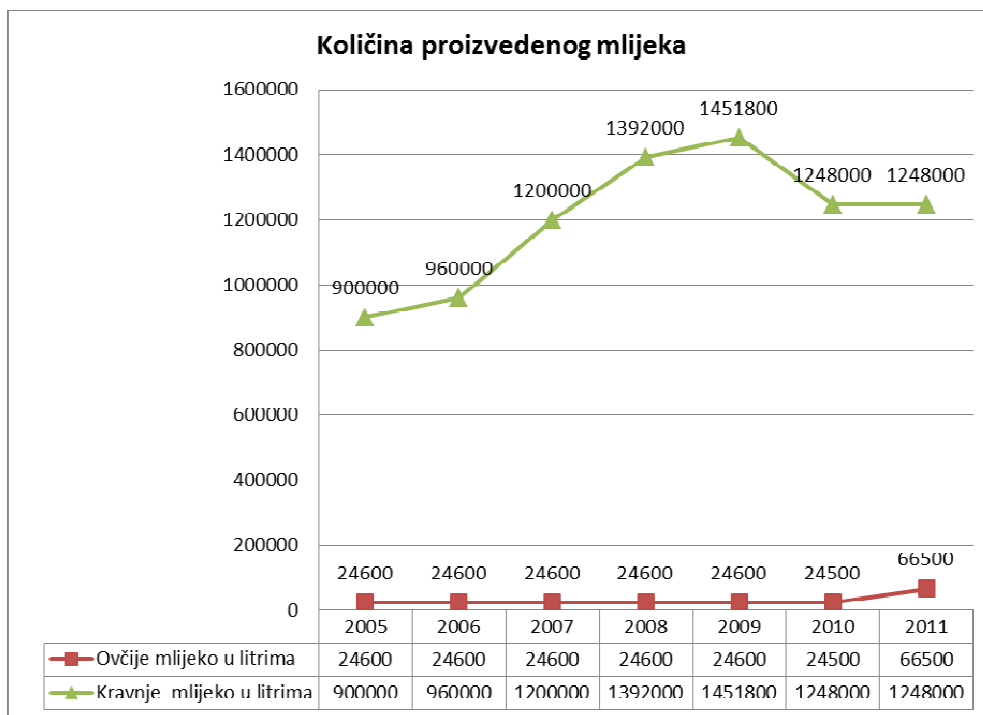
Vrsta stoke	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.-2014.
Goveda	500	500	592	680	705	685	690	893
Krave i junice	400	400	500	580	605	600	608	853
Ovce	4300	4500	4500	4700	4700	4500	5508	5702
Ovce za priplod	3800	4000	4000	4000	4000	4308	5208	5500
Svinje	900	1000	1000	1250	1400	1400	1500	2100
Krmače i supresne nazimice	3	4	5	6	7	6	4	8
Konji				18	18	20	20	27
Kobile i ždrebene omice	5	4	3	3	5	11	11	14
Perad	1200	1200	1200	1200	1200	2000	2200	2400
Koke nosilice	1000	1000	1000	1000	1000	1500	1850	2000
Koze	20	20	20	30	45	70	70	85
Kunići	0	0	0	0	0	0	0	0
Košnice pčela	120	120	140	150	220	250	250	350

Izvor: Služba za poljoprivredu Općine Kupres

Od 2012.-2014. godine brojno stanje stoke je u trendu porasta. Porast je posljedica ekonomske krize i stupnja nezaposlenosti u ostalim djelatnostima, pa se, naročito ruralno stanovništvo sve više opredjeljuje za poljoprivredu. Uz prirodne uvjete držanja stočnog fonda, postojanje obradivih poljoprivrednih površina: pašnjaka, livada, oranica..., na trend rasta poljoprivrednih aktivnosti najviše je utjecao organizirani otkup mlijeka od Livanjske mljekare, pa i nekih drugih prisutnih na tržištu (npr. Meggle). Prema pokazateljima iz tablice 13, zapaža se da je skoro u svim kategorijama došlo do povećanja stočnog fonda u posljednje dvije godine, ponedje i preko 20%.

Najveća ovčarska farma je obiteljsko gospodarstvo Dumančić, i raspolaže s 1.200 ovaca, samostalni poljoprivredni proizvođač Ekoland 800 ovaca i farma "Smiljanić" d.o.o. sa 700 ovaca. Svinjogojska farma je kapaciteta 2.500 tovljenika u turnusu s tim da je tijekom 2010. godine bio jedan turnus od 1.200 komada tovljenika. Postoje kapaciteti za tov preko 1000 tovljenika u turnusu i to na dvije farme: „Dušići –Gajevine“ d.o.o. – Kupres i „DIM“ d.o.o. – Tomislavgrad (nije na području Općine Kupres).

Grafikon 15. Količina proizvedenog mlijeka

Izvor: Služba za poljoprivredu Općine Kupres

Prema podacima iz Službe za poljoprivredu Općine Kupres u 2014. proizvedeno je 1 632 500 *litara mlijeka (kravlje)* te 15 000 *litara ovčijeg mlijeka*, što predstavlja dovoljne količine za turističku ponudu.

Na području Općine postoje dvije mini mljekare: Agrarna zadruga „Eko flora“ koja je iznajmila prostor i opremu društvu „Kupres Milch“ d.o.o. i Zadruga „Kupreška mljekara“. Mljekara „Kupres milch“, prema riječima vlasnika, ima aktivnih 27 kooperanata i 55 poljoprivrednih proizvođača koji imaju potpisan ugovor sa vlasnikom. Dnevno prerađuje cca 1000 litara mlijeka, tako da su tijekom 2010. godine preradili cca 270.000 litara kravlje i ovčje mlijeka. Inače ukupni kapacitet mljekare je za godišnju preradu cca 500.000 litara kravlje mlijeka i 150.000 litara ovčje mlijeka. Trenutno proizvodi 2 tone polumasnog sira, a plasman svih proizvoda na tržištu mu je osiguran. Od proizvoda su zastupljeni: kupreški sir, planinski sir (od kravlje i ovčje mlijeka), sir Stožer i dimljeni sir. Daljnji planovi se ogledaju u proširenju kapaciteta za preradu i pravljenje sira od sirutke, tzv. "urda" što bi rezultiralo i povećanje sadašnjih 3 uposlena za još 2. Prvi korak je uraditi HACCAP.

Zadruga „Kupreška mljekara“ dnevno prerađuje oko 1.000 litara mlijeka, tako da su tijekom 2009. godine preradili oko 300.000 litara kravlje mlijeka. Od proizvoda su zastupljeni: sir trapist, sir tvrdi (nekoliko vrsta), sir feta, kajmak te maslac. Mljekara surađuje s 50 kooperanata, te udovoljava standardu HACCAP.

Uz sve navedeno neophodno je razmisliti da se putem vlasnika Mljekara kreditiraju kooperanti sa svrhom povećanja stočnog fonda kvalitetnijim mliječnim grlima za područje općine Kupres, što bi

rezultiralo povećanjem sirovine (mlijeka), pa potom i proizvoda od mlijeka. Smjernice za unapređenje poljoprivredne proizvodnje bi išle u pravcu kreditnih linija tako što bi sami proizvođači mlijeka kroz otkup mlijeka otpalačivali kredite za nabavku stočnog fonda sve do konačne isplate, s time da kooperant zadržava pravo na tele što bi rezultiralo daljnom unapređenju ovog oblika proizvodnje. Da bi ovo sve funkcioniralo neophodno je pored navedenog posjedovati i adekvatne gospodarske objekte (štale, silose, ambare, sjenike idr) uz suvremenu mehanizaciju za obradu zemljišta te za proizvodnju krmnog bilja.

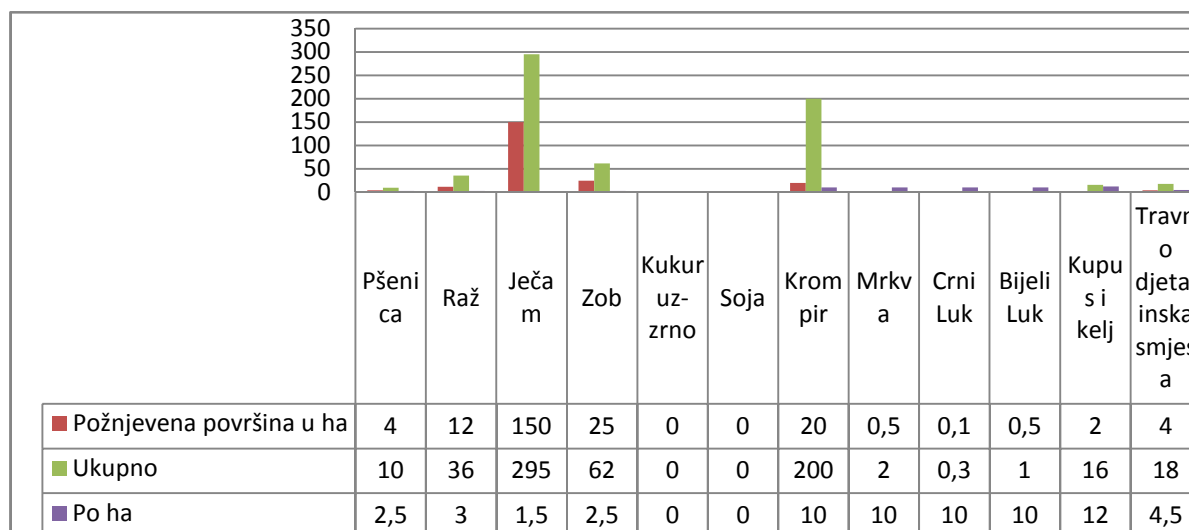
Povećanjem stočnog fonda povećava se i potreba nabavke dodatne poljoprivredne mehanizacije što bi rezultiralo i povećanjem kvantitete i kvalitete proizvodnje stočne hrane/proizvodnja TDS, zrnaste hrane, Lucerne, grahorica idr.

Zbog rascjepkanosti sela i velike udaljenosti od ove dvije mljekare neophodne su izgradnje otkupnih stanica što bi rezultiralo boljom mikrobiološkom slikom i drugim kvalitativnim karakteristikama sirovog mlijeka, kao smanjenje kiselosti ili bolji kemijski sastav. Sadašnje stanje sa laktofrizima je zadovoljavajuće, na terenu je u uporabi 7 i 1 u mljekari, a eventualnim povećanjem proizvodnje mlijeka neophodno bi bilo ulagati i u ovaj segment.

Biljna proizvodnja/ratarstvo i povrtlarstvo/

Biljna proizvodnja na području općine Kupres temelji se na uzgoju žitarica (ječma, raži i pšenice), a od povrtlarskih kultura prevladava krumpir, mrkva, kupus, crni luk i češnjak. Od stočnog krmnog bilja najzastupljenije su travno djetalinske smjese u većini slučajeva lucerna. Iz grafikona (16) je vidljivo da kroz cijeli promatrani period ratarska proizvodnja nije značajno napredovala, jer poljoprivredna gazdinstva proizvode hranu za vlastite potrebe. Stočarstvo je prioritetna grana poljoprivrede, međutim pored stočarstva treba poticati i biljnu proizvodnju u cilju povećanja količina za vlastite potrebe, a također predvidjeti i mogućnost plasmana na tržište.

Grafikon 16. Zasiјane poljoprivredne kulture

Izvor: Služba za poljoprivredu općine Kupres

Uz povećanje stočnog fonda neophodno je i povećanje biljne proizvodnje, stočne hrane (sijeno, silaža, zrnaste hrane idr.) kako bi se zadovoljile potrebe ishrane stoke. Za povećanjem ratarske proizvodnje uz korištenje vlastitog stajnjaka neophodna je i nabavka mineralnih đubriva te poticajne mjere za nabavku goriva za rad mehanizacije kroz subvenciju istih. Svi poljoprivredni proizvođači koji ispunjavaju uvjete za poticajna sredstva, a koji su upisani u RPG ostvatraju poticajna prava iz Ministarstva za

poljoprivredu i šumarstvo Federacije BiH uz napomenu da naša Općina neostvaruje poticajna prava na krušna žita zbog njihove nezastupljenosti (nadmorska visina i klimatski uvjeti).

Jedan od strateških ciljeva razvoja općine Kupres treba biti razvitak poljoprivrede, bazirane na prirodnim resursima i tradiciji, naročito u stočarstvu i ovčarstvu, te proizvodnji raznih vrsta sira od kojih je prepoznatljiv *Kupreški sir*. Pašnjaci i livade koji čine 87% poljoprivrednog zemljišta dobar su temelj za razvoj stočarstva i proizvodnju stočne hrane. Od 215 upisanih u Registar poljoprivrednih gazdinstava i Registar klijenata, 12 je pravnih subjekata. Evidentirano je 10 većih farmi i 30 mini farmi koje posjeduju od 20 do 700 krava. Tri najveće ovčarske farme imaju 1200, 800 i 700 ovaca. Ukupna proizvodnja mlijeka iznosi 1.632.500 kravljeg i 15.000 litara ovčijeg mlijeka.

Otkup mlijeka vrši se putem dvije zadruge koje rade proizvodnju finalnog proizvoda (cca. 2 tone sira) sa osiguranim tržištem. Ukupni kapaciteti proizvodnje obje zadruge su 800.000 kravljeg i 150.000 ovčijeg mlijeka. Trenutno korišteni kapaciteti su oko 41%, te se planira dodatno proširenje kapaciteta za proizvodnju sira od sirutke što osigurava održivost i potencijal za proširenje stočnog fonda i otkup sirovine (mlijeka).

Dodatno ohrabruje činjenica da se u vrijeme ekonomske krize i povećanja nezaposlenosti povećava stočni fond i broj RPG, čime su osigurani prihodi i egzistencija stanovništva. Razvitak poljoprivrede može doprinijeti bržem i kvalitetnijem upošljavanju stanovništva, porastu životnog standarda, osigurati razvitak sela i seoske infrastrukture, tržišta poljoprivrednih proizvoda te služiti općem napretku područja.

Obzirom da postoje kapaciteti za razvoj poljoprivrede, s fokusom na stočarstvo i ovčarstvo uz povećan stupanj finalizacije mliječnih proizvoda, glavne izazove u narednom period predstavlja povećanje stočnog fonda i tržišno orijentirana proizvodnja u skladu sa EU standardima. U skladu sa tim, potrebo je raditi na osiguranju finansijskih sredstava putem kreditno-garancijskog fonda ili vida revolving fonda putem kojeg će se proširiti stočni fond i druga poslovna oprema i infrastruktura.

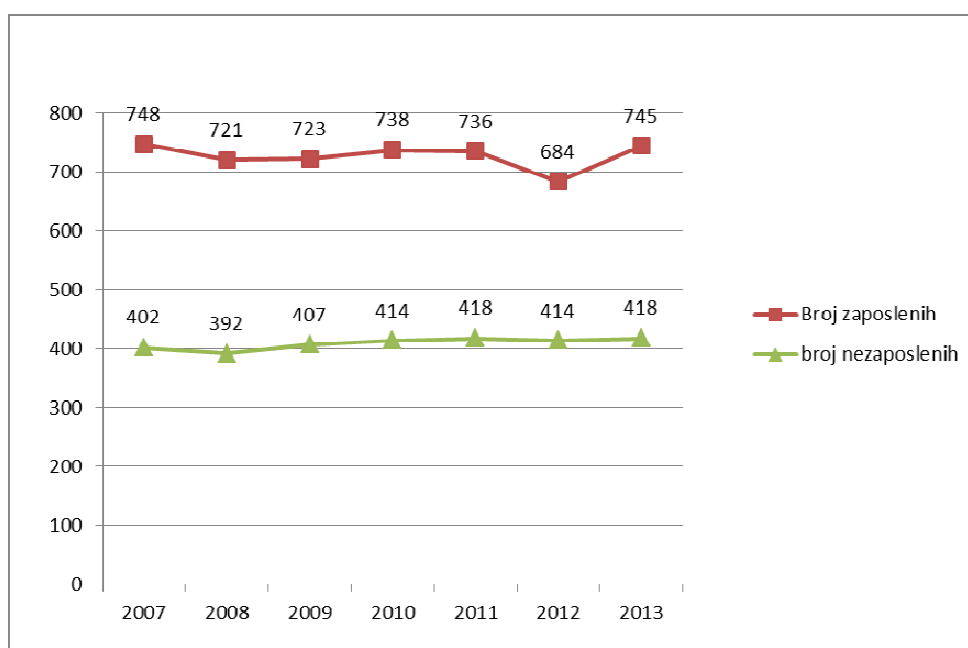
Neophodno je raditi na opremanje gospodarskih objekata i nabavci suvremene mehanizacije što će usloviti povećanje kvalitete i proizvodnje stočne hrane. Zbog rascjepkanosti sela i velike udaljenosti neophodno je povećanje broja laktofriza i edukacija poljoprivrednih proizvođača o savremenim metodama razvoja poljoprivredne proizvodnje tržišno orijentirane u skladu sa EU standardima. Osim toga, važno je poticati razvoj biljne proizvodnje (stočne hrane) za ishranu stoke i razvoj poticajnih mjera za nabavku goriva i mehanizacije.

4. Pregled stanja i kretanja na tržištu rada

4.1. Zaposlenost (broj, spolna, obrazovana i starosna struktura)

Ukupan broj zaposlenih na području općine Kupres iznosi 745 osoba što je u odnosu na prethodnu godinu 2012. god. povećanje od 61 osobe. Međutim, godina 2012. pokazuje odstupanje od prosječnih 735, za ostale godine. U ukupnom broju zaposlenih osoba u 2013. god, 69% čini muška populacija, dok ženska čini 31% zaposlenih.

Grafikon 17. Broj zaposlenih i broj nezaposlenih po godinama

Izvor: Županijski zavod za upošljavanje, podružnica Kupres

Grafikon 18. Broj zaposlenih osoba kvalificiranim do djelatnostima u 2013.god

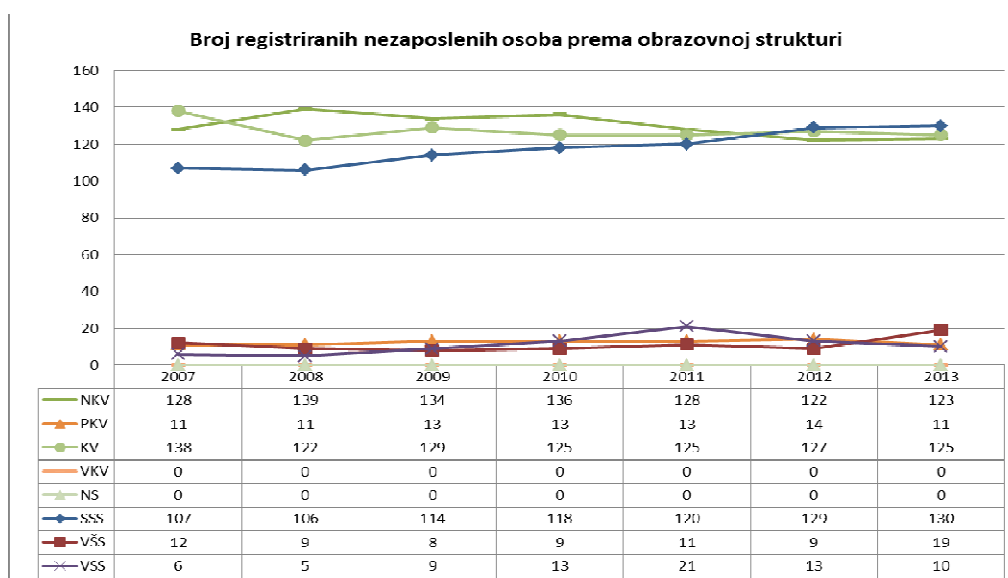

Najveći broj zaposlenih u Općini Kupres nalazi se u sektoru poljoprivrede, lova i šumarstva 177 (23,76%), što je razumljivo jer ŠGD „Hercegbosanske Šume“ d.o.o. skupa sa poljoprivredom i lovom čine temelj razvoja privrede. Sljedeći po veličini broj uposlenih je u prerađivačkoj industriji 137 (18,39%), javnoj upravi 82 (11,01%), građevinarstvu 81 (10,87%), obrazovanju 63 (8,46%), trgovini na veliko i malo 56 (7,52%), djelatnosti i domaćinstva 39 (5,23%), a ostali sudjeluju s manje od 5% u ukupnom broju zaposlenih.

4.2. Nezaposlenost (broj, spolna, obrazovna i starosna struktura)

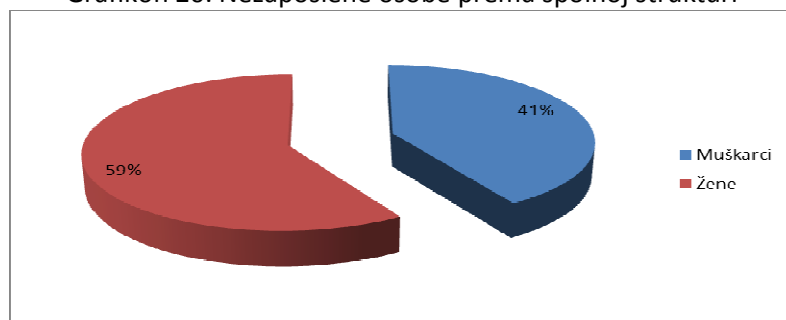
U razdoblju od 2007. pa do 2013. struktura najvećeg broja nezaposlenih osoba bila je promjenjiva. U 2007. godini najveći broj nezaposlenih bili su KV radnici, a nakon toga dolazi do promjene tako da u razdoblju od 2008. pa do kraja 2011. najveći broj nezaposlenih čine NKV radnici. Njihov godišnji prosječan broj za torazdoblje je 135 radnika. U zadnjem periodu SSS preuzima vodeće mjesto u broju nezaposlenosti.

Grafikon 19. Broj registriranih nezaposlenih osoba prema obrazovnoj strukturi od 2007. do 2013. god

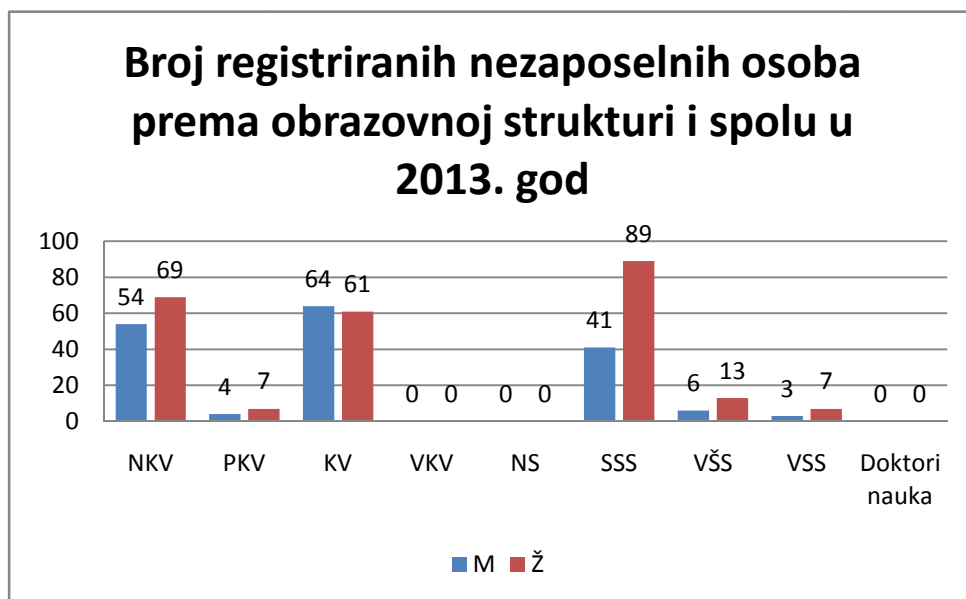
Izvor: Županijski zavod za upošljavanje, podružnica Kupres

Grafikon 20. Nezaposlene osobe prema spolnoj strukturi

Izvor: Županijski zavod za upošljavanje, podružnica Kupres

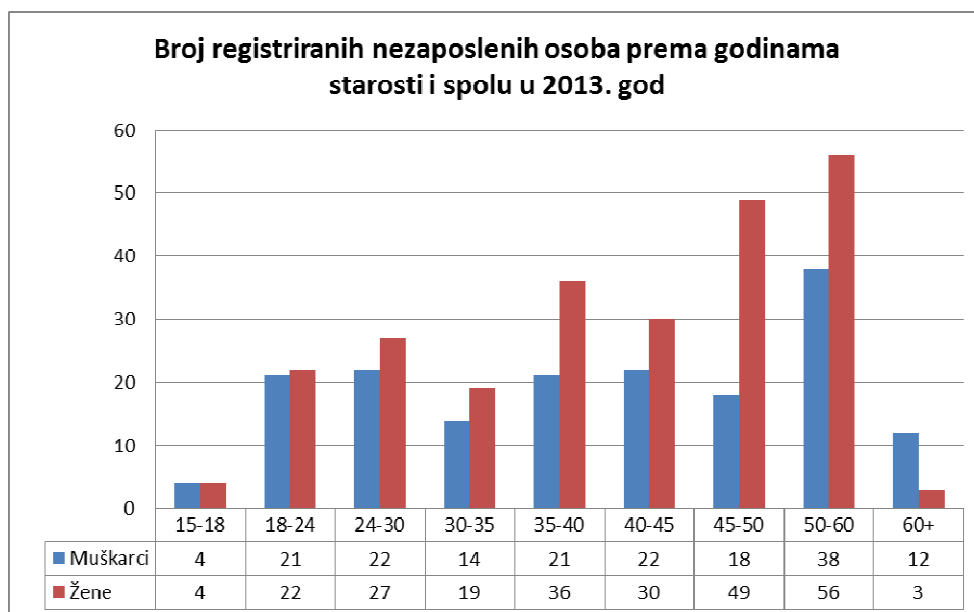
Grafikon 21. Broj registriranih nezaposlenih osoba prema obrazovnoj strukturi i spolu 2013. god

Izvor: Županijski zavod za upošljavanje, podružnica Kupres

Iz grafikona 21 vidi se da su nezaposlene žene brojnije u kategorijama u NKV, PKV, SSS, VŠS i VSS, a da su muškarci brojniji u kategoriji KV. Vidljiva razlika u broju nezaposlenih muškaraca i žena vidi se u kategoriji SSS gdje žene čine 68 % od ukupnog broja nezaposlenih s tom školskom spremom.

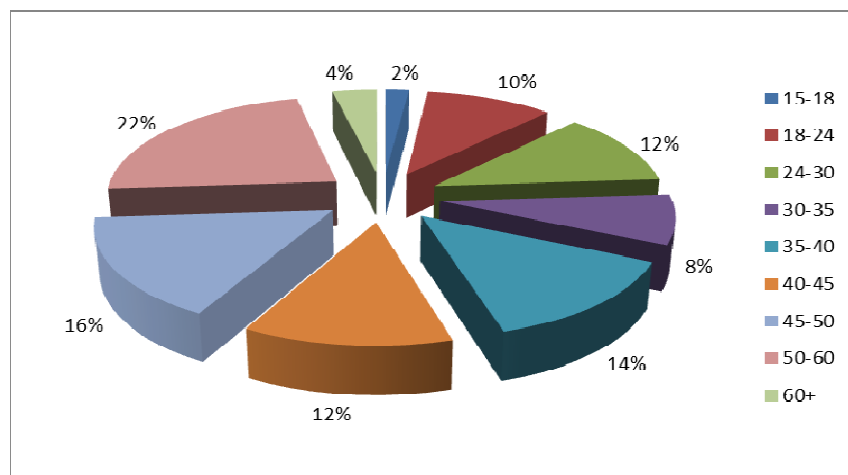
Grafikon 22. Broj registriranih nezaposlenih osoba prema godinama starosti i spolu

Izvor: Županijski zavod za upošljavanje, podružnica Kupres

Iz grafikona 22 se vidi da je broj žena koji je nezaposlen u starosnoj strukturi veći u svim skupinama u odnosu na muškarce, osim u skupini starosti preko 60 godina. U starosnoj skupini 45-50 godina broj nezaposlenih žena duplo je veći od broja nezaposlenih muškaraca.

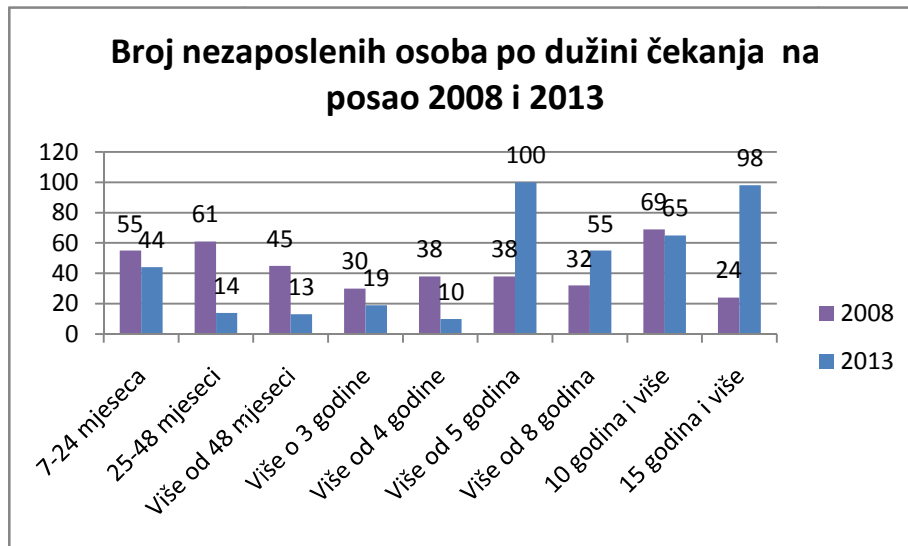
Grafikon 23. Struktura registriranih nezaposlenih osoba prema godinama starosti u 2013. god.

Izvor: Županijski zavod za upošljavanje, podružnica Kupres

Prema godinama starosti nezaposlenih osoba najviše je onih starosne dobi od 50 do 60 godina i čine 22% od ukupnog broja. Također, velik postotak nezaposlenosti čini i dob od 45-50 godina (16%). Zaključujemo da ove dvije skupine čine 38% ukupnog broja nezaposlenosti što je rezultat nemogućnosti prekvalifikacije i starosne dobi koja nije rentabilna na tržištu rada.

Grafikon 24. Broj nezaposlenih po dužini čekanja na posao 2008. god i 2013. god

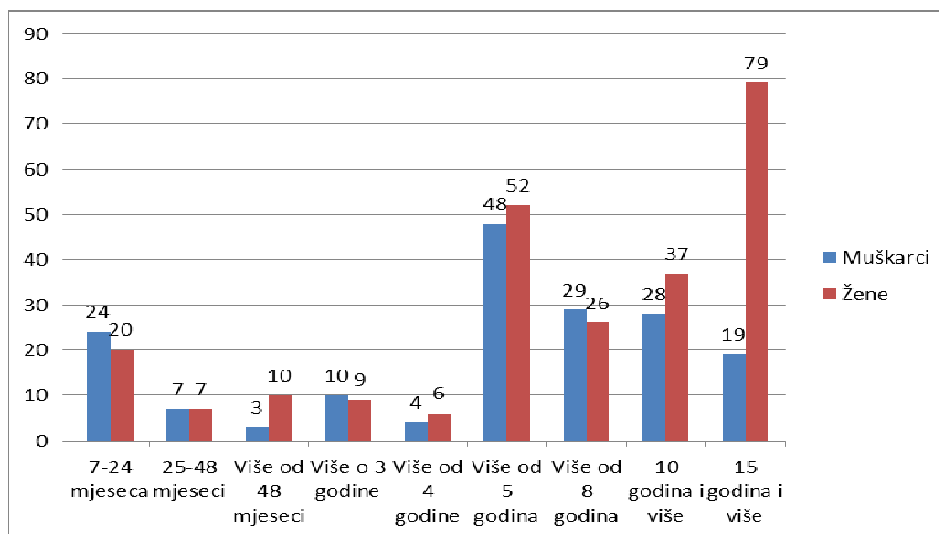

Izvor: Županijski zavod za upošljavanje, podružnica Kupres

U pogledu dužine čekanja na posao iz grafikona je vidljivo da je najviše onih koji čekaju posao od 5 i više godina, te 15 i više godina. Radi usporedbe 2008. godine na posao se čekalo vremenski kraće u odnosu na 2013. godinu.

Gledajući iz perspektive spolne zastupljenosti (grafikon 25) vidi se da su žene brojnije u kategoriji preko 15 god i više, a muškarci su brojniji u kategoriji od 7-24 mjeseca, više od 3 godine i više od 8 godina. Na kraju možemo zaključiti da je struktura zaposlenosti izuzetno nepovoljna, posebno kod ženske populacije srednje životne dobi, koja na posao čeka dulje i od 15 godina.

Grafikon 25. Broj nezaposlenosti prema dužini čekanja za posao, po spolu 2013. god

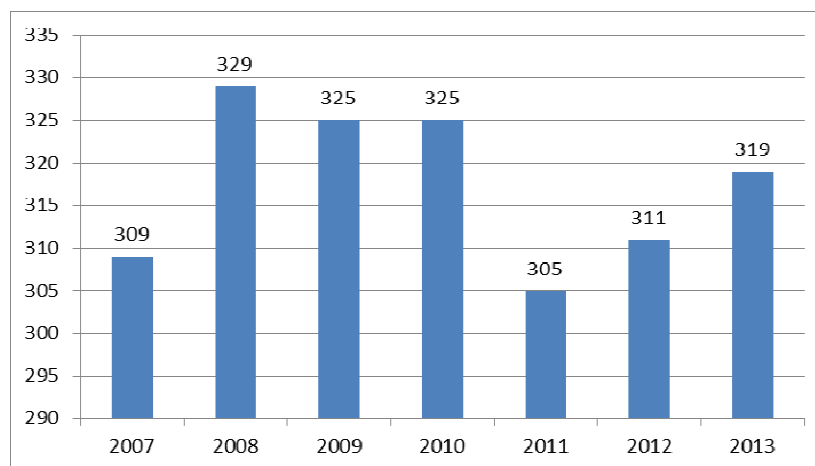

Izvor: Županijski zavod za upošljavanje, podružnica Kupres

4.3. Umirovljenici (broj, spolna struktura, struktura po vrsti mirovine)

Ukupan broj umirovljenika se u 2008. god. povećao za 20, u odnosu na 2007. i do 2010. broj je uglavnom jednak. Nakon 2010. slijedi smanjenje, s trendom povećanja do današnjeg dana.

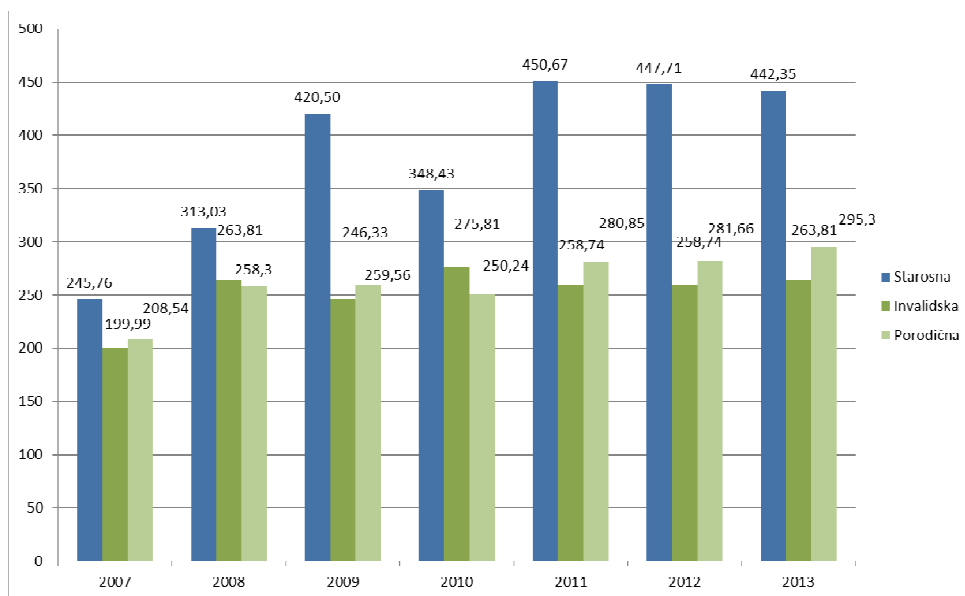
Grafikon 26. Broj umirovljenika

Izvor: www.fzs.ba

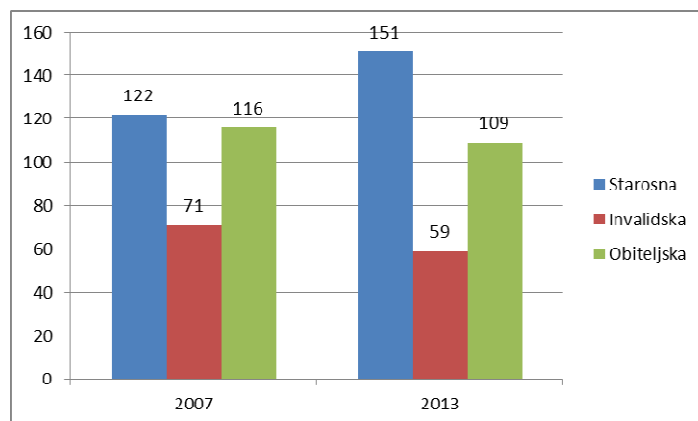
Prosječna starosna mirovina u 2013. godini je 442,35 KM što je povećanje u odnosu za 2007. kada je iznosila 245,76 KM. Isto vrijedi i za invalidsku koja se povećala za oko 60 KM, te obiteljska koja je veća za 90 KM u odnosu na istu mirovinu 2007. god.

Grafikon 27. Prosječan iznos mirovine po kategorijama

Izvor: www.fzs.ba

Grafikon 28. Ukupan broj umirovljenika po kategoriji

Izvor: www.fzs.ba

Tablica 13. Ukupan broj umirovljenika po broju i u postotcima

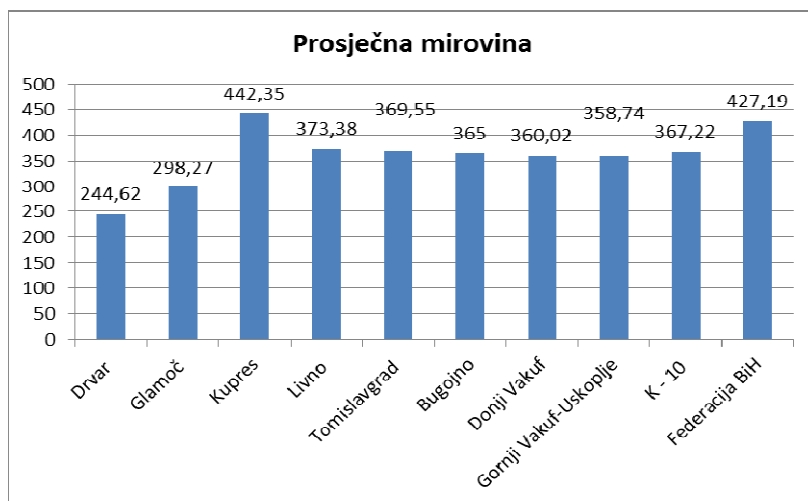
Godina	2007	%	2013	%
Starosna	122	39,48%	151	47,34%
Invalidska	71	22,98%	59	18,50%
Obiteljska	116	37,54%	109	34,17%
Ukupno	309	100,00%	319	100,00%

Izvor: www.fzs.ba

Prema strukturi umirovljenika prevladavaju starosne mirovine (47,34%), zatim obiteljske (34,17%) i na kraju invalidske (18,50%). U 2013. god u odnosu na 2007. god, dolazi do povećanja starosnih mi-

rovina, dok su ostale dvije kategorije nisu rale srazmjerno. Ukupna prosječna mirovina u Općini Kupres je veća od svih ostalih u okruženju i od prosječne mirovine u Županiji i u Federaciji BiH. Stanja ovako visoke prosječne mirovine ogleda se u strukturi stanovništva koju je mirovinu ostvarilo radeći u stranim državama (Njemačka, Austrija,...).

Grafikon 29. Prosječna mirovina po općinama u 2013. god.

Izvor: <http://www.fzzpr.gov.ba/>

Od ukupnog broja zaposlenih najveći broj (23,76%) je u sektoru poljoprivrede, lova i šumarstva, 18,39% u prerađivačkoj industriji, 11,01% u javnoj upravi, 10,87% u građevinarstvu, 8,4% u obrazovanju, 7,52% u trgovini, 5,23% u domaćinstvu i 5% ostali. Kod nezaposlenih prevladavaju žene starosne dobi od 45-55 godina sa srednjom stručnom spremom, dok su kod muške populacije najviše nezaposleni u kategoriji kvalificirani radnici (KV).

Velik broj nezaposlenih osoba, njih 98 (23,4%) čekaju na posao preko 15 godina što čini dosta nepovoljnu situaciju na tržištu radne snage, naročito uzimajući u obzir da je 59,3% ukupno nezaposlenih osoba KV i NKV radnici. Stoga je neophodno u narednom periodu poticati programe prekvalifikacije i/ili dokvalifikacije nezaposlenih osoba, kao i programe samozapošljavanja kroz poticajne mjere i olakšice u prioritetnim razvojnim oblastima: poljoprivredne proizvodnje i turizma, te drvoprerađivačke industrije.

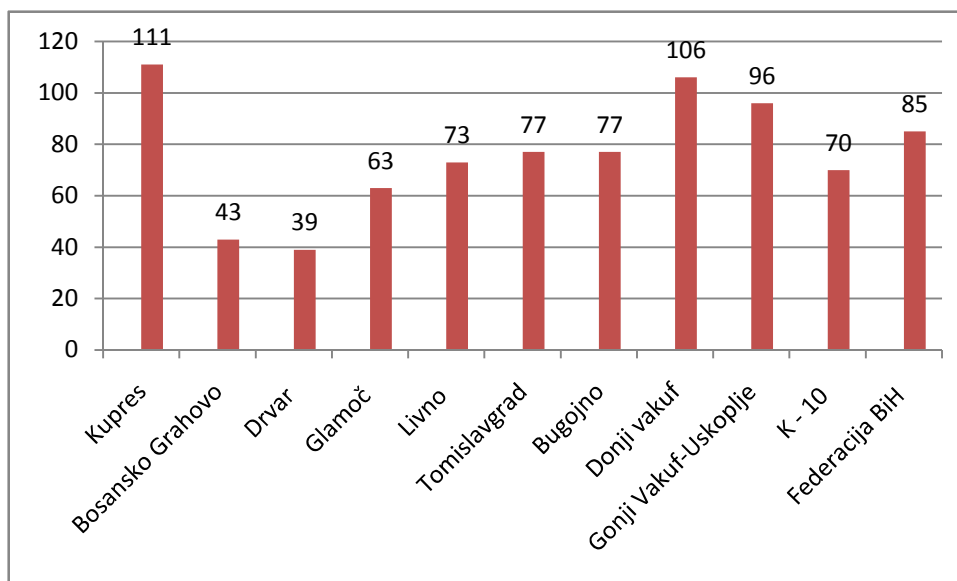
Kod umirovljenika prevladavaju starosne mirovine (47,34%), zatim obiteljske i invalidske, a broj umirovljenika je u promatranim godinama između 305 i 329.

5. Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja

5.1. Obrazovanje

Općina Kupres u odnosu na druge općine iz okruženja i u odnosu na Županiju br.10, kao i Federaciju ima najveći broj učenika osnovnog obrazovanja na 1000 stanovnika u 2013. godini.

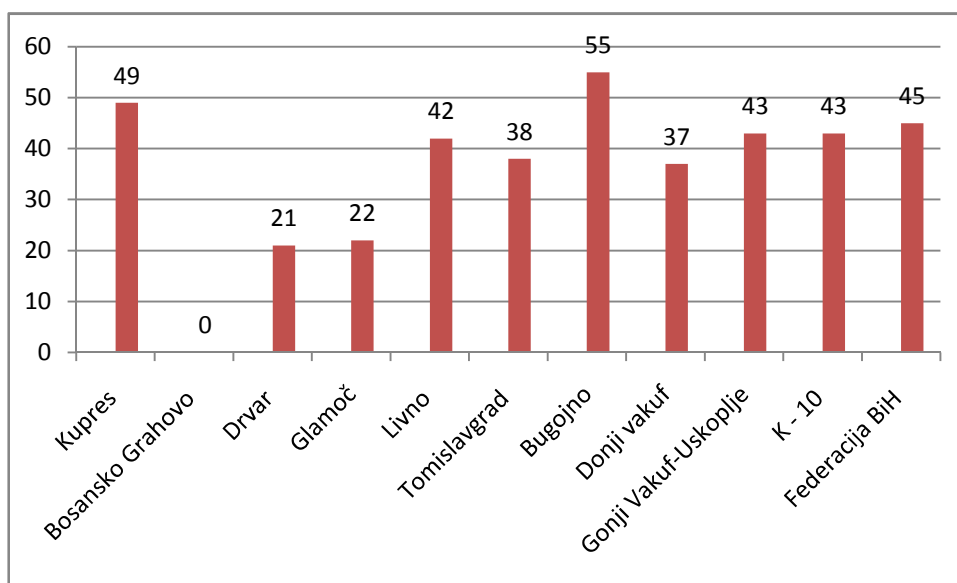
Grafikon 30. Broj učenika osnovnog obrazovanja u 2013 na 1000 stanovnika

Izvor: <http://www.fzzpr.gov.ba/>

Što se tiče srednjeg obrazovanja (grafikon 31) samo Općina Bugojno ima veći broj učenika srednjeg obrazovanja na 1000 stanovnika.

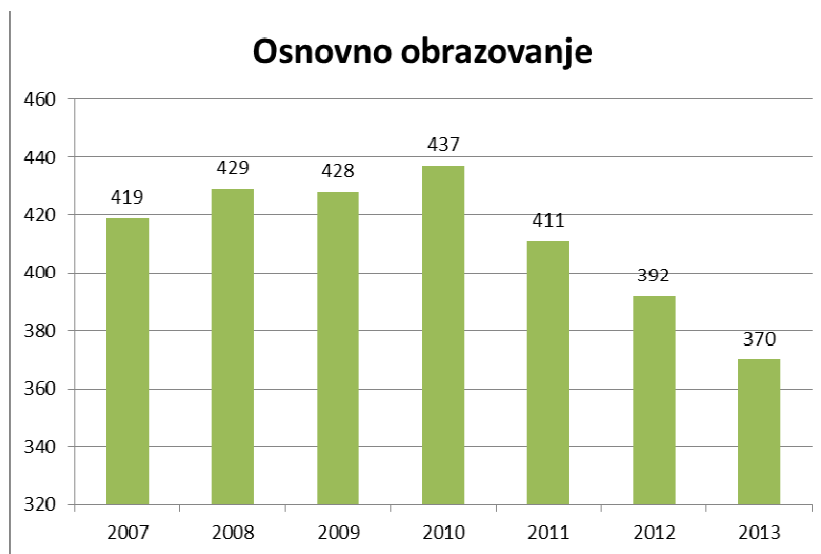
Grafikon 31. Broj učenika srednjoškolskog obrazovanja u 2013. na 1000 stanovnika

Izvor: <http://www.fzzpr.gov.ba/>

Općina Kupres raspolaže sa jednom ustanovom za predškolski odgoj vrtić „Pahuljica“ te osnovnom i srednjom školom u samom centru grada. Pregledom podataka o broju upisanih učenika u osnovnom obrazovanju, može se konstatirati kako je u razdoblju od 2007. god. do 2010. god. prosječno bilo 428 upisanih učenika, odnosno u tome razdoblju zabilježen je porast od 18 upisanih učenika. Nakon 2010. god., pa do 2013. god. prosječni broj učenika iznosi 383, što znači da je upisano 67 učenika manje. Vrijedi spomenuti kako je u školskoj 2014./2015. godini u odnosu na 2012./2013. godinu upisano 33 učenika manje. Trend smanjenja upisanih učenika u OŠ fra Miroslava Džaje, rezultat su trenda iseljavanja s područja općine Kupres.

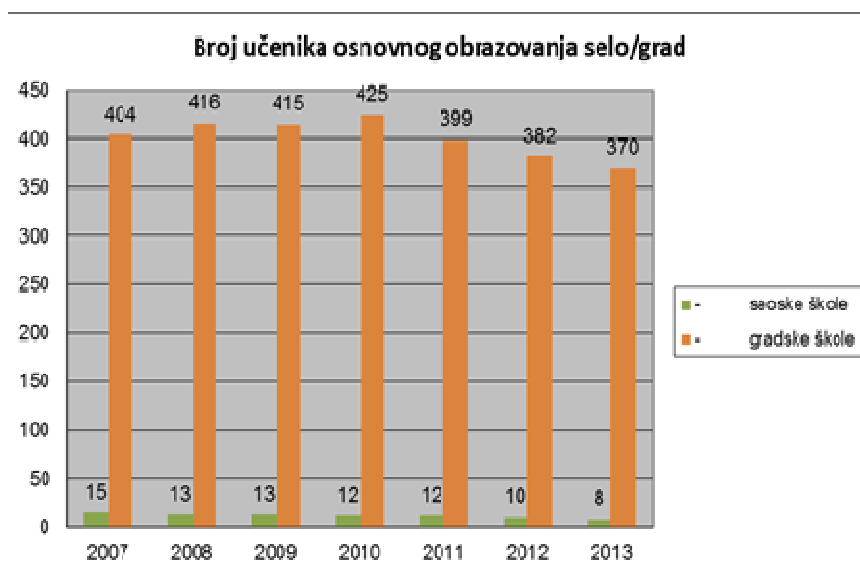
Grafikon 32. Broj učenika osnovnog obrazovanja

Izvor: Osnovna škola fra Miroslava Džaje

Broj učenika upisanih u prvi razred osnovnog obrazovanja, a promatrano od 2007. do 2013 god. bilježi znatan pad od 34 učenika.

Grafikon 33. Broj učenika osnovnog obrazovanja selo/grad

Izvor: Osnovna škola fra Miroslava Džaje

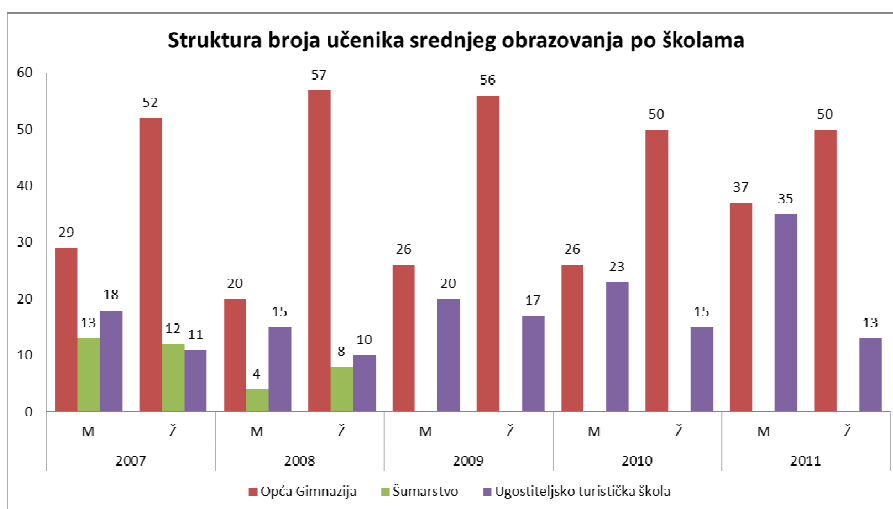
Za razliku od analiziranih podataka o broju upisanih učenika u OŠ fra Miroslava Džaje, broj upisanih srednjoškolaca bio je u razdoblju od 2007.-2010. godine u prosjeku manji broj upisanih učenika nego što je u razdoblju od 2010.-2013. godine. Najveći broj upisanih učenika u SŠ „Kupres“ zabilježen je u 2012./2013. godini, 169 učenika. Od profila srednjeg obrazovanja zastupljena je opća gimnazija i ugostiteljsko turistička škola. Prema podacima o broju upisanih učenika u završnim razredima OŠ fra Miroslava Džaje, tijekom ove godine predviđa se značajno smanjenje broja upisanih učenika u nadolazećoj školskoj 2014./2015. godini. Opremljenost školskih objekata je nezadovoljavajuće u svim školama u pogledu učila i u pogledu stanja objekata.

Grafikon 34. Broj učenika srednjeg obrazovanja

Izvor: Srednja škola „Kupres“

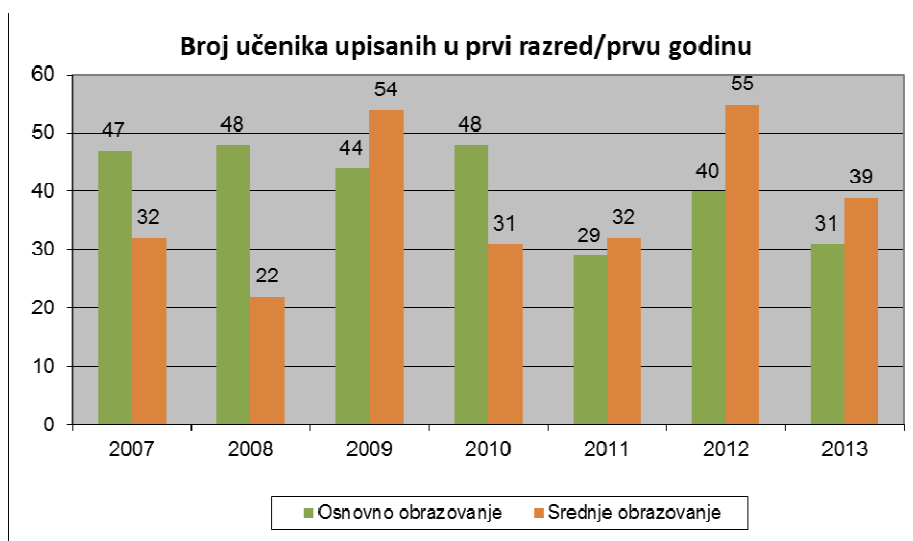
Grafikon 35. Struktura broja učenika srednjeg obrazovanja po školama

Izvor: Srednja škola „Kupres“

Školske 2006./2007. god. uvodi se devetogodišnje školovanje.

Grafikon 36. Broj učenika u prvi razred/ prvu godinu

Izvor: Osnovna škola fra Miroslava Džaje i Srednja škola „Kupres“

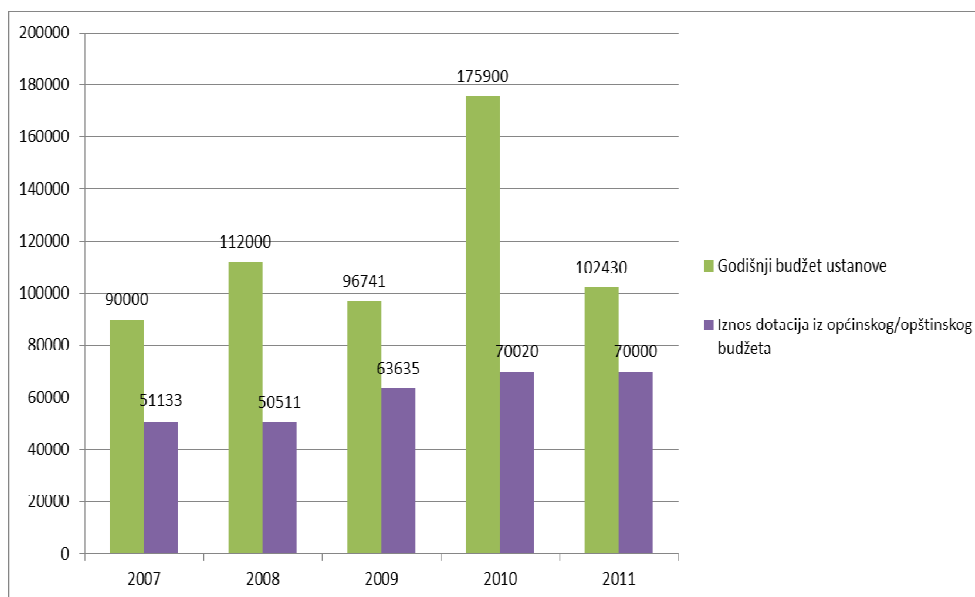
Iz podataka o broju učenika može se zaključiti da je prisutan trend smanjenja broja upisanih učenika, što je zabrinjavajuće. Rezultat negativne stope prirodnog priraštaja objašnjava se lošom ekonomsko-socijalnom slikom, koju je potrebno što brže popraviti, te ponuditi zaposlenje i osigurati egzistenciju mladim obiteljima radi ostanka na području općine Kupres. U razdoblju 2010. – 2013. evidentiran je pad broja učenika u osnovnim školama. Ukoliko se ovaj trend nastavi, broj učenika u osnovnim školama bi u 2020. mogao pasti na 230, što je u odnosu na 2013. kad ih je bilo 370, gotovo 35% manje. Također, potrebno je opremiti obrazovne institucije potrebnim pomagalicama i urediti prostor za potrebe nastavnog osoblja i učenika.

5.2. Kultura i sport

U Općini se nalazi Hrvatski dom kulture koji se financira iz proračuna Općine, a jedan dio troškova se financira od društvenih događanja. U sklopu doma smještena je Radio postaja Kupres, Etnografski muzej i gradska knjižnica. Od udruga aktivni su HKD Napredak te folklorne sekcije srednjeg uzrasta. Od sportskih događanja jedino je aktivan nogometni klub „Kupres“ i skijaški klub „Ski Stožer“. Zbog nedostatka adekvatne sportske dvorane, ostali sportovi su zanemareni. Na kraju se može zaključiti da se ne poklanja dovoljno pažnje ni kulturnim ni sportskim događanjima, što je za ubuduće prioritet. Izgradnja započete sportske dvorane je među prvim prioritetima kako bi mladi ljudi našli svoje mjesto u svim kulturnim sportskim oblicima života. Osim toga, ovaj objekt nalazi se u blizini samog središta Kupresa i estetski narušava krajolik središta (nedovršen je i već duže vrijeme pod utjecajem vremenskih prilika, propada).

Za kulturu i sport se iz općinskog proračuna izdvaja iznos od 50.000,00 do 70.000,00 KM, a ustanova sama osigurava dodatnu razliku do oko 100.000,00 KM.

Grafikon 37. Godišnji proračun Hrvatskog doma kulture sa iznosom donacija iz općinskog proračuna

Izvor: Dom Kulture Kupres

5.3. Zdravstvena i socijalna zaštita

Zdravstvena zaštita

U Kupresu postoji Dom zdravlja Kupres koji pruža usluge primarne zdravstvene zaštite i preventivne zdravstvene zaštite, polazeći od osnova da je primarna zdravstvena njega prvi i najvažniji korak u očuvanju dobrog zdravlja cijele populacije Općine. Uz nju se veže i preventivni rad preko praćenja higijensko-epidemiološke situacije na Općini, koji se sastoji u redovnom cijepljenju djece i mladih po kalendaru cijepljenja i vanrednih cijepljenja prema ukazanim potrebama na terenu. Patronažnom službom rješavaju se zdravstveni problemi nepokretnih pacijenata. U prostorijama Doma zdravlja „Kupres“ nalaze se i služba hitne medicinske pomoći, te stomatološka služba.

Što se tiče kadrovske strukture postoji: jedan liječnik specijalist obiteljske medicine, pulmolog, vanjski suradnici i konzultanti (ginekolog, pedijatar, neurolog, oftamolog, internist, dermatolog i otorinolaringolog) koji dolaze po utvrđenom rasporedu i ordiniraju u ustanovu, te jedan stomatolog.

Obzirom da je Dom zdravlja ustanova koja se bavi liječenjem i preventivom, kroz svoj dosadašnji rad imala je sljedeće bolesti i oboljenja u Općini:

- Veliki broj dijabetičara
- Bolesnici sa plućnim oboljenjima (astma, kronični opstruktivni bronhitis, bronhitis);
- Kardiovaskularne bolesti (posljedice modernog načina života, stresa);
- Psihijatrijska oboljenja (posljedica ratnih djelovanja, teških uvjeta života);
- Zarazna oboljenja: enterokolitisi (još uvijek zastarjela kanalizacijska i vodoopskrbna mreža grada i sela);
- Karcinomi raznih etiologija (posljedica stresa i ratnih djelovanja);
- Ostala oboljenja (sve ostalo koje nije direktna ili indirektna posljedica narušenog okoliša).

Na Kupresu su se uglavnom registrirale tzv. dječje zarazne bolesti alimentarnog tipa (zaražena hrana i voda) koje su standardne i lako se liječe. To su gastroenteritisi i gastrocolitisi (proljevi i povraćanja), zatim salmoneloze te upale pluća (pneumonije) uglavnom djece do 18. godina starosti i starije osobe iznad 65.

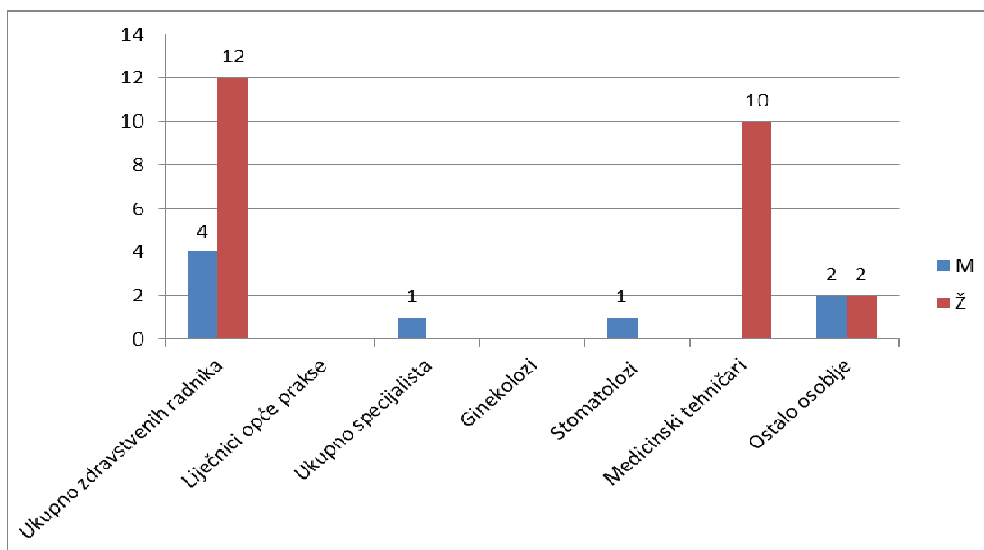
Tablica 14. Broj prijavljenih zaraznih bolesti u općini Kupres po mjesecima

Mjesec	Ukupno	Muški rod	Ženski rod
Siječanj	19	9	10
Veljača	9	6	3
Ožujak	4	4	-
Travanj	9	5	4
Svibanj	5	3	2
Lipanj	9	5	4
Srpanj	3	1	2
kolovoz	8	4	4
Rujan	7	3	4
Listopad	1	1	0
Studeni	20	12	8
Prosinac	9	4	5
Od 1.1 do 31.12.2010.	103	57	46

Izvor: Vjesnik 2010.godine, Zavoda za javno zdravstvo HBŽ

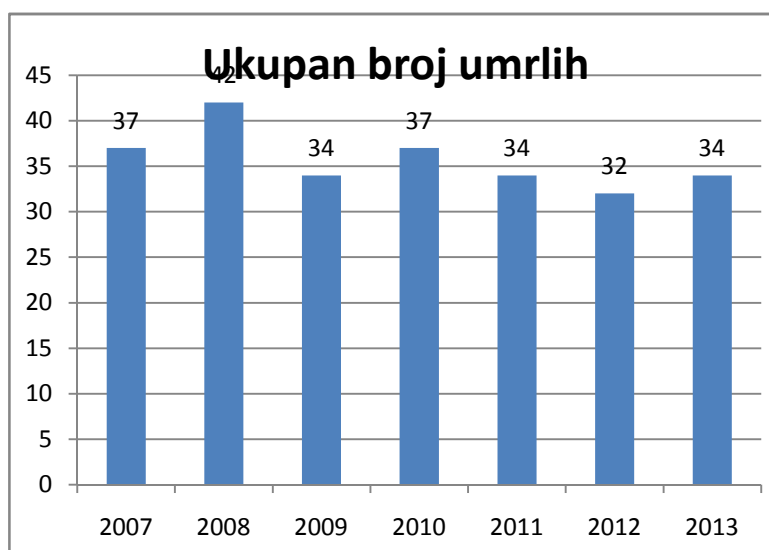
Na području Općine Kupresa ima 2920 osoba sa zdravstvenim osiguranjem.

Grafikon 38. Broj i struktura osoblja u domu zdravlja

Izvor: Dom zdravlja Kupres

Grafikon 39. Ukupan broj umrlih po godinama

Izvor: Matični ured Općine Kupres

Vidljivo je iz grafikona 39 da u prosjeku svake godine umire 37 ljudi.

Dom zdravlja ima probleme sa nedostatkom visoko obrazovanog medicinskog kadra, liječnika i specijalista. Trenutno radi jedan liječnik specijalist obiteljske medicine na 2920 osoba sa zdravstvenim osiguranjem, a ostali liječnici su honorarno angažirani i dolaze na Kupres po unaprijed utvrđenom rasporedu. Oni bi trebali biti u strukturi ustanove da bi ona mogla u potpunosti pružati sve oblika primarne i preventivne zdravstvene zaštite. Broj srednjeg medicinskog kadra je dovoljan. Dom zdravlja radi poslove za koje ima uvjete i kadar, a od opreme ovisi i razina pružanja kvalitetne zdravstvene usluge. Prema riječima ravnatelja Doma zdravlja, opremljenost i popunjenost kadrom je za ovu razinu usluga zadovoljavajuća. Da bi se proširile usluge, neophodno je razviti strategije zadržavanja stručnog medicinskog osoblja, kao i razviti plan opremanja Doma zdravlja koji bi zadovoljio buduće potrebe stanovništva, ali i sve većeg broja turista, pogotovo u zimskom razdoblju.

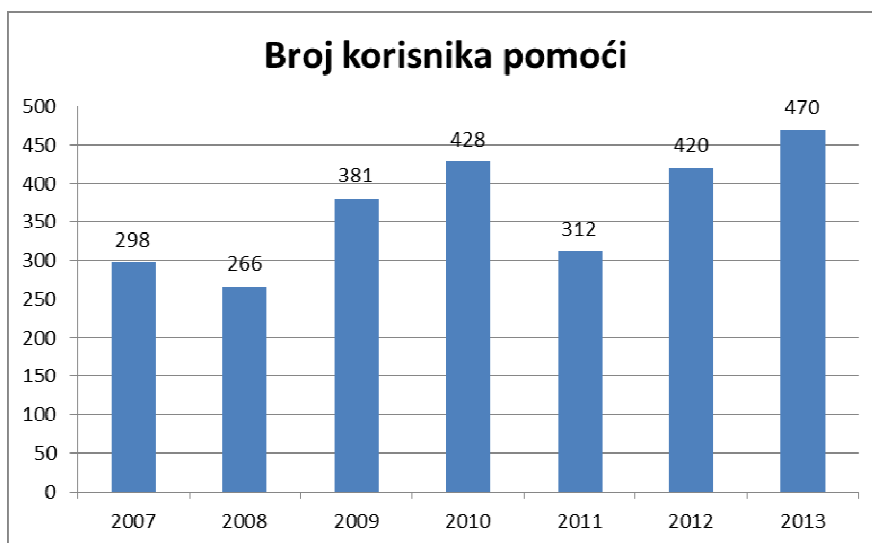
Socijalna zaštita

Centar za socijalni rad Kupres je ustanova od posebnog društvenog interesa s posebnim ovlastima koju je utemeljilo Općinsko vijeće 1996. godine radi vršenja određenih poslova i ostvarivanja prava utvrđenih određenim Zakonima. Ustanova je neprofitna bez mogućnosti ostvarivanja profita. Centar omogućuje osobama ostvarivanje materijalnih i nematerijalnih prava iz sustava socijalne skrbi temeljem raznih Zakona koji su u nadležnosti Centra za provedbu istih.

Sredstva za financiranje socijalne skrbi sukladno Zakonima osiguravaju se iz: proračuna Federacije, proračuna Županije, proračuna Općine, osobnim udjelom korisnika ili njihovih zakonskih skrbnika, darova, zaklada, fondacija i drugih izvora sukladno Zakonu i drugim propisima. Poteškoća za Općinu je plaćanje socijalnih usluga koje su obaveza plaćanja Općine Kupres. Proračun nema spolnu izbalansiranost.

Iz grafikona je vidljivo da raste broj korisnika socijalne pomoći po raznim osnovama, što ukazuje na tešku situaciju u kojem se građani nalaze.

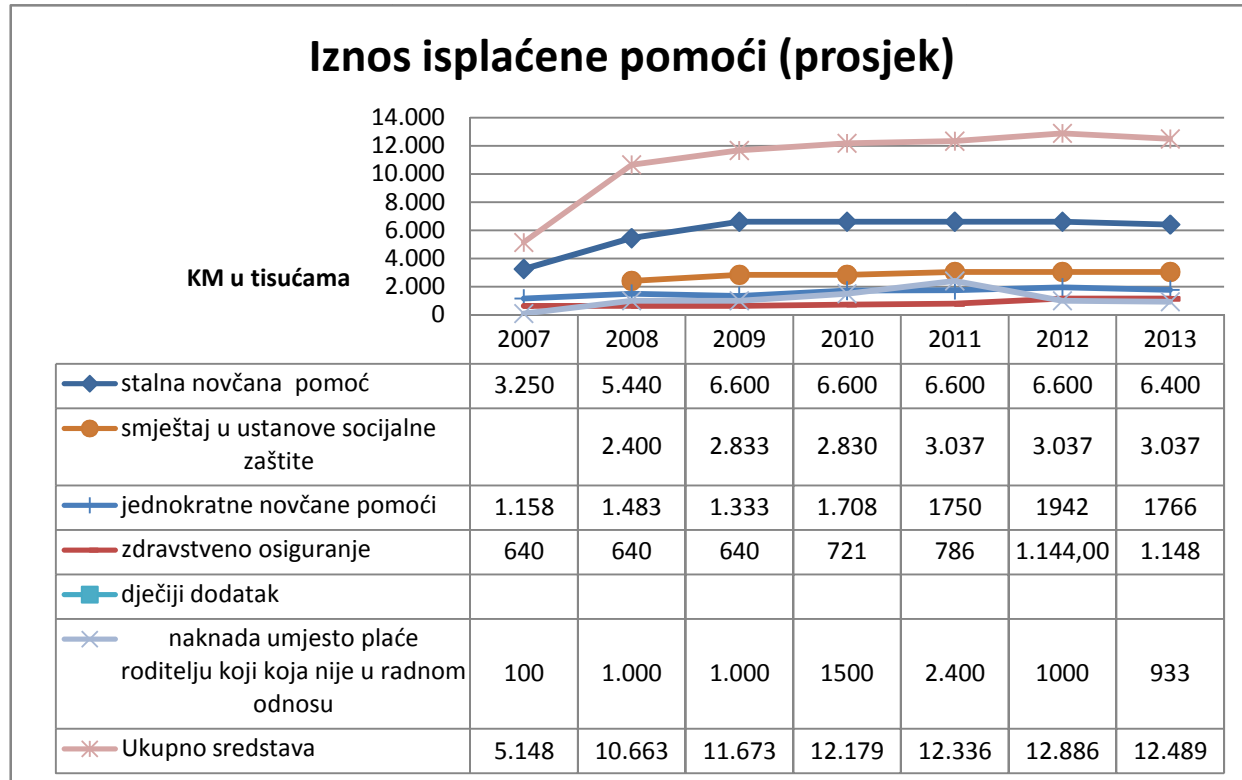
Grafikon 40. Broj korisnika pomoći

Izvor: Centar za socijalni rad općine Kupres

Stalne novčane pomoći (pomoć za uzdržavanje) u iznosu od 100 KM koje se osiguravaju iz Županijskog proračuna prima od 65-70 korisnika, dok jednokratnu novčanu pomoć prima oko 97 korisnika.

Grafikon 41. Iznos isplaćene pomoći

Izvor: Centar za socijalni rad Općine Kupres

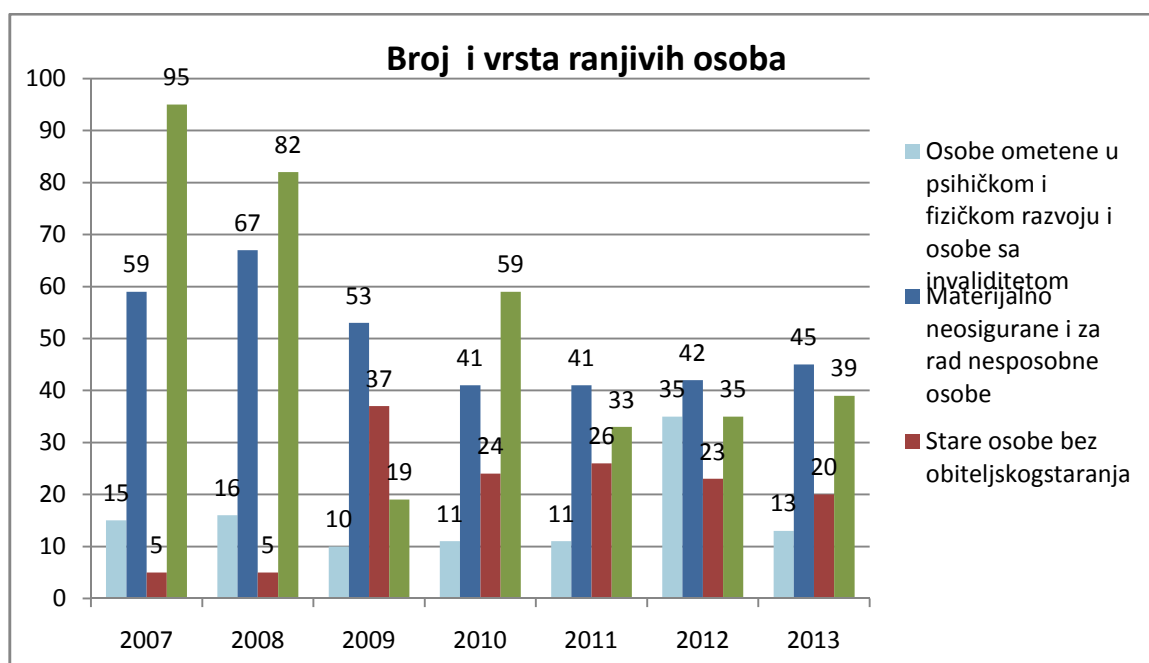
Skrb izvan vlastite obitelji- smještaj u Ustanove/Zavode

Zaključno s 31.12.2013. godinena području općine Kupres smješteno je sedam osoba u centre posebnog skrbništva. Za četiri (4) se plaćaju troškovi smještaja, a za troje (3) djece bez roditeljske skrbi, koja su smještena u Vionici kod Čitluka u Obiteljskom centru papa Ivan Pavao II, troškove plaća sama ustanova.

U Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji propisane su nadležnosti suda, tužiteljstva, policije te Centra za socijalni rad, (CSR). U izvještajnoj godini CSR evidentiran je jedan slučaj nasilja u obitelji i to kao fizičko nasilje. U 2013. godini obilježena je obljetnica potpisivanja protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji i potpisana je izmjena protokola koja se ogleda u formiranju mobilnih timova kao podrška žrtvama nasilja u slučajevima obiteljskog nasilja centrima koji nemaju svojih stručnih osoba.

Prema izvješću CSR, zaprimljeno je deset zahtjeva za posvojenje djece, ali na sreću u Općini Kupres takve skupine nema. Kad je u pitanju skrbništvo kao oblik zaštite malodobnih osoba bez roditeljske skrbi u 2013. uslijed smrti oba roditelja troje djece je smješteno u Obiteljski centar U Vionici, a sve troškove snosi ova ustanova. U osnovnoj školi radi logoped koji je na raspolaganju djeci s poteškoćama u učenju.

Grafikon 42. Broj i vrsta ranjivih osoba

Izvor: Centar za socijalni rad Općine Kupres

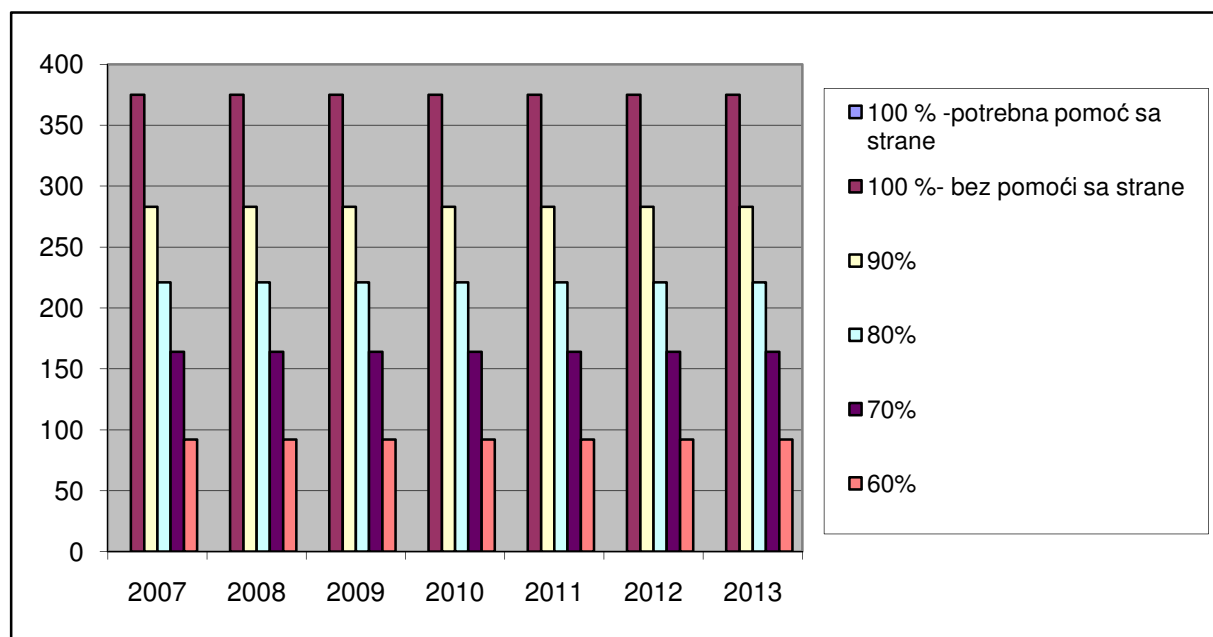
CRS vodi skrb o korisnicima civilnih invalidnina koji imaju pravo na tuđu pomoć i njegu druge osobe kao i na ortopedski dodatak. Ovo pravo se financira iz Federalnog proračuna. Vidljivo je da se broj korisnika smanjio od 280 na 74 korisnika sa tjelesnim oštećenjem od 90 i 100 % invalidnosti. Zbog rađene revizije mnogi su korisnici izvedeni iz prava po ovoj osnovi.

Također, svoja prava ostvaruju i Civilne žrtve rata koje imaju prava na osobnu invalidninu, dodatak za tuđu pomoć njegu, ortopedski dodatak i obiteljsku invalidninu. Ukupan broj takvih korisnika sa 31.12.2013. godini je 12, od toga 4 obiteljske i 8 osobnih invalidnina sa primanjima od 105-556 KM.

Socijalna i zdravstvena skrb planira se proračunskom linijom i obuhvatila je, primjerice za 2013. godinu troškove rada Crvenog križa (5.000,00 KM), JU Centra za socijalnu skrb (66.000,00 KM), smještaj štíćenika u četiri specijalne ustanove, jednokratne novčane pomoći pojedincima (realizirano 58.038,00 KM), jednokratne pomoći za novorođene bebe (5.000,00 KM). Planirano je 24.000,00 KM za stipendiranje učenika i studenata, kao i iznos od 10.000,00 KM za potrebe Službe hitne pomoći u Domu zdravlja Kupres.

Jedan dio troškova socijalnih usluga za građane Kupresa plaća se u ukupnom iznosu iz proračuna Hercegbosanske županije. Npr, direktna socijalna skrb su troškovi koji nisu prisutni, niti evidentirani u općinskom proračunu jer Hercegbosanska županija vrši uplate pomoći, svim općinama identično, u iznosu od 150,00 KM direktno na privatne račune korisnika. Visina jednokratne pomoći u Općini iznosi 100,00 KM, a lista korisnika je poznata nadležnoj službi Centra za socijalni rad Kupres. Jedan dio troškova socijalnih usluga plaća se kombinirano tj. dio troškova plaća HBŽ, a dio Općina Kupres (npr. plaćanje troškova prijevoza učenika, za što Općina planira 50.000,00 KM, rad dobrovoljnog vatrogasnog društva i slično).

Grafikon 43. Broj osoba i stupanj invalidnosti

Izvor: Centar za socijalni rad Općine Kupres

5.4. Stanovanje

Prema podacima kojima raspolaže nadležni Općinski odjel inspeksijskih poslova bespravne gradnje i uzurpacije na području Općine nema, jedino prilikom obnove stambenih i poslovnih jedinica registrirana je bespravna nadogradnja, i prema procjeni nadležnog inspeksijskog organa ona iznosi oko 10%.

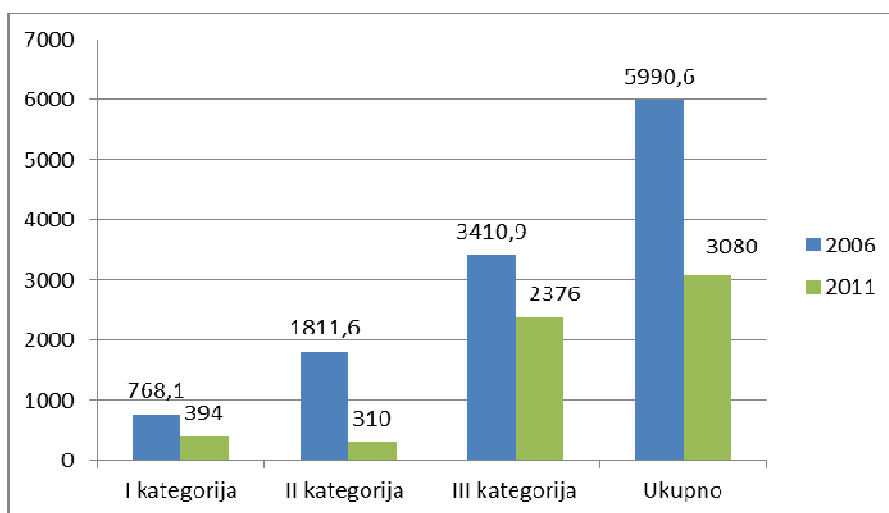
Tijekom proteklog rata, prema podacima nadležnog općinskog organa za stambeno - komunalne poslove, oko 80 % stambenog prostora je potpuno uništeno, a ostalih 20% je djelomično uništeno. Danas prema podacima spomenutog Odjela, Općina Kupres ima 1.703 stambenih jedinica, od toga 302 stanova nalazi se u zgradama zajedničkog stanovanja, a 1.400 stanova odnosi se na obiteljske kuće. Od početka obnove pa do danas predmetom obnove bilo je obuhvaćeno 1.550 stambenih jedinica tako da za potpunu obnovu ostaje 153 kuća koje ostaju za narednorazdoblje. Pri procesu obnove poštovala se multietničnost.

5.5. Civilna zaštita

Civilna zaštita na području općine Kupres organizirana je unutar Službe za civilnu zaštitu. Na raspolaganju se nalazi Dobrovoljno vatrogasno društvo (DVD) koje posjeduje vozilo za gašenje požara. Ova služba surađuje sa BH Mac koja provodi aktivnosti deminiranja terena. Postotak miniranih šuma i šumskih zemljišta u odnosu na cijelo područje iznosi 37%. Prema podacima iz BHMAC-a iz 2006. godine, ukupna minirana površina ŠGP „Kupreško“ u odnosu na cijelo područje iznosi oko 6 000 ha ili (23,27 %) dok se još uvijek radi na najnovijim.

Može se reći da je velik dio visokih šuma zagađen od mina, pa je u tim površinama obustavljeno redovno gospodarenje. Razminiranje financira Uprava društva (Hercegbosanske šume). Razminirana je gospodarska jedinica Malovan – Želivodić, po projektu br. 3426 razminirano je 107 663,00 m², a po projektu br. 3427 razminirano je 86 000,91 m² što je 0,31 % od ukupne minirane površine. Općina Kupres posjeduje plan protuminskog djelovanja koji je izrađen 2011. godine u kojem je izvršena kategorizacija zagađenog zemljišta na I, II i III kategoriju, (I=3,94 km², II=3,10 km², III=23,76 km²). Znači, ukupno pod minama ima 30,80 km² sumnjivih površina.

Grafikon 44. Ukupna površina kontaminiranosti u (ha)

Izvor: Služba za civilnu zaštitu Općine Kupres

Kupres je zbog svog zemljopisnog položaja, sastava i dobrom propusnošću zemljišta, bogatstva šumom u potpunosti siguran i nije ugrožen od klizišta terena i poplava. Sve manje rječice i okolni potoci ulijevaju se u najveću rijeku Milač koja se ne izliva iz svog korita i kad su obilne padaline. Budući da u kupreškom polju poniru nema nikakve opasnosti za izlivanje u gornjim tokovima, a samim tim ni ugrožavanja stanovništva. Potresi su rijetki do sada je bilo manjih potresa u kojima nije bilo materijalne štete, a ni ljudskih žrtava. Postoji opasnost od šumskih požara koji nastaju najčešće uslijed paljenja korova u blizini šume tj. uzrok je većinom ljudski faktor. U zadnjih desetak godina nije zabilježen niti jedan veći požar. Budući da je Kupres izrazito planinski kraj sa dosta padalina, naročito snijega, snježni nanosi ponekad stvaraju poteškoće ljudima u okolnim selima. Općinske službe nastoje otkloniti sve poteškoće s kojima se žitelji susreću te redovno čiste sve prometnice.

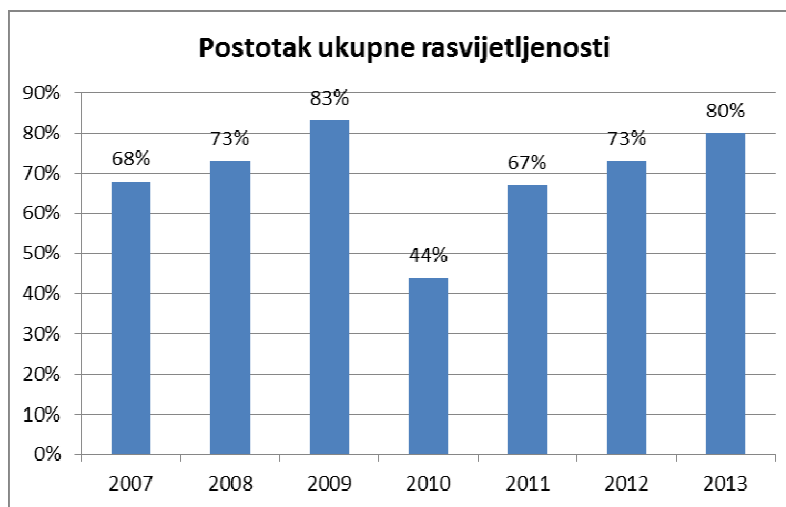
5.6. Socijalna, imovinska i osobna sigurnost građana

O osobnoj sigurnosti građana i čuvanju javnog reda i mira brigu vodi Policijska postaja Kupres, čiji kvalitetan rad doprinosi sveopćoj sigurnosti građana. Prema zadnjem izvješću policijske postaje (PP) Kupres, broj prekršaja u 2013. godini protiv javnog reda i mira veći je za 8 prekršaja ili 61,53% u odnosu na 2012. godinu. Što se tiče sigurnosti u prometu, u zadnjoj godini došlo je pada prometnih nesreća sa smrtno stradalim osobama.

U oblasti općeg kriminaliteta u 2013. godini ukupno je evidentirano 36 krivičnih djela (KD) to je u usporedbi sa 2012. godinom karakterizira povećanje za 6 krivičnih djela ili 23,07%. Za što bolje obavljanje svakodnevnih poslova i zadaća potrebno je poboljšati stupanj opremljenosti policijskih djelatnika svim vidovima opreme. Što se tiče opremljenosti PP Kupres u tehničkom smislu, PP Kupres raspolaže sa suvremenom zgradom koja je urađena 2011. god i koncipirana na način da zadovoljava sve aspekte poslova, kako sigurnosti tako i poslova koji se odnose na građanska stanja /CIPS/. Policija je zadovoljavajuće opremljena u smislu mobilnosti, što govori podatak da su policijski djelatnici u

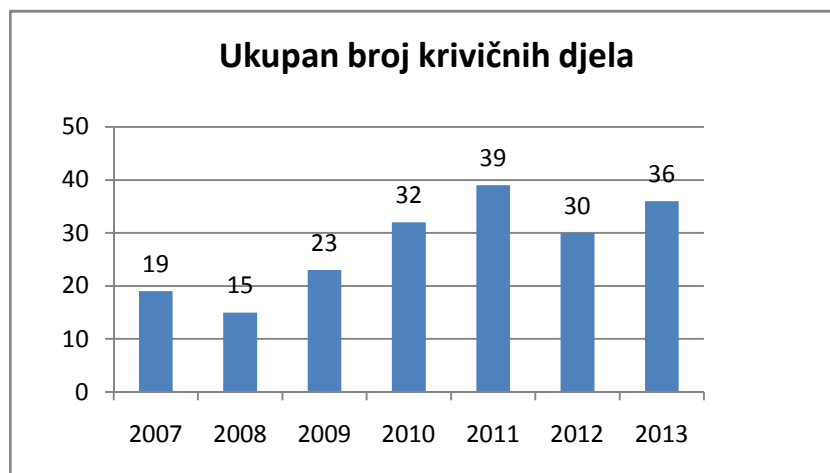
vremenskom razdoblju od 10 minuta spremni postupiti i pružiti uslugu prema 85% stanovništva i značajnih infrastrukturnih objekata na čijem području odgovornosti se nalaze. Što se tiče ostalih vidova opreme (napredni sustav za vršenje očevida, radarski sustavi, računalna oprema) isti su u iznimno lošem stanju ili ih uopće nemamo, te je potrebno izvršiti nabavku novih. Djelatnici PP Kupres ne posjeduju nikakav vid opreme koji se primjenjuje za održavanje povoljnog stanja sigurnosti prilikom masovnih i prosvjednih okupljanja (kacige, štitovi, prsluci idr. specijalna sredstva za kontrolu mase). Potreba za edukacijom osoblja – PP Kupres su nedovoljno educirani i obučeni, ili su već provedene edukacije u nedovoljnom opsegu tako da ne posjeduju znanja koja bi mogli primijeniti u zadovoljavajućoj mjeri prema pojavnim oblicima nedozvoljenog ponašanja čiji se oblik i način izvršenja drastično promijenio s tendencijom rapidnog povećanja (internetski kriminalitet, računalni kriminalitet, pripremanje kaznenih djela uz korištenje moderne komunikacijske tehnologije).

Grafikon 45. Postotak ukupne rasvjetljenosti

Izvor: PP Kupres

Grafikon 46. Ukupan broj krivičnih djela

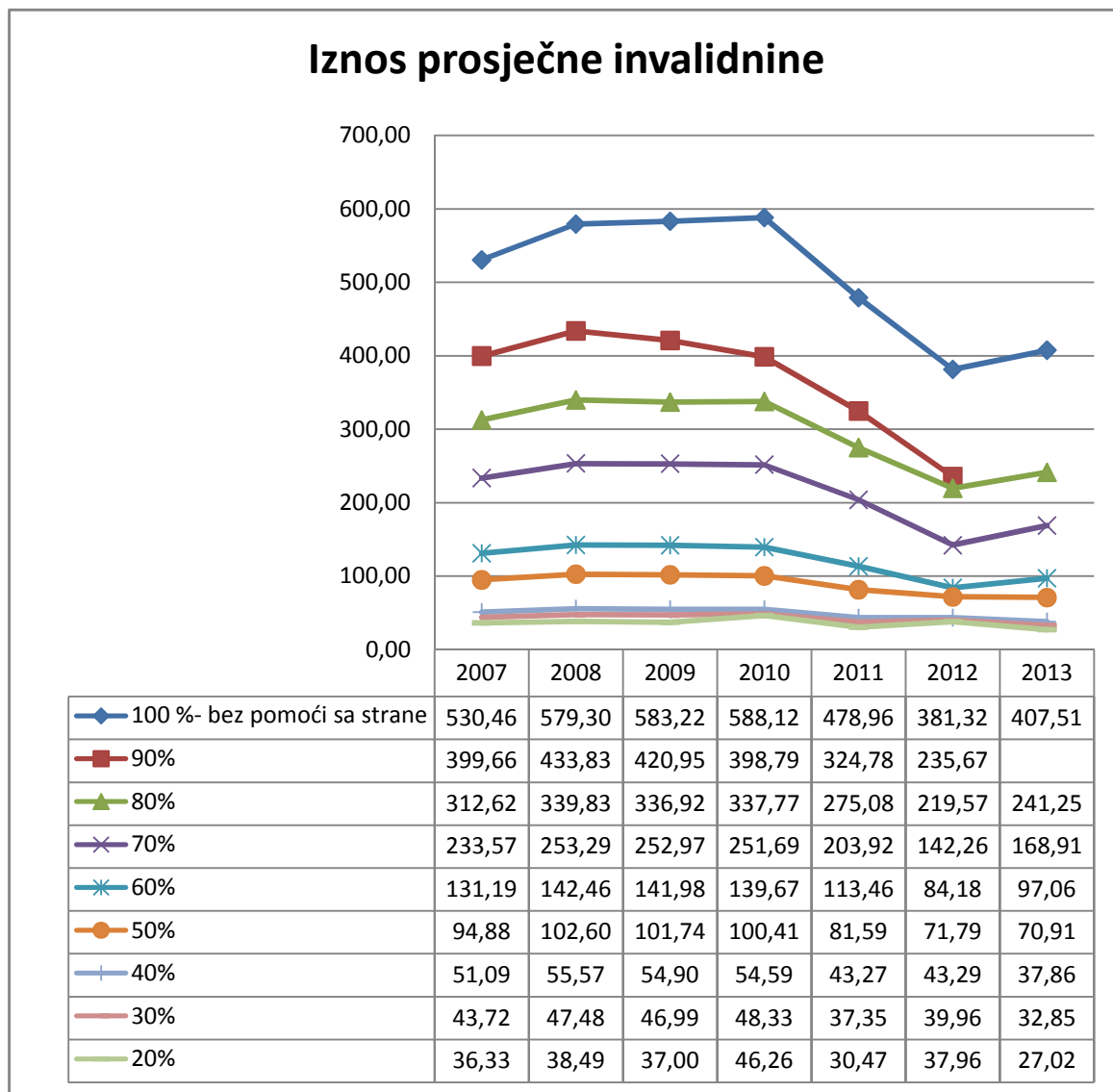
Izvor: PP Kupres

5.7. Osjetljive/ranjive grupe (ratni vojni invalidi)

U općini Kupres postoji Braniteljsko-invalidska služba (BIS) koja vodi brigu o ratnim vojnim invalidima Domovinskog rata. U 2013. godini prema podacima iz Službe, svoja prava ostvaruje 92 RVI i 37 obitelji poginulih branitelja. Što se tiče novčanih primanja, ona su nešto smanjena u odnosu na protekle go-

dine ovisno o postotku invalidnosti. Svoja prava ove skupine ostvaruju propisanim Zakonom federalnog ministarstva o pravima branitelja i obitelji poginulih branitelja. Zbog revizije koja je nepriznata od Ustavnog suda, značajan broj RVI-a koja su imala sva prava iz Zakona su izgubila ista, te su pokrenute tužbe kod Ustavnog suda da bi ostvarili status RVI-a te im budu vraćena sva pripadajuća prava.

Grafikon 47. Prosječna invalidnina RVI

Izvor: BIS Općine Kupres

Poteškoće s kojima se Centar za socijalni rad susreće u svojim svakodnevnim aktivnostima, poput nepostojanje podzakonskih akata županijskog zakona o socijalnoj skrbi, predstavlja problem u provedbi samog zakona, a samim tim uskraćuje određena prava potencijalnim korisnicima tih prava. Problem je i nepostojanje ustanova za smještaj djece i mladeži, disciplinskog centra, skloništa za žrtve nasilja u obitelji, ustanova za osobe s intelektualnim poteškoćama. U centru rade tri uposlenika i evidentan je nedostatak stručnog kadra za socijalne programe. Centar se, također susreće sa problemima finansiranja od strane općine, pa bi trebalo raditi na izradi programa koji bi bili podržani od strane viših razina vlasti, kao i međunarodnih organizacija.

5.8. Civilno društvo (nevladine organizacije)

Temeljom podataka registra udruga Ministarstva pravosuđa i uprave Hercegbosanske županije u Kupresu postoji 22 civilne udruge, kako slijedi:

1. Udruga bivših vojnikaregularne vojske u Drugom svjetskom ratu,
2. Hrvatsko kulturno društvo „Napredak”,
3. Skijaški klub Stožer,
4. Hrvatski šahovski klub „Kupres”,
5. Crveni križ Kupres,
6. Udruga građana za zaštitu voda „Stožer”,
7. Konjički klub „Atila”
8. Udruga HVIDRA Kupres
9. Udruga umirovljenika
10. NVO „Kupreška žena”
11. NVO „Ativa”
12. Udruga obitelji poginulih i nestalih branitelja u Domovinskom ratu
13. Društvo za promidžbu Kupresa i zaštitu prirodnog povijesnog i kulturnog naslijeđa „Kupreška visoravan”
14. Hrvatski nogometni klub „Kupres”
15. Društvo prijatelja Hajduk –Kupres
16. NVO „Krijesnica”djeca s posebnim potrebama
17. HKD „Zlosela”
18. Udruga ribolovaca „Pastrva”
19. Udruga lovaca „Tetrijeb”
20. Hrvatski konjanički klub „Konjanik”
21. Udruga razvojačenih branitelja
22. Udruga umirovljenika demobiliziranih branitelja

Od nabrojanih organizacija civilnog društva najaktivnije su Udruge iz Domovinskog rata, udruga žena „Kupreške “ i „Attivo“, Crveni križ, udruga lovaca „Tetrijeb“, udruga „Kupreška visoravan i druge.

Najvećim dijelom sve organizacije civilnog društva se financiraju iz vlastitih izvora (članarine, donacije), kao i od realiziranih projekata, a jednim dijelom i iz općinskog proračuna gdje su novčana sredstva i predviđena.

Hrvatsko kulturno društvo „Napredak” – podružnica Kupres

Hrvatsko kulturno društvo "Napredak", podružnica Kupres djeluje od 1905. godine, kada je osnovano kao društvo za materijalnu potporu siromašnim studentima. Po završetku drugog svjetskog rata,bilo je zabranjeno, a 1990. godine je ponovno obnovljeno. Danas, bavi se nizom aktivnosti,od kojih je i sada najvažnija kulturna djelatnost i potpora studentima. Podružnica Kupres djeluje u sklopu zajednice čija je središnjica u Sarajevu.U okviru podružnice Kupres postoje:

1. Fond za stipendiju učenika i studenata
2. Glazbena škola "don Dragutin Alaupović"
3. KUD "Stožer"

Fond je organizacija koja potpomaže školovanje studenata slabijeg materijalnog stanja. Do sada je potpomognuto nekoliko studenata. Fond se financira od dobrovoljnih priloga donatora i članova društva.

Glazbena škola je osnovana tijekom posljednjeg rata u Baškom polju i održala se entuzijazmom članova društva, a najviše zaslugom pokojnog župnika don Dominika Stojanovića. U okviru škole se izu-

čavaju klavir i gitara, a ako bude mogućnosti otvorit će se i škola harmonike. Škola se financira donacijama i od strane roditelja. Školu pohađa 30 učenika.

KUD "Stožer" se bavi kulturno djelatnošću. U sklopu KUD-a djeluje više sekcija, koje su do sada imale zapažene rezultate. Najaktivnija je Folklorna sekcija, koja se bavi čuvanjem narodnog blaga kupreškog kraja, te očuvanjem narodne pjesme i običaja iz cijele Bosne i Hercegovine. Posebice smo ponosni na našu narodnu nošnju koju smo obnovili i tako je sačuvali od zaborava.

Pored folkloru, u društvu djeluje zbor i tamburaški orkestar. Društvo broji više od 100 članova, a svi su isključivo volonteri. Do sada je društvo nastupilo na smotrama i svojim cjelovečernjim koncertima. Sudjelovalo je na festivalima, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u inozemstvu (Hrvatska i Italija).

Najzapaženiji nastupi su:

- Međunarodna smotra folkloru u Zagrebu 1998. god.
- Međunarodni festival Staffolo 1998. god.
- Festival dalmatinskog folkloru Metković 1998. god.
- Đakovački vezovi 1999. god.
- Brodsko kolo 2000. god.
- Polača 1999. god.
- Nastup na svim smotrama folkloru Bosanskohercegovačkih Hrvata
- Nastupi na festivalu gance u Tomislavgradu 1998., 1999. i 2000. god.
- Smotre zborova BiH Hrvata u Livnu i Orašju

Iza sebe društvo ima i nekoliko nastupa na televiziji, na HTV-ui na televiziji BiH. Društvo je postalo nezamjenjiv faktor svih kulturnih događanja u Općini Kupres, ali i u Županiji i Federaciji.

Od ukupno registrirane 22 udruge, njih nekolicina vrlo je aktivna. Među najvažnijima su Hrvatsko kulturno društvo "Napredak" podružnica Kupres, zatim Udruga žena koje posebnu ulogu imaju u kreiranju turističke ponude i suvenira, Crveni križ te udruge vezane za prirodna bogatstva. Udruge se financiraju uglavnom iz projektnih ili drugih izvora, a manje iz općinskog proračuna.

Ne postoji dostatna, stalna i organizirana suradnja općinske vlasti sa nevladinim sektorom. U buduću se moraju razvijati partnerski odnosi između ova dva sektora kako bi se radilo na realizaciji zajedničkih projekata i koordinaciji njihovog rada.

6.1. Stanje prometne infrastrukture

Geoprometni položaj Kupresa, konfiguracija reljefnog sklopa te specifična prirodna i stvorena vrijednost ovog područja, uvjetovali su, sukladno gospodarskim razvojnim pravcima, baziranje sustava prometa i veza na cestovni prometni, i telekomunikacijski. U odnosu na prirodna i stvorena obilježja, područje općine predstavlja prostor zadovoljavajuće unutarnje komunikativnosti i međuregionalne povezanosti, iako ne leži na primarnim koridorima u kojima osim cestovnih, dominiraju željeznički tokovi.

Na sjevernom dijelu Kupreškog polja, na lokalitetu Rustine–Suvoti, planirana je svojedobno izgradnja vojne zrakoplovne uzletne piste „A“ kategorije. Danas ne postoji interes za realizaciju ovog projekta, mada bi se on mogao preformulirati u civilne svrhe, ako bi se za to ukazala ekonomska potreba i opravdanost. Zračne luke kojima gravitira Kupres su zračna luka Split, zračna luka Sarajevo, te manje zračne luke Mostar i Banja Luka. Najkvalitetnija zračna povezanost Kupresa je preko zračne luke Split, koja zbog svoje dobre cestovne povezanosti Kupresa i Splita, te eventualno povezivanje autocestom Banja Luka i Splita preko Kupresa, ili izgradnjom brze ceste koja bi povezivala Središnju Bosnu sa Splitom, igra i može igrati značajniju ulogu u kombiniranoj cestovno-zračnoj vezi Kupresa sa svijetom.

Posljedice rata, tranzicija Bosne i Hercegovine, dostignuti stupanj razvoja društva kako i šireg i užeg područja, gospodarska preorijentacija Općine Kupres ka razvoju turizma, u značajnoj mjeri utječu na planski koncept razvoja prometne infrastrukture, i to ne samo primarne mreže autocesta, magistralnih cesta, već i niže rangirane ceste od regionalnog i lokalnog značaja.

Tablica 15. Prometna infrastruktura u HBŽ u kilometrima

Općina	Površina u KM ²	Željezničke pruge	Magistralni putevi	Regionalni putevi	Ukupno magistralni i regionalni	Lokalni putevi
Bosansko Grahovo	780	25	76	35	111	54
Drvar	589,3	25	37	92	129	43
Glamoč	1.033,60	0	26	57	83	110
Kupres	569,8	0	28	63	91	59
Livno	994	0	115	50	165	52
Tomislavgrad	967,4	0	80	56	136	113
K-10	4.934,10	50	362	353	715	431
Federacija BiH	26.106,70	695	2.008	2.689	4.697	8.132

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH, 2010.

Regionalna cesta Tomislavgrad – Rama koja je izgrađena poslije posljednjeg rata prolazi perifernim dijelom općine Kupres (Ravanjsko polje). Modernizacijom ove ceste omogućuje se potpunije i brže aktiviranje prirodnih i stvorenih potencijala ovog dijela Općine. To se prije svega odnosi na planirani i započeti razvoj sportsko–rekreacijskog centra Raduša, koji se ovim Planom definira na područjima općina Kupres i Prozor – Rama. Prekategorizacijom lokalne ceste G. Malovan – Rilić – Ravno u regionalnu cestu stvaraju se dodatni uvjeti za aktiviranje planski utvrđenih zona Riličkog i Vukovskog polja

i povezivanja područja Raduša s područjem Malovan, dva najznačajnija sportsko–rekreacijska centra, koji prema planovima čine okosnicu razvoja turizma na prostoru općine Kupres. Mrežu regionalnih pravaca upotpunjuje na nekim dijelovima koridora postojeća cesta Kupres – Šipovo. Ova prometnica ima značaj s aspekta međuentitetskog povezivanja i stvaranja alternative komunikaciji dolinom Vrbasa. Kilometraža regionalnih i magistralnih cesta na području Općine Kupres je slijedeća:

- Magistralni put M16 Koprivnica - Stržanj (23, 4 km)
- Regionalni put R415 Kupres – granica s RS (10 km)
- Regionalni put R408 Tomislavgrad – Rama; u dužini 5 km prelazi preko područja općine Kupres

Tablica 16. Cestovna mreža na području općine

Opis	Dužina (km)	%
Nekategorizirani	0	0
Lokalni	59	39,33
Regionalni	63	42
Magistralni	28	18,67
Autocesta	0	0
Ukupno		100

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH, 2010.

Grafikon 48. Cestovna mreža na području općine

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2010.

Prostorno planskom dokumentacijom Srednjobosanske županije, utvrđeno je plansko opredjeljenje izgradnje brze ceste, kojom bi se ova županija preko Hercegbosanske županije povezala sa srednjim Jadranom, a koja bi prolazila teritorijem općine Kupres. Nakon izgradnje brze ceste, postojeća magistralna cesta M -16 treba dobiti rang regionalne ceste. Početna točka spomenute brze ceste se u Novom Travniku veže na planiranu autocestu Kaonik – Vitez – Travnik – Turbe – Jajce, poprečnim pružanjem povezuje Lašvansku i Vrbasku dolinu, te usponom od Bugojna ka Kupresu, preko prijevoja Koprivnica povezuje dvije susjedne županije. Kroz izradu Prostornog plana Hercegbosanske županije (koji je usvojen, ali se po njemu nije ništa radilo) potrebno je definirati daljnji pravac ka Splitu, izlaskom iz područja Kupreškog polja (alternative preko Tomislavgrada i Livna). Na ovako koncipiran sustav pro-

metnica magistralnog i regionalnog značaja veže se sustav prometnica od lokalnog značaja, čija je uloga povezivanje i razvoj seoskih naselja te interno povezivanje pojedinih sadržaja unutar sportsko–rekreacijskih zona. Već dugi niz godina traju istraživanja razvoja cestovnih veza Bosne i Hercegovine sa srednjim Jadranom, odnosno, Splitom. Koncipiranjem osnovne mreže autocesta, izvršena je optimalizacija planskih cestovnih tokova s kojim će se omogućiti integracija Bosne i Hercegovine u europske tokove (Koridor Vc). Paralelno s Koridorom Vc postoji i interes za izgradnjom autoceste Banja Luka – Split. Dionica od Okučana preko Banja Luke, zatim Glamoča odnosno Kupresa do granice s Hrvatskom trebala bi biti duga 234 kilometara, dok bi dionica od graničnog prijelaza Kamensko do Splita bila duga 30 kilometara. Od ukupno 234 kilometara na teritoriju Bosne i Hercegovine, čak 80 kilometara bi trebalo prolaziti teritorijem Hercegbosanske županije, što bi znatno podiglo značaj prostora Hercegbosanske županije i, dakako, Kupresa i istog gospodarski povežalo sa zapadnom, istočnom i sjeveroistočnom Europom, ali i prometno učinilo turistički bližom i privlačnijom destinacijom. Prema jednoj opciji autocesta bi išla pravcem Kupres – Livno – hrvatska granica, a prema drugoj Glamoč – Livno – hrvatska granica. U tom bi slučaju kod Mrkonjić Grada bila petlja odakle bi išla dva kraka autoceste – jedan prema Glamoču, drugi prema Kupresu te bi se Kupres i Livno povezali brzom cestom (spoj autoceste prema Splitu). U oba slučaja poveznica ove autoceste bez obzira prolazila autocesta ili se na nju izlazilo brzom cestom veže se za brzu cestu koja povezuje središnju Bosnu sa Hercegbosanskom županijom i Republikom Hrvatskom.

Slika 3. Mreža planiranih autocesta u BiH

Izvor: Master plan razvoja turizma za područje Kupresa, 2009.

Ovaj drugi, za ovu županiju znatno važniji pravac, je tzv. dio „baltičko-jadranske vertikale“. Naime, iako se ovaj projekt vrlo rijetko pojavljuje u javnosti, on se već dobrim dijelom i izgrađuje. To se može vidjeti prolazeći kroz Poljsku, Češku, Slovačku i Mađarsku. Ovaj putni pravac se također gradi i na području Bosne i Hercegovine (RS) na dionici Gradiška-Banja Luka i dalje postoji idejno rješenje za nastavak izgradnje prema Kupresu i Splitu, odnosno Pločama. Zanimljivost ovoga koridora je da se gotovo preklapa s 17. meridijanom i u prometnom smislu se povezuju Baltik i Jadran.

Prema statističkim podacima, na području Općine je tijekom 2009. godine bilo registrirano 656 putničkih vozila, 131 teretno vozilo, 8 autobusa i 12 kombiniranih vozila. Ako se navedenom broju doda i određena procjena broja neregistriranih vozila onda se dolazi do spoznaja o potencijalnom zagađenju koje izaziva svakodnevni promet. Prema podacima iz PP Kupres u općini je registrirano ukupno 989 vozila, a zvaničnih podataka o privrednim ili službenim vozilima nema.

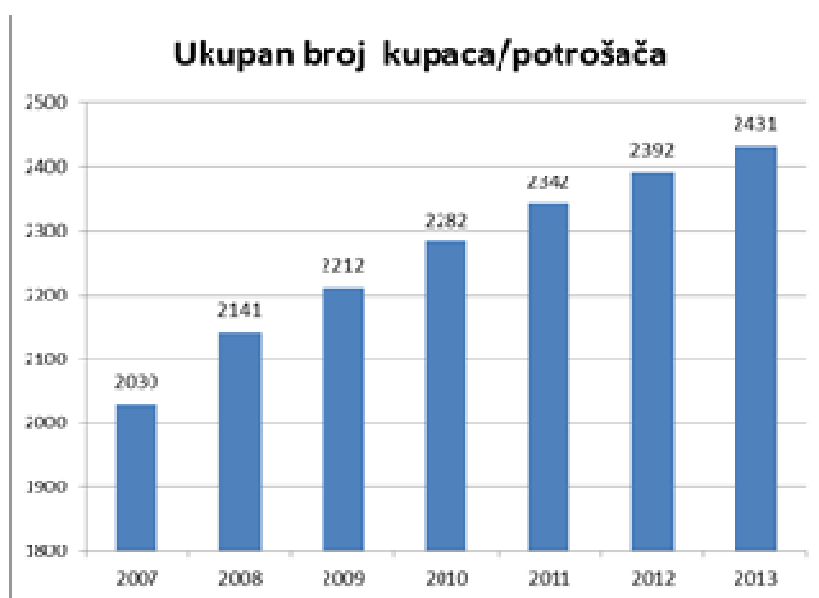
6.2. Stanje tehničke infrastrukture u pogledu pokrivenosti i kvalitete elektroenergetske mreže, telekomunikacija, interneta, RTV signala

Elektroenergetska mreža

Na području općine Kupres instalirani elektroenergetski kapaciteti su umreženi i predstavljaju dio elektroenergetskog sustava Bosne i Hercegovine, odnosno europskog sustava elektroenergetskih prijenosnih mreža.

Prostor općine Kupres elektroenergijom se napaja putem dalekovoda 110/20/10 iz pravca Bugojna i Tomislavgrada do transformatorskog postrojenja 110 KV, s kojeg se vrši napajanje transformatorskih stanica 10/0,4 KV. Na području Općine danas postoji 47 instaliranih transformatorskih stanica s ukupno 11.190 KVA.

Grafikon 49. Ukupan broj potrošača električne energije

Izvor: JP „Elektro privreda HZ-HB“ Mostar, podružnica Kupres

Današnja pokrivenost prostora sa niskonaponskom i srednja naponskom mrežom i kapacitetima može zadovoljiti potrebe stanovništva na prostoru općine Kupres. Ukupan broj potrošača se tijekom godina povećava, i za očekivati je da će tako biti u budućnosti. Rast ukupnog broja potrošača električne energije može se obrazložiti kroz obnovu infrastrukture kroz povratnička naselja, te kroz priključak vikend naselja. Najveći potrošači električne energije su hotel „Adria Ski“ (zimski sezona korištenje ski-liftova), i lokalne pilane. Prema podacima JP „Elektro privreda HZ-HB“ Mostar, podružnica Kupres kontinuirao se ulaže u izgradnju i rekonstrukciju elektromreže.

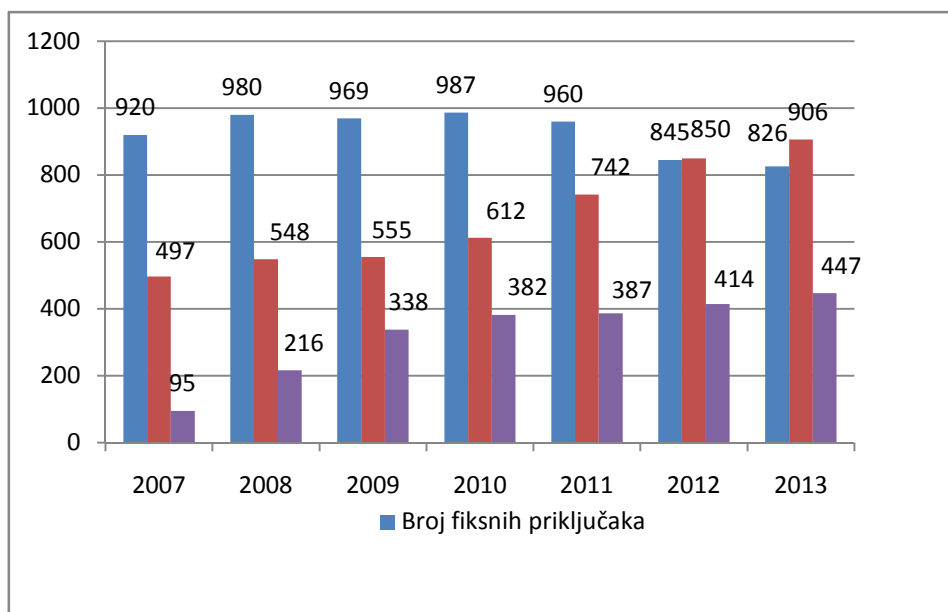
Telekomunikacije

Organizacija poštanskog prometa u općini Kupres bazira se na PTT jedinicama u Kupresu, Vukovskom, Blagaju, Riliću i Zvirnjači. Razvoj telekomunikacijskog sustava bazira se na dogradnji postojećeg sustava izgrađenog u poratnom razdoblju. Izgrađen je spojni put svjetlovodnim kabelom od Tomislavgrada do Kupresa, i od Kupresa do entitetske granice s Republikom Srpskom u Blagaju. Osnovani su optički razdjelnici u hotelu Adria-ski, Kupresu i Blagaju. Dogradnja ovog sustava treba se koncipirati na pratećoj investiciji prostornim planom planiranih sportsko-rekreacijskih centara i na taj način sustavom obuhvatiti obližnja naselja.

Ukupan broj fiksnih telefonskih priključaka u 2013. god registrirano je 826 korisnika i 906 korisnika mobilne mreže. Interent korisnika je u 2013. god. bilo 447.

Što se tiče broja priključaka na fiksne, mobilne i internet mreže glavnu ulogu obavlja HT Mostar, a zastupljeni su i BH telekom i M:tel ali u manjoj mjeri. Pokrivenosti RTV signalom Federacije BiH i BHT-a je dobra, a 80% stanovništva koristi i signale hrvatskih programa.

Grafikon 51. Broj priključka, fiksnih, mobilnih i Internet korisnika

Izvor: HT d.o.o. Mostar

Prema podacima HT Mostar ukupan broj korisnika mobilne i internet mreže raste kroz godine dok se broj fiksnih priključaka smanjio. To je rezultat novijih, lakših i bržih načina komunikacija putem interneta i društvenih mreža.

6.3. Stanje komunalne infrastrukture i usluga u pogledu dostupnosti i u pogledu kvalitete

Vodoopskrbna infrastruktura

U općini Kupres sustavom vodoopskrbe upravlja JKP „Kupres“, a u sustav vodoopskrbe uključena su sljedeća izvorišta: Točak – Hajdarevac (napajaju Kupres), Studenac, Šadinac –Kraljevac (napajaju Kupres) Batinića vrilo, Bašinci, Botunska vrila, Šarine dolina (Odžak), Vrgočovo vrilo (Begovo selo), Trčinoga (Otinovci) i Ograđenica (Bili potok). Sva sela, pored općinskog središta, također imaju mjesne vodovode, kojih je ukupno 21 na prostoru općine Kupres, izuzimajući selo Blagaj koje je na granici s Općinom Šipovo. Za podmirenjem potrebama općinskog centra kaptirana su izvorišta: Točak, Crveno Vrilo, Bašinci i Kraljevac. Za potrebe naselja Rastičevo, kaptirano je izvorište Vignjišće, naselje Osmanlije izvor Rigavac, naselja Olovo, izvor Studenac, naselja Begovo Selo izvor Kraljevac, naselje Gornje Vukovsko izvor Jastreb. Kaptiranjem izvorišta Ograđenica, snabdijevana su vodom naselja Bili Potok i Zlosela, dok dvojna kaptaža Vođenica pitkom vodom opskrbljuje naselja Rilić, Ravno i Zvirnjača. Za potrebe vikend naselja i hotela na Čajuši, izgrađen je vodovod sa izvorišta Šadinac. Na ovaj vodovod priključena je i farma ovaca. Distributivna mreža vodoopskrbe je duga svega 12 kmi uključuje kaptaže i vodospreme. Bušotina Bašinci i bušotina Hajdarevac također su obuhvaćeni sustavom vodoopskrbe, a u narednom periodu, JKP Kupres planira rad na vodospremi Hajdarevac.

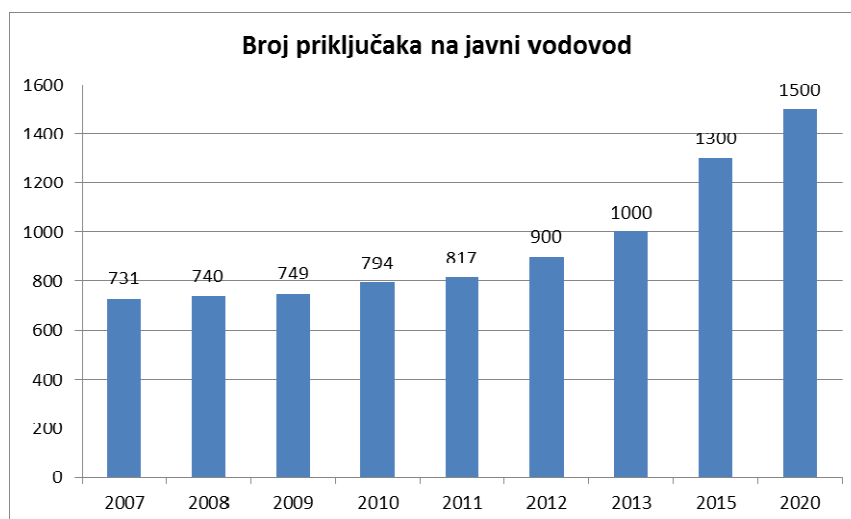
Sva navedena izvorišta su svedena u vodospreme od kojih je jako malo obnovljeno, tj. gotovo sve se nalaze u lošem stanju. Potrebno je iste obnoviti i ograditi. Općina Kupres planira u narednom periodu donijeti Odluku o proglašenju zaštitnih vodnih zona.

U svrhu potpunog uređenje u ovoj oblasti urađena je Studija "Vodoopskrba općine Kupres", a rađena je od strane poduzeća Integra d.o.o Mostar i Hidroing d.o.o. iz Splita. To je ustvari projektni zadatak za novelaciju idejnog rješenja i izradu glavnih projekata podsustava Hajdarevac. Novelacijom idejnog rješenja trebalo bi se obuhvatiti rješenje poboljšanja i dogradnje postojećeg sustava opskrbe. U tom smislu obrađene su četiri etape izgradnje predmetnog sustava:

- Prva etapa: interventno rješenje, koje obuhvaća neposredno rješenje aktualnih problema u postojećem sustavu, što je u prethodnom razdoblju završeno.
- Faza 1. obuhvaća uključenje izvorišta Bašincac u sustav, s raspoloživih 30 L/s, ali je urađen glavni projekt koji bi prema mišljenju stručnjaka trebao doživjeti promjene u strojarskom dijelu.
- Faza 2. obuhvaća uključenje izvorišta Hajdarevac u sustav, s raspoloživih 30 L/s, s timda je ovaj dio plana urađen u dijelu- urađena je crpna stanica Hajdarevac, tlačni i povratni cjevovod do Šadinca, rekonstrukcija vodospreme Šadinac, a nije urađeno vodosprema Hajdarevac, bušotina Hajdarevac, tlačni i povratni cjevovod Hajdarevac. Za dijelove plana nije napravljena projektna dokumentacija, s napomenom da se nalazi u općinskim prioritarnim planovima.
- Faza 3. obuhvaća izgradnju višenamjenske Akumulacije Kute s objektima za njeno uključenje u sustav opskrbe. U ovom dijelu ne postoji još niti projektna dokumentacija, međutim ako se uzme u obzir da je prosječna količina zahvata vode ove akumulacije 920 L/s može se zaključiti da bi se i sa 10 % ove količine moglo trajno riješiti problem osiguranja potrebnih količina pitke vode.

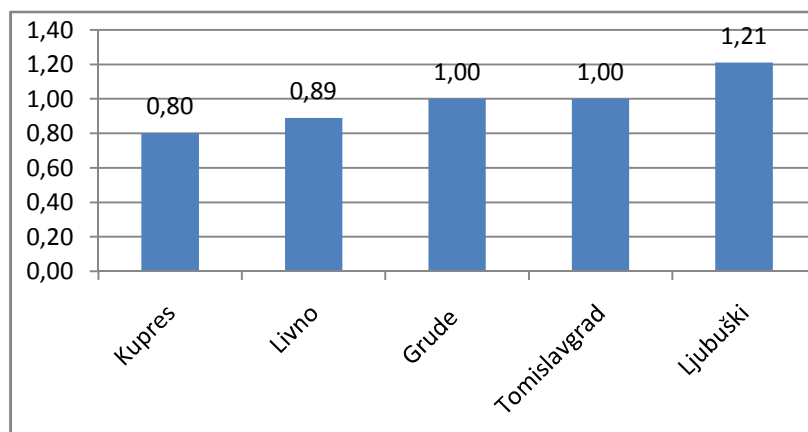
Broj priključaka tijekom godina se znatno povećao iz razloga obnove i povratka u prijeratne domove te izgradnja vikend naselja. JKP predviđa da do 2020. sveukupno stanovništvo bude priključeno na javni vodovod. Cijena vode po m³ u općini Kupres je najmanja u odnosu na okruženje: 0,8 KM/m³ za domaćinstva i 1,78 KM/m³ za privredne subjekte, cijene su izražene bez PDV-a. Veliki problem u JKP poduzeću su višegodišnja dugovanja i nemogućnosti naplate usluga pravnim licima. Također, prema neslužbenim podacima, gubitci vode su i do 60%, međutim nema preciznih pokazatelja o ovome.

Grafikon 52. Broj priključaka na javni vodovod

Izvor: JKP d.o.o. Kupres

Grafikon 53. Prosječna cijena vode za m³ (bez PDV-a)

Izvor: JKP d.o.o. Kupres i komunalna poduzeća analiziranih gradova

Broj legalnih priključaka na vodovodni sustav iznosi 1100 dok je ilegalnih 100. Oko 90% stanovnika je pokriveno uslugom vodoopskrbe, i to vodom iz vodoopskrbnog sustava. Oko 10% (procjena) stanovništva se vodom opskrbljuje direktno iz bunara ili čatrnja. Od ukupnih priključaka 90% ima ugrađene mjerne uređaje (vodomjere), a ostalih 10% građani vodu plaćaju paušalno. Stopa naplate domaćinstva iznosi 80%, dok je za pravna lica 20%. Dosadašnja praćenja i analize pokazuju da prosječna potrošnja vode po stanovniku u općini Kupres iznosi 100 L/stan/dan.

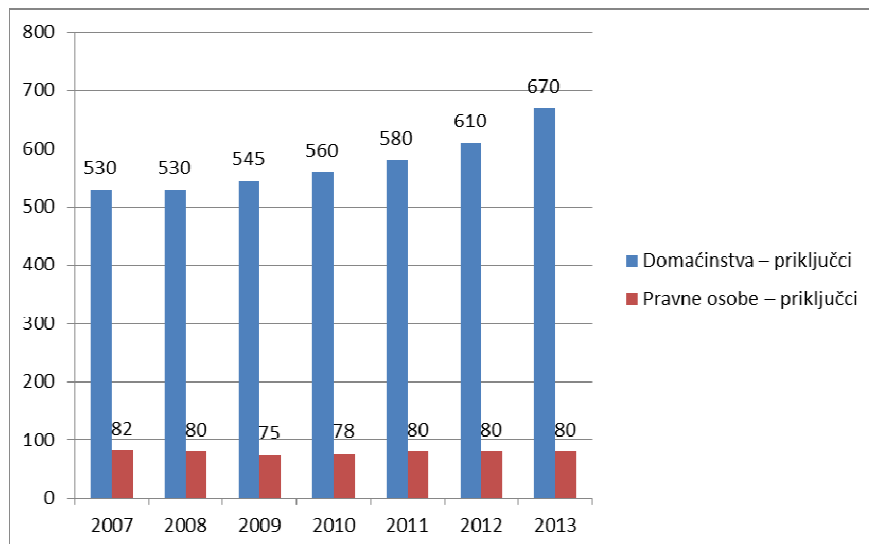
U cilju kontrole vode za piće, svakog mjeseca se vrše ispitivanja tri uzorka vode iz vodoopskrbnog sustava Kupresa koje obavlja Zavod za javno zdravstvo HBŽ Livno. Međutim ovom kontrolom nisu obuhvaćena seoska naselja. Od ukupno 19 uzorka rađenih za kvalitetu vode za piće, svi uzorci zadovoljavaju fizičko-kemijska svojstva vode. Podaci o kakvoći vode izvorištima ne postoje, dok ni jedan izvor nema ogradu niti vodozaštitnu zonu. Kada je kvaliteta u pitanju, prema mišljenju Zavoda za javno zdravstvo HBŽ-Livno, za analizu vode iz gradskog vodovoda od 16.07.2014. godine, voda odgovara kakvoći iz Pravilnika o kakvoći pročišćenih voda za piće („Službeni glasnik BiH 45/2004“).

Kanalizacijska infrastruktura

Odvodnja i prečišćavanje otpadnih voda također je u nadležnosti JKP „Kupres“ u Kupresu. Ukupna duljina kanalizacijskog sustava na području općine Kupres se procjenjuje na 8.000 m. Tip kanalizacijskog sustava je mješovit i uključujući otpadne i oborinske vode zajedno. Jedino je naselje Kupres uključeno u kanalizacijski sustav. Područja gdje nema kanalizacijskog sustava odvodnja otpadnih voda se rješava uz pomoć septičkih jama, putem gravitacije. Većina jama koje su rađene prije rata su otvorenog tipa (90%), a poslije rata su se počeli raditi i zatvoreni tipovi. Pretpostavka je da nisu urađene kako treba i ne vrše se kontrolirani ispusti iz istih. Najveći dio postojećih su propusne. Većina septičkih jama se prazne privatno ili uslužno od strane JKP Kupres, dok je jedan dio izravno usmjeren u potoke. Pretpostavka JKP je da se 99% septičkih jama ne prazni redovito. Na području općine Kupres još uvijek ne postoji uređaj za tretman otpadnih voda tako da otpadne vode idu bez prethodnog pročišćavanja izravno u vodotok Karićevac. S obzirom na starost samog sustava, dijelova uništenih tijekom ratnih zbivanja, neadekvatno i nedostatan održavanje samog sustava, te nedostatak ulaganja u razvojne projekte u ovom segmentu, stanje odvodnje otpadnih voda, kao i samog kanalizacijskog sustava na području općine Kupres, veoma je loše. Pokrivenost uslugom je 70% za lokalno stanovništvo, dok je broj priključaka oko 670. Pretpostavka da ukupan broj domaćinstava koji nije priključen na kanalizacijski sustav iznosi 770 domaćinstava. Naplativost komunalnih usluga s godinama se postupno povećavao i u 2013. je doseglo 88%. JKP predviđa da se do 2020. god taj postotak poveća na 97%.

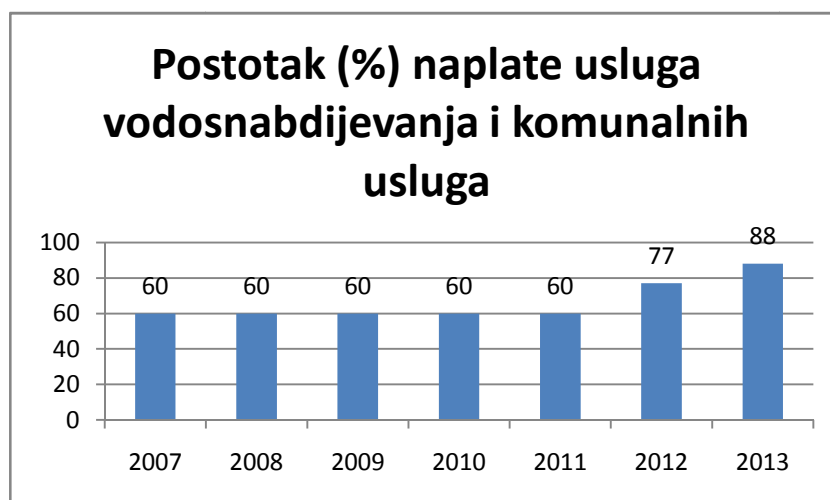
Nema studije mreže kanalizacijskog sistema, prioriteti mreže trebaju da se baziraju na izradi te studije i nabavku uređaja za praćenje kontrole ispravnosti kanalizacijske mreže i septičkih jama. Pozitivno je što su u tijeku izrada projektne dokumentacije za kolektor i pročištač otpadnih voda.

Grafikon 54. Broj priključaka na kanalizacijsku mrežu

Izvor: JKP d.o.o. Kupres

Grafikon 55. Postotak naplate usluga vodosnabdijevanja i komunalnih usluga

Izvor: JKP d.o.o. Kupres

Lokalni prijevoz

U školskoj 2012/2013 god. bio je organiziran prijevoz učenika osnovne i srednje škole na području općine Kupres. Prijevozom je bilo obuhvaćeno 50 učenika osnovne škole i 32 učenika srednje škole, s tim da 10 djece pohađa srednju školu u Livnu. Ukupni troškovi prijevoza u navedenoj školskoj godini iznosili su 46.800,00 KM.

U školskoj 2014./2015. godini nema organiziranog prijevoza zbog nemogućnosti dogovora između roditelja učenika i ponuditelja prijevoza, ali je Općinsko vijeće donijelo Odluku o sufinanciranju i na taj se način pomaže roditeljima. Razmišljalo se i o tome da se po mogućnosti nabavi autobus, ali u tom slučaju Općina mora imati vozača i licencu koja bi dozvoljavala prijevoz, što nije u ovom slučaju izvedivo.

Kupres nema uređen autobusni kolodvor, kao niti jednu uređenu autobusno stajalište. Samim time nema ni organiziranog lokalnog prijevoza.

Grijanje

Općina Kupres snosi troškove grijanja za zgradu Općine Kupres i zgradu Osnove škole fra Miroslava Džaje Kupres. S obzirom na to da su na kotlovnici Osnovne škole priključeni Dom zdravlja Kupres i Srednja škola Kupres, troškove snosi Općina Kupres, s tim da dio troškova za Srednju školu Kupres sufinancira Ministarstvo prosvjete, kulture i športa HBŽ-a. Ukupni troškovi zagrijavanja gore navedenih institucija u 2013./2014. god. iznosili su: 56.810,40 KM. S obzirom na to da je sustav grijanja dotrajaao, neophodna je njegova rekonstrukcija zbog velikih gubitaka toplotne energije. Budući da nisu rađene studije za energetske efikasnost, ne zna se ni o kolikim uštedama bi moglo biti riječi u projektu energetske učinkovitosti. JKP "Kupres" je po tom pitanju poslao podatke Fondu za zaštitu okoliša FBiH za registar energetske učinkovitosti za objekt gdje se nalaze uredi poduzeća, a i za ostale javne objekte napravljeni su aplikacijski obrasci (Fond za zaštitu okoliša FBiH i CRP) da se vide koliki je potencijal mogućnosti uštede. Za sada postoji informacija da bi tri objekta (Dom zdravlja, Osnovna i Srednja škola) mogli ući u uži krug studije. Međutim, u tijeku je izrada Studije energetske efikasnosti svih javnih objekata, čije institucije je osnovala Skupština ili Vlada K-10, a u kojoj će se moći dobiti više podataka.

Parkinzi

Prostorno planskom dokumentacijom u urbanom dijelu općine Kupresa 30% parkinga je u funkciji, ostali dio treba primijeniti svrsi i predviđeni parkinzi pri završetku bi zadovoljili ukupne potrebe urbanog.

Rasvjeta

Rasvjeta postoji u užem području općine Kupres i u okolnim bližim naseljima i selima. U urbanom dijelu rasvjeta je zastarjela i njeno održavanje je prilično skupo, te je potrebno postojeću zamijeniti novom LED rasvjetom, koja će biti jeftinija i učinkovitija. Ukupni troškovi električne energije na godišnjem nivou iznose 109.830,00 KM, od čega 9.000,00 KM otpada na troškove za javne institucije.

Groblja

Općina Kupres nema gradsko groblje, jer su groblja formirana po lokalitetu naseljenih mjesta. Održavanje i upravljanje groblja provode odbori formirani iz naseljenih mjesta prema važećim zakonskim propisima. Katoličkih ima 14, muslimanskih 3, te pravoslavnih 8.

Deponije

Na području općine Kupres postoji "gradska deponija" koja se smatra divljom. Postoji plan sanacije i planirano je njeno zatvaranje do kraja 2015. godine. Na lokaciji se nalazi regionalna deponija Pakline kojom upravlja poduzeće koje je osnovano od više općina sa sjedištem u Tomislavgradu. Tu otpad trenutno odlaže JKP "Tomislavgrad". U narednom periodu JKP "Kupres" planira odvoz na tu deponiju.

S obzirom na prirodni položaj, općina Kupres predstavlja prostor zadovoljavajuće unutarnje komunikativnosti i međuregionalne povezanosti, iako nije na primarnim koridorima, ni cestovnim, ni željezničkim. Sa ukupno 28 km magistralnog puta, na predposljednjem je mjestu u Županiji (iza Glamoča) i pripada joj svega 7,7% od ukupne dužine magistralnih cesta. Željeznice nema uopće. Sa još 63 km regionalnih puteva, ima ukupno 91 km značajnijih puteva u Županiji. Kako je za turizam neophodna odlična (naročito cestovna) povezanost, pozitivno je što se Kupres nalazi u ciljevima Prostornog plana Srednjobosanske županije za izgradnju brze ceste, što bi Kupres povezalo sa srednjim Jadranom. Također, koncepcijom mreže autocesta BiH postoji interes za izgradnjom autoceste Banja Luka – Split, a koja bi prolazila preko Kupresa. Pokrivenost prostora sa niskonaponskom i srednja naponskom mrežom i kapacitetima može zadovoljiti trenutne potrebe stanovništva na prostoru Općine, a pokrivenost telefonijom je također dobra. 27% stanovnika ima mobilni priključak (računato na 3336), internet ima jedna trećina domaćinstava (407) priključaka.

Mreža za vodoopskrbu, duga 12 km i uključuje kaptaže i vodospreme. Osnovni problemi u vodoopskrbi su nerazvijenost distributivne mreže koja je stara i u lošem stanju, nijedno izvoriste nema projekt zaštite i zaštićenu zonu, kontrola vode nije redovita, a u ruralnim mrežama je nikako nema, ne postoji automatsko doziranje klora u vodoopskrbnom sustavu, nije uspostavljen monitoring površinskih i podzemnih voda, nedostaje stručnog kadra u JKP Kupres, a postoji i problem čvrstih i tekućih gnojiva koja se koriste za osnovnu gnojidbu.

Međutim, u intenzivnim je pripremama rješavanje ovog problema u Općini. Izrađena je studija vodoopskrbe i već postoji značajan dio izrađene projektne dokumentacije i procjene su da bi se do 2020. ovo trebalo riješiti u potpunosti. Veliki posao je kanalizacijska infrastruktura, koja nikako ne postoji, a neophodno ga je riješiti naročito u smislu strateškog opredjeljenja u razvoju turizma. U tijeku je izrada projektne dokumentacije i izvora financiranja.

6.4. Stanje administrativnih usluga lokalne samouprave

U općini radi 30 djelatnika, a rad lokalne samouprave se ogleda kroz pet službi koje su formirane na osnovu Pravilnika o unutarnjem ustrojstvu jedinstvenogopćinskog organa uprave Općine Kupres: „Službeni glasnik općine Kupres“ broj 29/13. Općinske službe obavljaju upravne i stručne poslove koje su federalnim odnosno županijskim zakonom delegiraju ili prenose na Općinu, kao i poslove lokalne samouprave iz okvira nadležnosti općine.

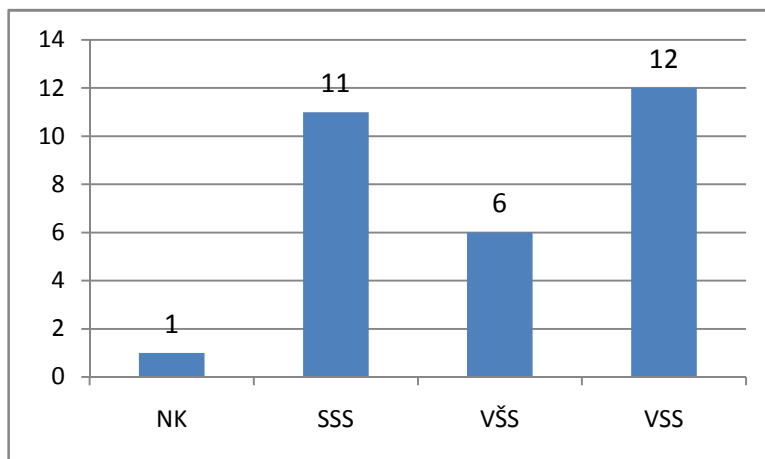
Općinske službe su:

1. Služba općinskog načelnika,
2. Služba za inspekcijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
3. Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno –stambene poslove

4. Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje, katastar i geodetske poslove
5. Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko – pravne poslove.

U strukturi zaposlenih, državnih službenika je 40% od ukupnog broja uposlenih, te 20% namještenika dok ostali čine 40%.

Grafikon 56. Broj uposlenih po stručnoj spremi

Izvor: Općina Kupres

Općina zgrade nalazi se u samom centru grada, a njezina katnost je: prizemlje+1Kat+Potkrovlje. Šalter sala (GAP) se nalazi u prizemlju, a obnovljena je 2009.godine. Zaprimanje predmeta je preko elektronske forme putem programa DocuNova. Matični ured je uvezan sa Središnjim matičnim uredom. MUP FBiH donirao je kompletnu opremu za uvezivanje matičnog ureda. Svi uredi su opremljeni računalnom opremom, s tim što je potrebno izvršiti adaptaciju ureda u prizemlju i na 1. katu.

Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, imovinsko pravne poslove u 2014.god je zaprimila 971 predmet, od toga matični ured 268 koji je 100% riješen, a ostali predmeti se rješavaju u zakonskom roku. Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije, komunalno-stambene poslove u 2014.god je zaprimila 392 predmeta. Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanje branitelja i civilnu zaštitu u 2014.god je zaprimila 437 predmeta. Uvidom u stanje svih službi može se zaključiti da je riješenost predmeta 82%, a ostatak je u postupku rješavanja.

Katastar općine Kupres je u sastavu Službe za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje, katastar i geodetske poslove. Katastar i geodetski poslovi godišnje imaju preko 2000 različitih „predmeta“ uključujući različite identifikacije.

Sa 30 djelatnika i pet službi, rad lokalne samouprave sobzirom na potrebe, naročito u pogledu razvoja, postaje sve veći ograničavajući čimbenik razvoja. Pored ovog, usluge organa lokalne samouprave prema građanima su kvalitetne i efikasne, jer je 2009. godine otvorena šalter dvorana – Centar za pružanje usluga građanima, sa radom od 07-15 sati. Tim je ubrzano rješavanje zahtjeva korisnicima usluga. Postotak riješenih predmeta na razini godine je 82%, dok su ostali u postupku rješavanja. Svi djelatnici imaju na raspolaganju računalnu opremu, međutim cijeli kat općine je u lošem stanju i neophodno je proširiti prostorne kapacitete. Također, objekt općinu je potrebno dovesti minimalno u B kategoriju energetske učinkovitosti objekta. Općinsko vijeće čini sedamnaest vijećnika.

7. Stanje okoliša

7.1. Stanje zraka (kvalitet i upravljanje)

Na području općine Kupres ne postoji stalni monitoring kvaliteta zraka niti program mjerenja za određene polutante (SO₂, SO_x, CO₂, CO, O₃, NO₂, NO, NO_x i dr.).

Svi industrijski pogoni koji su aktivni (npr. mljekare, pilane, metaloprerađivački pogoni) ne posjeduju okolišnu dozvolu što ukazuje i na nedostatak podataka o točnim količinama emisija. Zagađenje zraka uglavnom potječe od sagorijevanja motornih goriva, te iz individualnih ložišta tijekom zimske sezone. Problem zagađenja zraka emisijama iz putničkog prometa nije toliko značajan u usporedbi s problemima kao što su neugodni mirisi iz gradske i industrijske kanalizacije koja se izliva u Karićevac, te pražnjenje laguna sa svinjogojske farme kod Riličkog mosta.

Tablica 17. Mini toplane u Kupresu

Red.Br	Naziv	Gorivo i potrošnja (god)	Peć (KW)
1	ŠRC Adria-Ski	Ulje (podaci nisu dostupni)	400
2	ŠRC Adria-Ski	Peleti (100t - 120t)	250
3	Hercegbosanske Šume	Ulje (podaci nisu dostupni)	200
4	MIK-Kupres	Kruta goriva 600 m ³ briketa i pilanskog otpada	500
5	NIVA	Kruto gorivo (65-70m ³ drva)	100
6	Hotel Kupres	Kruto gorivo (100 m ³ drva)	200
7	Hotel Kupres	Plin (5.000 litara)	200
8	Hotel Maestral	Kruto gorivo (100 m ³ drva)	150
9	Općina Kupres Dom zdravlja Osnovna škola	Ulje (67.314 litara)	150 - 220

Izvor podataka: ELKOM.d.o.o., 2011.godina

Tablica 18. Godišnje emisije polutanata iz malih ložišta-domaćinstava i toplana (drvo je gorivo)

Emitirane količine (t)					
SO ₂	CO ₂	NO _x	PM	OC	CO
8,74	5.827,50	29,14	72,84	5,83	5,83

(Izvor podataka: ELKOM.d.o.o., 2011.godina)

Tablica 19. Pretpostavljeni PGDP na magistralnoj prometnici M16 kroz Općinu Kupres po skupinama vozila, 2009. Godina

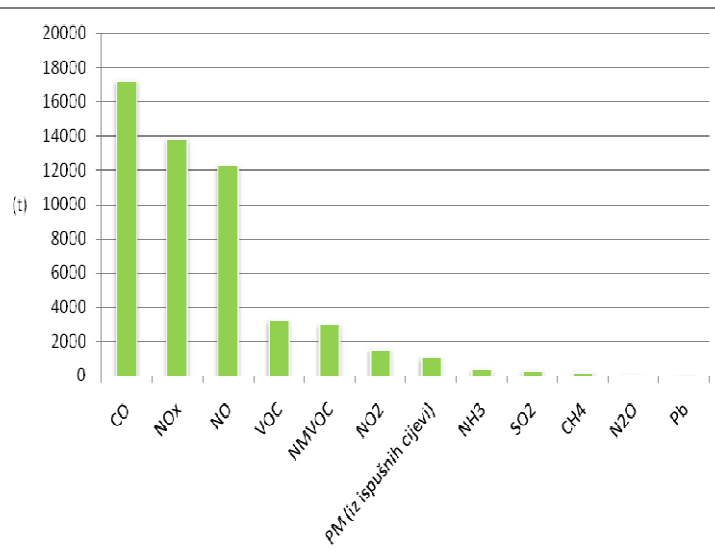
Skupina vozila	Broj vozila	Udio u ukupnom broju vozila
Motocikli	15	0,3%
Osobni automobili	3.977	83,7%
Osobni automobili s prikolicom	35	0,7%
Kombi vozila	285	6,0%
Manja teretna vozila	28	0,6%
Srednja teretna vozila	112	2,4%
Teška teretna vozila	78	1,6%
Teretna vozila i tegljači s prikolicom	173	3,6%
Autobusi	51	1,1%
UKUPNO	4.754	100%

Izvor podataka: ELKOM.d.o.o., 2011.godina

Tablica 20. Procijenjena godišnja emisija polutanata od cestovnih motornih vozila na dionici prometnice M16 kroz Općinu Kupres

Polutant	Godišnja emisija (t)
CO ₂	2.808.391
CO	17.255
NO _x	13.813
NO	12.251
VOC	3.226
NM VOC	3.012
NO ₂	1.556
PM (iz ispušnih cijevi)	1.049
NH ₃	352
SO ₂	286
CH ₄	211
N ₂ O	55
Pb	1,3
FC (fluorirani spojevi)	895.195
EC (elementarni C)	607
OM (organska tvar)	370

Grafikon 57. Godišnja emisija polutanata od cestovnih motornih vozila na dionici prometnice M16 kroz Općinu Kupres (bez CO₂, FC, EC i OM)

Izvor: LEAP Općine Kupres

Sa 4.754 različitih vozila i nešto preko 1.500 ložišta (broj domaćinstava i/ili objekata sa ložištima) općina Kupres nije opterećena aerozagađenjem, iako bi se trebao uspostaviti minimalni monitoring. Jedini problem u Općini su neugodni mirisi iz gradske i industrijske kanalizacije (Karićevac), te pražnjenje laguna sa svinjogojske farme kod Riličkoga mosta.

7.2. Stanje u pogledu vodnih resursa (korištenje, zaštita i upravljanje)

Hidrografski, površinski tokovi općine Kupres su na najvišim nadmorskim visinama u slivovima crnomorskog i jadranskog sliva. Među vodnim resursima izdvajaju se:

- izvori i vrela u zoni istočnog ruba polja Kupreške visoravni
- slabi i neusuglašeni vodotoci Mrtvice, Milača i Vođenice koji poniru u jugozapadnom i zapadnom rubu polja
- slana i povremena jezera

U Kupreškom polju oblikovana su 2 vodotoka koji pripadaju različitim morskim slivovima:

1. Rijeka Mrtvica: podzemnim otjecanjem gravitira slivu rijeke Plive, koja pripada crnomorskom slivu; izvorišne čelenke ove rijeke oblikuju vrela koja izviru na zagatnoj zoni na kontaktu Polja i Stožera; rijeka na svom toku ima više ponora
2. Potok Milač: ponire na kraju polja i izvire kao rijeka Šuica koja ponovno ponire u Duvanjskom polju; njene podzemne vode se slijevaju u Buško jezero u okviru hidroenergetskog sustava rijeke Cetine, koja pripada Jadranskom slivu; vrela na kontaktu Polja i Stožera.

Najveće kupreško jezero je Kukavičko jezero, kod sela Kukavica. Nalazi se 10 km SI od Kupresa. Kukavičko jezero je glacijalno jezero, a površina mu je 3 750 m². Vrlo je bogato pastrvom i rakom. Jezero

Turjača je također glacijalno jezero, koje se nalazi 14 km JJ od Kupresa. Površina mu je 2 500 m². Rastovačko jezero se nalazi na Z, glacijalnog je postanka, a površina mu iznosi 1 900 m².

Na Kupreškom polju nalazi se još preko 20 vrtača čije je dno zaglinjeno i vodonepropusno. U njima se voda zadržava veći dio godine, stvarajući mala jezercica, sa 100 do 200 m promjera. Neka od tih jezera ima i svoje vlastite izvore.

Kupreški kraj se sastoji od 3 hidrografske samostalne kotline: Bajramovačka kotlina na sjeveru, ima najneravnije tlo sa mnogobrojnim kosinama, uvalama i vrtućima velikih razmjera, dok je zapadu prostrana ravan kroz koju protječe rječica Mrtvaja koja izvire kod sela Stražbenice, teče prema SZ i ponire na kraju polja, blizu Šemanovaca. Druga samostalna hidrografskakotlina je Mrtvačka kotlina u sredini kroz koju teče rijeka Mrtvica, i to prema Z i SZ i uvire pod Kurljanjem, pod Jamom kod mlina Mate Dumančića Knezića i treća je Milačka kotlina na J kojom teče Milač, najobilatija kupreška ponnica.

7.2.1. Vodoopskrba

U općini Kupres, postoji deset izvorišta koja su uključena u sustav vodoopskrbe. U tablici 21 mogu se vidjeti njihovi nazivi i izdašnost, a na slici 4 položaji u prostoru.

Tablica 21. Izdašnost izabranih izvorišta vodoopskrbe

R. br.	Izvorište	Usvojena min. izdašnost (L/s)
1.	Točak	2,0
2.	Studenac	0,5
3.	Šadinac	3,0
4.	Batinića vrilo	0,5
5.	Hajdarevac	30,0
6.	Baščinac	30,0
7.	Botunska vrila	8,0
8.	Šarina dolina (Odžak)	0,14
9.	Vrgočovo vrilo (Begovo selo)	0,18
10.	Trčinoga (Otinovci)	0,2
11.	Ograđenica (Bili potok)	1,5
UKUPNO		76,02

Izvor: Prostorni plan Općine Kupres, 2003-2023

Slika 4. Položaji vodosprema

Izvor: JKP Kupres

U ruralnom dijelu Kupresa, svako selo, osim sela Blagaj, ima svoj mjesni vodovod kojih ukupno ima 21. Distributivna mreža vodoopskrbe je duga svega 12 km, a uključuje kaptaže i vodospreme. Bušotina Bašinac i bušotina Hajdarevac obuhvaćeni su sustavom vodoopskrbe, dok su radovi na vodospremi Hajdarevac planirani u narednom razoblju. Vodoopskrbnim sustavom upravlja JKP „Kupres“. Više o vodoopskrbnoj infrastrukturi rečeno je u poglavlju 6.

S aspekta površinskih voda, izvršeno je uzorkovanje vode za analizu na 4 lokaliteta od strane Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Analizirani fizički parametri vode, posebno provodljivost, ukazuju na povećanu prisutnost organskog otpada u dozvoljenim granicama ($<500 \mu\text{Si-1}$), posebno na lokalitetu 2 – rijeka Mrtvica. Kemijski sastav vode sa pojedinih lokaliteta ukazuju na to da su ove vode podobne za život svih vrsta riba. Posebno je izražena visoka koncentracija kisika, između 7 i 9 mg/L, što pogoduje salmonidnim vrstama riba dok su vrijednosti nitrata (NO_3^-), nitrita (NO_2^-), amonijaka (NH_4^+) i drugih soli ispod pravilnikom propisanih vrijednosti.

Tablica 22. Fizičko-kemijski parametri vode za ribolovno područje

Parametar	Lokalitet				Kriteriji kvaliteta voda namijenjenih uzgoju salmonida	Kriteriji kvaliteta voda namijenjenih uzgoju ciprida
	L1	L2	L3	L4		
Boja	bez	bez	bez	bez	-	-
Miris	bez	bez	bez	bez	-	-
pH	7,4	7,5	7,8	7,6	6,50-8,00	18-25
Temperatura (°C)	12	13	9	11	9-17	6,5-8,5
Provodljivost ($\mu\text{S/cm}$)	410	490	380	210	-	-
Kisik (mg/L)	7,4	6,2	6,6	8,5	-	-
Tvrdoća (dH)	13	14	12	13	-	-
N-NO_3^- (mg/L)	0,4	0	0,1	0,6	100	-
N-NO_2^- (mg/L)	0	0	0	0	0,1-0,2	6,50-0,1
N-NH_4^+ (mg/L)	0,08	0,2	0,02	0,02	0,01-0,02	0,2
S-SO_4^{2-} (mg/L)	15	25	10	2	-	-
P-PO_4^{3-} (mg/L)	0,2	0,1	0,2	0,01	-	-
Cl^- (mg/L)	0,1	0,1	0,1	0,1	50	-

Izvor podataka: Ribolovno gospodarska osnova za područje Općine Kupres, 2009

7.2.2. Odvodnja i pročišćavanje otpadnih voda

JKP „Kupres“ je nadležan za odvodnju i prečišćavanje otpadnih voda, a u sustav je uključeno jedino naselje Kupres. Pokrivenost uslugom je 70% za lokalno stanovništvo, broj priključaka je 1100. U područjima gdje nema kanalizacijskog sustava odvodnja otpadnih voda se rješava preko septičkih jama koje se prazne privatno ili od strane JKP Kupres, dok u nekim slučajevima otpadne vode idu direktno u potoke (Opisano u poglavlju 6).

Tablica 23. Broj stanovnika priključen na kanalizacijski sustav i emisija organskog zagađenja od stanovnika priključenih na kanalizacijski sustav

Broj stanovnika/priključaka na kanalizacijski sustav (2011.)	Organsko opterećenje	Količina (kg/dan)
3300 (1100 domaćinstava x 3 člana po domaćinstvu prosječno)	Biološka potrošnja kisika BPK_5	198
	Kemijska potrošnja kisika KPK	396
	Supendirane materije	181,5
	Ukupni dušik	36,3
	Ukupni fosfor	8,25

Izvor: LEAP općine Kupres

S obzirom da ne postoje podaci o količinama otpadne vode, na osnovu podataka o potrošnji vode stanovništva obuhvaćenog uslugom vodoopskrbe u Općini Kupres (164.250 m³/god), uz pretpostavku o cca 20% umanjenja količine vode koja ne podliježe odvođenju, dobiva se količina od 131.400 m³/god komunalne otpadne vode.

U tehnološkom procesu mljekara, procijenjena godišnja količina otpadne vode iznosi 1.140 t. Kako industrijski subjekti ne posjeduju okolišne dozvole, mjerenje kvalitete otpadnih voda se ne vrši. S aspekta poljoprivrednih djelatnosti, procijenjena godišnja količina potrošenog umjetnog gnojiva iznosi oko 5,9 t dok je godišnja količina stajskog gnojiva 16.582t.

Tablica 24. Procijenjene količine otpadne vode iz mljekara na području Općine Kupres

Privredni subjekt	Količina proizvedenog mlijeka (L) (2010. g.)	Količina nastale otpadne vode (L)
Eko-flora	270 000	540 000
Kupreška mljekara	300 000	600 000
Ukupno	570 000	1 140 000

Izvor: LEAP općine Kupres

Tablica 25. Okvirne karakteristike efluenta iz mljekara na području općine Kupres

Količina otpadne vode	Parametar	Vrijednost parametra	Vrijednost nastale količine otpadne vode (kg)		
			Eko-flora	Kupreška mljekara	Ukupno
Eko-flora 540 t	BPK	1 600 mg/L	432	480	912
	KPK	2 400 mg/L	648	720	1368
Kupreška mljekara 600 t	Suspendirane tvari	500 mg/L	1350	1500	2850
	Otopljeni F	20 mg/L	54	60	114
Ukupno 1 140 t	Otopljeni N	6% BPK	26	29	55

Izvor: LEAP općine Kupres

Bogata izvorštima vode odgovarajuće kakvoće, općina Kupres ima prirodne preuvjete za dobru opskrbu stanovništva pitkom vodom. Za sada izgrađenih 12 km mreže, koja jest u lošem stanju, ali je u funkciji, značajan broj projektnih dokumenata, kao i studija za vodoopskrbu, te prepoznavanje ove važnosti za stanovništvo značajan su potencijal. Slično je i s odvodnjom otpadnih voda. Kanalizacijski sustav ima samo centar Kupresa, ali je u tijeku pripremaprojektnog dokumenta.

Izvorišta nisu zaštićena niti su definirane zone zaštite. Stanje postojeće infrastrukture i potencijalna opasnost od zagađenja vode iz različitih izvora, problem su kojeg treba primarno razmatrati.

Ne postoji tretman otpadnih voda, nepotpuna je pokrivenost Općine uslugom odvodnje otpadnih voda, neadekvatne su septičke jame (nesanitarne), neadekvatno se koriste, neredovno prazne), neriješeno je pitanje otpadnih voda iz tehnološkog procesa, zabilježena je odsutnost riječnog raka u rijeci Mrtvici (indikator za lošu kvalitetu vode) i mikrobiološka neispravnost pojedinih uzoraka vode za piće što je posljedica fekalnog zagađenja. Niska cijena usluga, nedovoljna naplativost i nedostatak stručnog kadra su identificirani kao problemi s kojim se JKP Kupres i općina mora pozabaviti.

7.3. Stanje zemljišta (korištenje, zaštita i upravljanje)

Općina Kupres zauzima površinu od 568,92 km² ili 56.892 ha, dok površina od 53,08 km² ili 5.308 ha pripada Općini Srpski Kupres u Republici Srpskoj. Na području općine Kupres nalazi se jedanaest katastarskih općina i to: K.O. Kupres, K.O. Otinovci, K.O. Vrla, K.O. Malovan, K.O. Rilić, K.O. Ravno, K.O. Donje Vukovsko, K.O. Gornje Vukovsko, K.O. Zlosela, K.O. Rastićevo i K.O. Blagaj.

Prema podacima iz katastra zemljišta Općine Kupres na poljoprivredno zemljište otpada 35.752 ha (uključujući i zemljište koje je pripada Republici Srpskoj), a ostalo se odnosi na šume i mali dio na vodotoke i građevinsko zemljište. Od ukupno navedenih poljoprivrednih površina na državno zemljište otpada 24.501 ha, a na privatno 11.251 ha.

Tablica 26. Poljoprivredno zemljište prema strukturi vlasništva

Vlasništvo	Oranice i vrtovi (ha)	Livade (ha)	Pašnjaci (ha)	Ukupne površine poljoprivrednog zemljišta (ha)
Državno	3.199	8.650	12.652	24.501
Privatno	2.615	3.346	5.290	11.251
Ukupno:	5.814	11.996	17.942	35.752

Izvor: Katastar Općine Kupres

Ukupna površina poljoprivrednog zemljišta (oranice i vrtovi, livade, pašnjaci) iznosi 35.752 ha. Prema uporabnoj vrijednosti, poljoprivredno zemljište je svrstano od četvrte do osme kategorije. Najveći dio šuma i šumskog zemljišta općine Kupres pripada «Kupreškom» šumsko-gospodarstvenom području.

Korisnici državnog poljoprivrednog zemljišta su:

1. Poljoprivredno poduzeće „Kupreško polje“ d. o. o.
2. Zemljoradnička zadruga „Kupres“
3. Zemljoradnička zadruga „Blagaj“

Dosta velike površine uknjižene su kao Općenarodna imovina, što je u biti državno zemljište koje ne koristi niti jedan od gore pobrojanih subjekata.

Tablica 27. Poljoprivredno zemljište prema načinu korištenja

Korisnici poljoprivrednog zemljišta	Oranice (ha)	Livade (ha)	Pašnjaci (ha)	Ukupno (ha)
P. P. „Kupreško polje“ d. o. o.	1 560	3 710	9 879	15 149
Z. Z. „Kupres“	45	1 249	368	1 662
Z. Z. „Blagaj“	2	157	0	159
Općenarodna imovina	1 592	3 534	2 405	7 531
UKUPNO:	3 199	8 650	12 652	24 501
DANO POD ZAKUP:	1 660	1 120	7 488	11 168

Izvor: Katastar Općine Kupres

Trenutno stanje poljoprivrednog zemljišta karakterizira najvećim dijelom njegova zapuštenost, jer se tek mali dio istog obrađuje, tj. siju se ratarske kulture. Isto je s livadama i pašnjacima. Dio poljoprivrednog zemljišta je, još prije Domovinskog rata, parcelizirano u 18 parcela-tabli (2 321 ha) koje su korištene kao pašnjačke, livadske i oranične površine, a dio u novije vrijeme kao nekoliko većih parcela – tabli u K. O. Gornje i Donje Vukovsko. Manji dio dat je u zakup, dok je ostali dio slobodan.

Stoga korištenje poljoprivrednog zemljišta nije ni izbliza adekvatno postojećim raspoloživim površinama, te se kao imperativ za iduće razdoblje postavlja povećanje korištenja u prvom redu oraničnih, a zatim i livadskih i pašnjačkih površina.

Tijekom ratnih godina cijela Kupreška općina bila je zahvaćena ratnim djelovanjem koje je prouzrokovalo i kontaminaciju zemljišta teškim metalima. Prema najnovijim podacima iz BH MAC-a iz 2011.g.,

veličina površine koja je tretirana protuminskim akcijama čišćenja i tehničkog izviđanja iznosi 1.24km², dok je veličina sumnjive površine 38.841km².

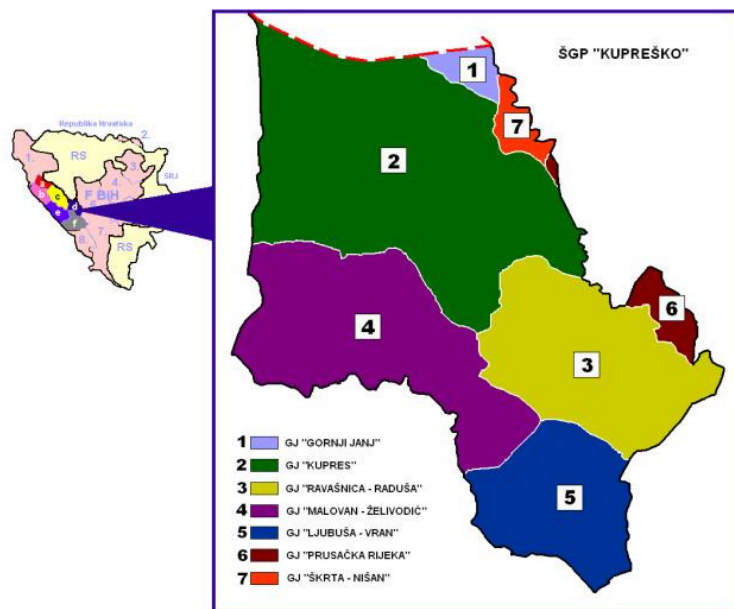
Sa 35.752 ha poljoprivrednog zemljišta od čega je 68% državnog, a po strukturi 13% oranično, livadsko 35% i pašnjaci 52 %, od četvrte do osme kategorije kakvoće, odličan su preduvjet za tradicionalno stočarstvo, ovčarstvo, pa i za uzgoj raznih biljnih kultura. Trenutno manje od 1/3 državnog zemljišta koriste tri zadruga/poduzeća, a na raspolaganju je i ostatak, ali se treba regulirati vlasništvo.

Trenutni problemi u oblasti korištenja, zaštite i upravljanje zemljištem su sa aspekta okolišne problematike, sve veća primjena pesticida u poljoprivredii korištenje umjetnog gnojiva što može uzrokovati povećanu koncentraciju nitrata i fosfata, eksploatacija pjeska i iskopmineralnih sirovinama na poljoprivrednom zemljištu, zagađenost minama i ostalim neeksplozivnim ubojitim sredstvima (NUS), prenamjena tla (uzurpacije), neadekvatno odlaganje otpada na nesanitarnim i divljim odlagalištima i njihove procjedne vode nepoznatih količina, kao i nedostatak monitoringa zemljišta.

7.4.Stanje šumskih eko sistema (korištenje, zaštita i upravljanje)

Područje kojim Šumarija Kupres upravlja je sve ono područje općine Kupres koje je okarakterizirano kao državne površine šuma i šumskih zemljišta, a zove se Šumskogospodarsko područje „Kupreško“ (ŠGD „Kupreško“).

Slika 5. Šumsko gospodarsko područje „Kupreško“ (7 jedinica)

Izvor: Šumarija Kupres

ŠGP „Kupreško“ sadrži sedam gospodarskih jedinica za koje su urađeni elaborati (popis svih odjela i odsjeka s evidentiranom drvnom masom, prirastom, omjerom smjese i dr.) na koje je oslonjeno gospodarenje šumama. Ukupna površina ŠGP „Kupreško“ iznosi 26.843,50 ha što čini 46,90% od ukupne površine općine Kupres.

Ukupna drvena zaliha s kojom gospodari Šumarija Kupres iznosi 2 617 499 m³ od čega četinjače čine 2 038 865 m³ ili 78 %, a listača 578 634 m³ ili 22 %. Godišnji sječivi etat iznosi 49 450 m³ (ŠGO za ŠGP

„Kupreško“ za razdoblje 2005.– 2014. godine). Trenutno nema gubitaka šumskog zemljišta. Naprotiv, povećavaju se šumske površine za oko 12 sadnica po m³ godišnje.

Tablica 28. Površina zemljišta (po Šumsko gospodarskoj osnovi)

	Visoke šume	Kulture	Niske šume	Površine za pošumljavanje	Nepro- duktivne površine	Uzurpacije	Ukupno	%
Neminirano (ha)	9 189	1 099	1256	4728	503	234	17 009	63
Minirano (ha)	4 861	1 177	670	2568	556	2	9 834	37
Ukupno (ha)	14 050	2 276	1926	7 296	1 059	236	26 843	100

Izvor: Šumarija Kupres

Tablica 29. Drvna zaliha

	Visoke šume	Kulture	Niske šume	Ukupno
Drvena zaliha (m ³)	2 539 764	86 669	171 066	2 617 499
Prirast (m ³)	52 056	4 410	3 421	59 889
Etat (m³)	44 750	1 330	3 370	49 450

Izvor: Šumarija Kupres

Grafikon 58. Količina drvne mase u m³

Izvor: Šumarija Kupres

Lovišta na području Kupresa podijeljena su na tri dijela odlukom Hercegbosanske županije o ustanovljenju lovišta (br.3/08): lovište - „Kupres-Kiprovača“, lovište - „Raduša-Ljubuša“, lovište – „Drežnica-Jelovača“. Prvo lovište pripada LD Tetrijeb iz Kupresa (28 897 ha) koje broji oko 70 članova, dok druga dva pripadaju Šumariji Kupres površine 28.092 ha. Ukupna površina lovišta iznosi 56.989 ha. Cijelo područje općine Kupres ima vrlo dobre uvjete za bavljenje lovnom djelatnošću. Prema podacima lovačkog društva „Tetrijeb“ u najnepovoljnijem položaju su ugrožene životinjske vrste koje su dotakle biološki minimum: srneća divljač, veliki tetrijeb, divokoza, zec, suri orao, sova ušara, potočna autotona pastrmka, riječni rak i mali tetrijeb.

Vrsta divljači i brojno stanje ugroženih vrsta divljači – proljeće 2010 g. na području Kupresa:

- Medvjed (*Ursus arctos* L) 12 grla

▪ Veliki tetrijeb (<i>Tetrao urogallus</i> L)	65 kljunova
▪ Srna (<i>Capreolus capreolus</i> L)	36 grla,(zabrana lova)*
▪ Divlja svinja (<i>Sus scrofa</i> L)	40 grla
▪ Divokoza (<i>Rupicapra rupicapra</i> L)	4 grla, (zabrana lova)*
▪ Ris (<i>Linx linx</i>)	2 para,(zaštićen)
▪ Divlja mačka (<i>Felis silvestris</i>)	12 jedinki
▪ Zec (<i>Lepus europeus</i>)	50 repova, (zabrana lova)*
▪ Sova ušara (<i>Bubo bubo</i>)	4 jedinke, (zabrana lova)*
▪ Orao suri (<i>Aquila chryaetos</i>)	4 jedinke,(zabrana lova)*
▪ Mali tetrijeb (<i>Lirius tetriks</i> L)	nema niti jedne ptice

Na šumsko gospodarskom području „Kupreško“, pošumljavanje se provodi sadnjom autohtonih vrsta četinjača kao što su: smreka, bijeli bor, crni bor, a u posljednje vrijeme i listačama. Usprkos svim poteškoćama i dalje se nastavilo sa pošumljavanjem te je u razdoblju od 1999.-2009. godine pošumljeno 655 ha. Bespravne sječe se obično vežu za šumske krađe, dok je količina posječenog drveta 161m³ drveta (10%).

Tablica 30. Površina, prirast* i etat po širim kategorijama šuma*prirast (minirano zajedno s ne miniranim, prirast na miniranim površinama je procijenjen)

		Visoke šume bukve	Čiste i mješovite šume jele i smrče i mješovite šume bukve i jele sa smrčom	Šume borova	Šumske kulture	Niske šume	UKUPNO
Neminirano (ha)		199	6 647	2 352	1 098	1 255	11 551
Minirano (ha)		119	4 268	465	1 178	671	6 701
Ukupno (ha)		317	10 915	2817	2 276	1 926	18 253
Godišnji prirast (m ³)	čet	134	51 682	11 652	2 713	630	66 811
	list	514	14 335	721	12	4 877	20 459
	ukup	648	66 017	12 373	2 725	5 507	87 270
Etat (m ³)	čet	100	28 700	7 300	1 325	-	37 425
	list	400	8 150	100	5	3 370	12 025
	ukup	500	36 850	7 400	1 330	3 370	49 450

Izvor: Šumarija Kupres

Općina Kupres raspolaže sa 26.843,50 ha šumskog zemljišta označeno kao šumskogospodarsko područje „Kupreško“, s površinama upravlja ŠGD „Kupreško“. Ukupna drvena zalihe su 2 617 499 m³ i nema gubitaka šumskog zemljišta. Naprotiv, povećavaju se za oko 12 sadnica po m³ godišnje što znači da se s šumama dobro upravlja.

Problemi vezani za upravljanje, zaštitu i korištenje šumskih ekosustava povezani su sa problemom mina (23.27% površine), požarima, čiji je najčešći uzrok nemar stanovništva, Kupres nema vatrogasno društvo, velika je bespravna sječa, nepoštivanje zakonskih propisa, samovolja i rad na crno, odnosno nedjelotvorna je inspekcija rada.

7.5.Upravljanje otpadom

Na području općine Kupres, ne postoje pouzdani podaci o količinama proizvedenog otpada. Procijenjena godišnja količina proizvedenog komunalnog otpada iznosi cca 1.396.125 kg, odnosno 1.396 t. U vrijeme zimske sezone povećava se količina komunalnog otpada zbog boravka turista u organiziranom hotelskom ili privatnom smještaju.

Za prikupljanje i odlaganje otpada odgovorno je JKP „Kupres“. Prema podacima dobivenim od JKP „Kupres“, tjedno se sa područja općine Kupres odloži cca 40 t otpada. Pokrivenost uslugom odvoza otpada je 80% (Kupres i prigradska naselja). Ostalih 20 % domaćinstava nisu obuhvaćena ovom uslugom, a nalaze se uglavnom u ruralnim dijelovima općine, odlažu svoj otpad na ilegalnim tj. divljim odlagalištima. Točna površina divljih odlagališta je nepoznata, a u 2011. godini u Službi za graditeljstvo Općine Kupres identificirano je osam velikih divljih odlagališta i nekoliko desetina manjih.

Trenutno se ne vrši selektivno prikupljanje otpada na području općine Kupres. Općina Kupres ne raspolaže podacima o količinama građevinskog otpada niti otpada iz veterinarskih ustanova tijekom godine, dok iz se zdravstvenih ustanova odvozi 5kg otpada dnevno. Oprema za zbrinjavanje otpada je zastarjela, što za sobom povlači i velike troškove za njeno održavanje. Na području Kupresa postoje dva vozila za odvoz otpada, stroj za metenje ulica, jedna cisterna za fekalije i jedna za vode, te rovo-kopač. Postavljeno je 60 kontejnera za prihvrat miješanog komunalnog otpada kapaciteta 1,1m³ koji se nalaze ispred objekata za kolektivni smještaj i javnih ustanova.

Slika 6. Pozicija regionalne deponije

Izvor:JKP Kupres

Odlagalište otpada na koje JKP trenutno odlaže otpad su Pakline (između Tomislavgrada i Kupresa), lokacija na kojoj je predviđeno izgradnja i regionalnog odlagališta. Međutim, s obzirom na nedostatak finansijskih sredstava, radovi na izgradnji regionalnog odlagališta otpada još uvijek nisu počeli, a nije do kraja riješena niti projektna dokumentacija. Za ovu lokaciju napravljena su geološka istraživanja i studija izvodljivosti, međutim općina Prozor-Rama tijekom 2014. godine iziđaje iz projekta. Tako je sada vrlo neizvjesno na koji način će Kupres riješiti problem odlaganja otpada.

Općina Kupres odlaže tjedno oko 40 t otpada na nesanitarnu deponiju Pakline, u blizini grada. Nema selektiranja, niti je donešen plan upravljanja otpadom. U regionalnom konceptu izgradnje regionalne sanitarne deponije došlo je do komplikacija, pa problem upravljanja otpadom i dalje ostaje aktuelan. 20% domaćinstava nije čak ni obuhvaćeno odvozom otpada, snalaze se praveći "divlja odlagališta". Mehanizacija i oprema je dotrajala, a problem je niska razina svijesti lokalnog stanovništva o upravljanju otpadom i posljedicama neadekvatnog i okolišno neprihvatljivog odlaganja otpada.

7.6. Upravljanje prostorom i okolišem, stanje gradskog zelenila

U urbanom dijelu općine Kupres, pod zelenim površinama se nalazi oko 6000 m² (parkovi, zeleni pojasevi te zeleni otoci...) o čijem održavanju skrbi JP Komunalno Kupres. Zelene površine su većinom zasijane travom i niskim raslinjem, jedino oko gradskog parka i Osnovne škole nalaze se zimzelena drveća. Budući da je proračun Općine u deficitu, ista nije u mogućnosti ulagati i brinuti se bolje za uređenje javnog prostora.

7.7. Zaštita prirodnog (posebno biodiverziteta) i kulturno-povijesnog naslijeđa

Na području Općine Kupres posebno se ističe postojanje prirodnih rezervata rijetkog bilja kao što je na primjer žuta anemona (jablan), bijeli narcis ili sunovrat (zelenkada), visinski ljiljan, kao i ljekovito bilje: stolisnik (hajdučka trava), kantarion (Gospina trava), medvjede uho, majčina dušica itd., te mnogobrojne druge biljne i životinjske vrste.

Slika 7. Biljna raznolikost Općine Kupres

Izvor: LEAP općine Kupres

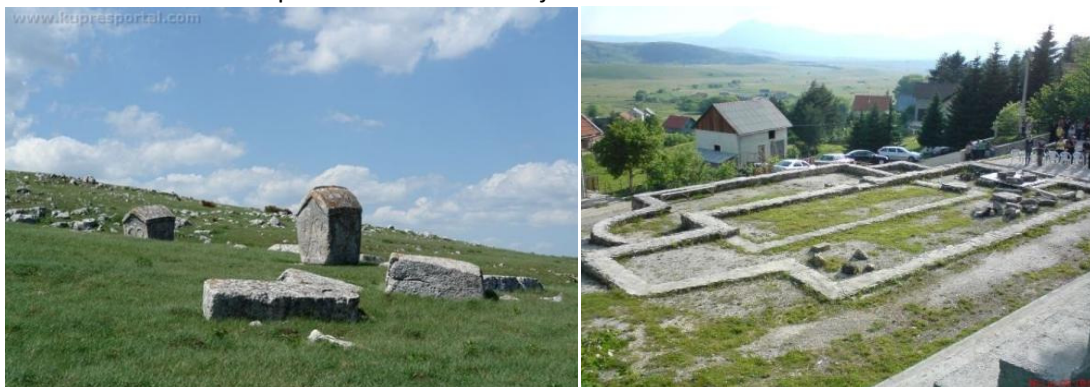
U ovom dijelu BiH nalaze se najveća kraška polja (Livanjsko, Glamočko i Kupreško polje) sa još uvijek dobro očuvanom prirodnom slikom živog svijeta. Zajedno sa okolnim planinama (Kamešnica, Dinara, Cincar, Staretina, Šator, Vitorog i Raduša), koje karakterizira izrazito visok stupanj bioraznolikosti, ova kraška polja čine neponovljive geomorfološke i ekološke cjeline.

Na inicijativu Općinskog povjerenstva za zaštitu okoliša, kulturnog i prirodnog naslijeđa u zaštitu Državne komisije za graditeljsko naslijeđe 19. i 20. stoljeća kao nacionalni spomenik BiH, ušla je Crkva Blagovijesti Bogorodičine u Donjem Vukovskom. Također, zgrada prve Kupreške općine građena je 1913.godine, te je Općinsko povjerenstvo predložilo Općinskom vijeću Kupres donošenje odluke kojom bi se pod zaštitu stavili svi objekti izgrađeni od klesanog kamena kao jedna graditeljska i urbanistička cjelina. Između ostalog, nacionalnim spomenikom proglašena je i prapovijesna gradina i nekropola sa stećcima Ravanjska vrata (Donja i Gornja nekropola). Za upis na Listu svjetske baštine UNESCO-a nominirana je nekropola na Ravanjskim vratima.

Prvi tragovi ljudske aktivnosti na Kupreškom polju sežu još iz neolita i premda se ne može točno utvrditi koliko su ti tragovi stari, pretpostavlja se starost od najmanje 5000 godina. I dan danas iskusnom oku su vidljivi opkopi i ostaci nekadašnjih gradina na važnijim strateškim lokacijama poput putova:

- Gradina na pogancu
- Velika i mala gradina u Vrilima
- Gradina na Crljencu (Ravanjska vrata, kota 1246)
- Gradina u Ravnom (Gradac, istočno od Ravanjskih vrata, na zapadnom dijelu Ravašnjice, visina 1.270m)
- Ljeljan na Vukovskom polju (pretpovijesno naselje)
- Kameni tumuli na Ljeljenu
- Zemljani tumuli na Kupreškom polju (locirani prema istraživanju Đure Baslera i Alojza Benca)
- Kameni tumuli na Dvorišćima (između Ravnog i Zvirnjače).

Slika 8. Nekropola stećaka na Ravanjskim vratima i ranokršćanska bazilika

Izvor: LEAP općine Kupres

Od najupečatljivijih kulturnih događanja i simbola Kupresa su i "Dani kosidbe" na Strljanici koji se održavaju svake godine , prve nedjelje u srpnju.

Slika 9. Dani kosidbe na Kupresu

Izvor: LEAP općine Kupres

Od prirodnog naslijeđa izdvaja se najveće jezero u Kupreškoj općini, Lupoglavsko jezero (Kukavičko jezero) kod sela Kukavice, bogato pastrvom i rakom, te dva manja glacijalna jezera Turjača i Rastičevo. Ispod sela Rastičevo nalaze se fenomeni krša Japage, dok je iza Vukovske privije prisutan Šuplji kamen. Poseban osvrt i zanimljivost do današnjih dana je Kraljevac, izvor čiste prirodne vode i nalazišta lovačkih objekata kraljevske obitelji Kotromanić.

Slika 10. Kukavičko jezero

Izvor: LEAP općine Kupres

Od sportskih i rekreacijskih prirodnih područja na području općine Kupres postoje dva skijaška terena: Čajuša i Stožer.

Slika 10. Zima na Kupresu

Izvor: LEAP općine Kupres

Sportski centar (skijalište) Čajuša (lijevo), vikend naselje Čajuša (desno) i gore sportski centar Stožer

Općenito, problemi po pitanju zaštite prirodnog i kulturno-povijesnog naslijeđa su:

- Devastacija prirodnih i kulturno-historijskih cjelina
- Neadekvatna zaštita, korištenje i održavanje spomenika prirode
- Neadekvatna zaštita i održavanje fonda prirodne baštine

Korištenje obnovljivih izvora energije

Na području općine Kupres nisu prisutni neobnovljivi energetske izvori (npr. Tomislav, Bugojno), no postoji potencijal za korištenje obnovljivih izvora energije (voda, sunce, vjetar). Naime, utvrđeno je više zona koje zadovoljavaju potrebne uvjete za instaliranje vjetroelektrana – 6 lokaliteta. Rezervirane površine za vjetroelektrane na području općine Kupres su:

- Područje sela Rastičeva (Rastičevsko jezero – Seka – Lisičjaci 182 ha125 a i Mrnjatovac 150 ha000 a)
- Područje sela Zlosela (Brižine – doline 281 ha125 a)
- Područje sela Stražbenice (Amića doline – Mala Korita – Duga Kosa 885 ha625 a)
- Područje sela Ravnog (Kozjača velika i mala 250 ha000 a)
- Područje sela Brda (Debelo Brdo 790 ha600 a)
- Turska mala (Plandišće 328 ha100 a)
- Područje sela Donje Vukovsko (Suvoborje 365 ha000 a) što ukupno sve iznosi 3.082 ha725 a.

Za lokalitete Debelo brdo i Turska mala potpisan je ugovor o koncesiji s društvom Koncig d.o.o. Posušje koje je dobilo okolišnu dozvolu za izgradnja vjetroelektrana, dana 23.9.2010. godine, od federalnog ministarstva okoliša i turizma. Također, društvo „Kamen Dent“ d.o.o. Kupres je potpisalo koncesijski ugovor za lokalitete Velika i Mala Kozjača, Ravanjske vrata i Pakline te je dobilo, dana 27.1.2010. godine, okolišnu dozvolu za izgradnju vjetroelektrana od Federalnog ministarstva okoliša i turizma.

7.8. Utjecaj lokalne ekonomije na okoliš

Sva postojeća postrojenja koja rade na području općine nemaju okolišne dozvole, ali prednost Općine je što nema velikih industrijskih postrojenja te time ne ugrožava i ne zagađuje okoliš. Izgradnjom predviđene gospodarske zone „RUPE“ za razvoj malog i srednjeg poduzetništva svi poduzetnici pored osnovne dokumentacije moraju imati dozvolu za okoliš da se mogućnost zagađenja svede na najmanju moguću mjeru.

7.9. Utjecaj okoliša na javno zdravlje

Dom zdravlja ne predstavlja nikakvu smetnju za okoliš, nema opasnog zaraznog, radio-aktivnog i kemijskog otpada koji bi mogao narušiti i ugroziti vodu, tlo i zrak. Uredno se odvozi medicinski otpad tijekom svakodnevnog rada, oko 5 kg, a sve prostorije se svakodnevno čiste i dezinficiraju, te se time sprječava nastanak opasnih intrahospitalnih infekcija.

Očuvan okoliš danas je ključni faktor održivog razvoja svake sredine, koji doprinosi boljem/višem standardu življenja stanovništva, te se javno zdravstvo svojim angažiranjem uključuje koliko je god moguće.

Očigledno bogatstvo prirodnim ljepotama, resursima svih vrsta (šuma, voda, zemljišta), posebno bioraznolikosti i tradicijom načina suživota sa okolišem, Kupres se može smatrati bogatim mjestom. Posebna strateška prednost u očuvanju okoliša u Kupresu, ogleda se u postojanju važećih dokumenata: Prostorno-planske dokumentacije: Regulacioni plan općine Kupres, Prostorni plan općine Kupres 2003-2023, Master plan razvoja turizma na području općine Kupres (2009), Ribolovno-gospodarska osnova, Program gospodarenja poljoprivrednim zemljištem (2010) i najvažnije LEAP iz 2012. god. Svi ovi dokumenti, uključujući i ova strateški razvojni plan, usmjeravaju put u održivi razvoj općine Kupres.

8. Stanje prostorno-planske dokumentacije

Prostorni plan općine Kupres po narudžbi Općine Kupres napravio je Urbanistički zavod Bosne i Hercegovine u ožujku 2006. godine, te je isti usvojen na Općinskom vijeću 29.ožujka 2006. godine.

U razdoblju od 1992. – 1995. godine izmijenjene su pretpostavke na kojima su se temeljila opredjeljenja Prostornog plana Općine Kupres. Ratom je izvršena ogromna destrukcija. Ovim planom se tretira dominantna prostorna cjelina, koja je pripala Federaciji BiH Općine Kupres. Nakon rata, otvoren je proces tranzicije društvenog i ekonomskog sustava. Pored svega iznesenog, usvojeni su Zakon o koncesiji, Zakon o građenju i zaštiti sredine, te Zakon o prostornom uređenju Federacije BiH. U novonastaloj situaciji razvoja, lokalne samouprave i veće uloge pojedinaca, te razvoju tržišnih odnosa, stvoreni su preduvjeti da organi uprave Općine Kupres i pored činjenice da se nije pristupilo izradi Prostornog plana Županije, iniciraju potrebu za izradu Prostornog plana Općine Kupres. Ovim se želi omogućiti realizacija velikog broja razvojnih projekata, te ostvarenje pretpostavki za značajnije uključivanje inozemnog kapitala u procesu usmjerenog korištenja raspoloživih resursa. Planom je vidljivo da će sadržaj dati neophodne inpute za izradu Prostornog plana Hercegbosanske županije, a u nekim elementima prostornih planova susjednih općina odnosno županija. Donošenje novog prostornog plana općine Kupres proizašlo je iz potreba da se oblast prostornog uređenja u najvećoj mogućoj mjeri stavi u funkciju održivog privrednog i društvenog razvoja općine Kupres i permanentnog rješavanja naslijeđenih problema, te zaustave negativni trendovi (proces) u planskom upravljanju, korištenju i zaštiti prostora.

Od prostorno-planske dokumentacije općina Kupres posjeduje:

- Prostorni plan općine Kupres, iz 2006. godine
- Urbanistički plan grada Kupresa, iz 1987.godine
- Regulacioni plan grada Kupresa, iz 1989.god.
- Regulacioni plan Vikend naselja „Čajuša 1“, (iz 1983.god. Rustine I i 1985.god. Rustine II) iz 2005. godine,
- Regulacioni plan Vikend naselja „Čajuša 2“, iz 2003. godine,
- Regulacioni plan Sportskih terena, iz 2011. godine a izmjene i dopunu su u tijeku,
- Parcelacioni plan Gospodarske zone „Rupe“ iz 2004. godine,

Iz navedenog je vidljivo da je većina detaljnih planova zastarjela i ne odgovara trenutnom stanju na terenu, i potrebama općine Kupres. U skoroj budućnosti trebalo bi se pristupiti izradi nove prostorno-planske dokumentacije:

1. Urbanistički i Regulacioni plan za područje grada Kupresa,
2. Urbanistički plan za prigradska i drugih naselja, koja su Prostornim planom regulirana i postala su urbano područje i dr. područja (sport i rekreaciju)

Također je neophodno inicirati nastavak aerofotogrametrijskog snimanja da bi se uspostavio katastar nekretnina koji bi bio adekvatan temelj za uspostavu zemljišne knjige (gruntovnice).

Treba napraviti analizu postojećih stambenih, gospodarskih i privremenih objekata i opravdanost njihovog postojanja.

Kao opći ciljevi prostornog uređenja istaknuti su:

- Prostorno uređenje je stalni proces uređivanja i izgrađivanja materijalnog okvira u kojemu treba, ne samo sadašnjim nego i budućim generacijama, omogućiti ostvarivanje sve boljih uvjeta za život i svestrani razvoj.
- Postojeće, mnogostruke i raznovrsne razlike u dostignutom stupnju razvoja i kvalitete življenja na lokalnoj i regionalnoj razini treba stalno smanjivati, a težište prostornog uređenja staviti na njihovo postupno otklanjanje.

- Usmjeravanje razvoja naselja i ravnomjerniji razvoj cjelokupnog područja, postići uspostavljanjem funkcionalnih odnosa međuprostornih sustava s posebnim akcentom na razvoj naselja koja će vršiti ulogu razvojnih centara.
- U smislu racionalnog korištenja zemljišta prioritet treba dati razvoju turizma i poljoprivrede, a korištenje ostalog prostora usmjeriti prema društvenim prioritetima i dugoročnim interesima.
- Sukladno interesu i potrebama šire zajednice, organizaciju prostora zasnivati na očuvanju potrebnog prostora za izgradnju krupnih infrastrukturnih sustava u postplanskom razdoblju.
- Životna sredina treba biti tretirana tako da se društveni i gospodarski razvoj usklade sa zakonitostima prirode i kulturnog kontinuiteta, zašto je preduvjet integralno tretiranje cjelokupne životne sredine.

Kao posebni ciljevi prostornog uređenja općine Kupres istaknuto je da Kupres kao nedovoljno razvijena općina i u narednom planskom razdoblju mora težiti ostvarivanju dinamičnijeg razvoja, koji će omogućiti sustizanje prosjeka gospodarske razvijenosti u Federaciji BiH. Ostvarivanje ovog temeljnog cilja društveno – ekonomskog razvoja izravno utječe i na mogućnost daljnjeg prostornog uređenja. U mjeri u kojoj se ovaj cilj realizira, ostvarivat će se i na bazi njega formulirati koncepcija prostornog uređenja. Dinamika i ostvarena razina gospodarske razvijenosti predstavljat će materijalni temelj iz kojeg će se izravno alimentirati svi planski zahvati i zadaci koji su opredijeljeni koncepcijom razvoja.

9. Analiza proračuna

9.1. Pregled učešća poreskih i neporeskih prihoda u ukupnom proračunu

Pri izradi Proračuna treba se posvetiti analizi poreznih i neporeznih prihoda, kao i rashoda i izdataka koji su propisani i definirani zakonom ili odlukama Općinskog vijeća. Pored PDV-a, strukturu poreznih prihoda čine porezi na dobit pojedinaca i poduzeća, porazi na plaću, porezi na imovinu, domaći porezi na dobra i usluge, porez na dohodaki ostali porezi.

Neporezne prihode najvećim dijelom čine naknade i pristojbe od pružanja javnih usluga (administrativne i komunalne pristojbe), a zatim prihodi od korištenja državnih šuma i prihodi od zakupa poljoprivrednog zemljišta. Prihodi i primici proračuna Općine sastoje se od poreznih i neporeznih prihoda, primljenih grantova od viših razina vlasti i kapitalnih primitaka.

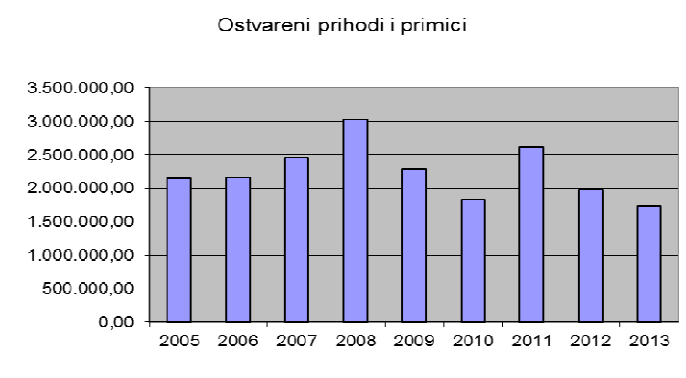
Tablica 31. Porezni i neporezni prihodi

Godina	POREZNI PRIHOD		NEPOREZNI PRIHOD		PRIMLJENI GRANTOVI		KATIPALNI PRIMICI		UKUPNO OSTVARENI PRIHODI
	KM	%	KM	%	KM	%	KM	%	
2005	458.171,00	21,31%	1.173.777,00	54,59%	38.126,00	1,77%	480.075,00	22,33%	2.150.149,00
2006	657.428,00	30,52%	662.362,00	30,75%	403.065,00	18,71%	431.239,00	20,02%	2.154.094,00
2007	781.528,00	31,75%	852.431,00	34,63%	443.512,00	18,02%	384.346,00	15,61%	2.461.817,00
2008	840.400,00	27,80%	716.634,00	23,71%	871.549,00	28,83%	594.152,00	19,66%	3.022.735,00
2009	733.098,00	32,11%	717.558,00	31,43%	754.176,00	33,04%	78.110,00	3,42%	2.282.942,00
2010	779.467,00	42,82%	698.055,00	38,35%	341.135,00	18,74%	1.563,00	0,09%	1.820.220,00
2011	962.412,00	36,71%	895.127,00	34,14%	764.031,00	29,14%	0	0,00%	2.621.570,00
2012	781.638,00	39,40%	909.596,00	45,85%	292.598,00	14,75%	0	0,00%	1.983.832,00
2013	713.638,00	41,23%	849.364,00	49,07%	168.017,00	9,71%	0	0,00%	1.731.019,00

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Iz tablice je vidljivo da se udio pojedinih vrsta prihoda i primitaka na ukupno ostvarenje prihoda mijenjao kroz godine. Utjecaj poreznih i neporeznih prihoda je manji na ukupni iznos ostvarenih prihoda i primitaka u odnosu na utjecaj primljenih grantova i kapitalnih primitaka, koji su se smanjivali od ranijih godina do sad.

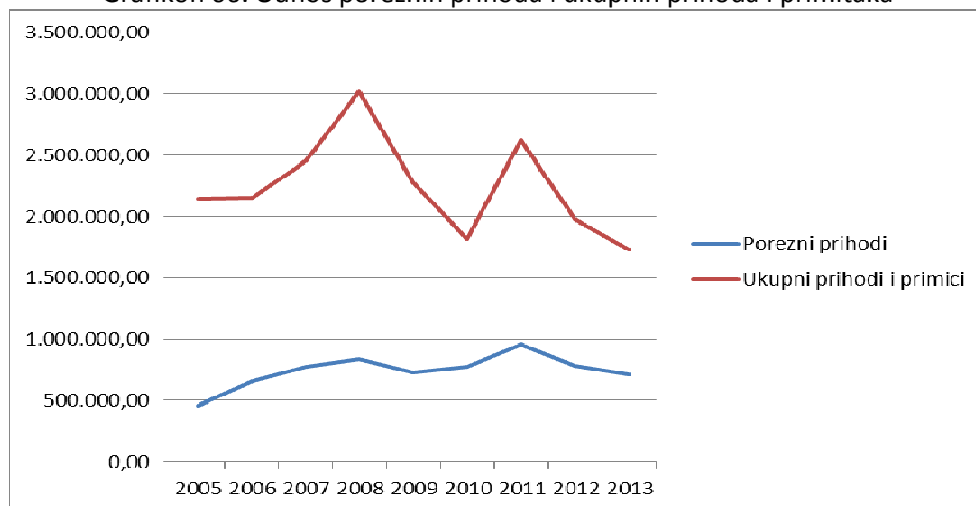
Grafikon 59. Ostvareni prihodi i primitci

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Iz grafikona je vidljivo da se rast prihoda i primitaka povećava do 2008. godine, a nakon toga dolazi do opadanja, dok porezni i neporezni prihodi imaju manje promjene kroz godine. Na ovakvo kretanje ukupnih prihoda svoj utjecaj u znatnoj mjeri su imali primljeni grantovi od drugih razina vlasti, odnosno kapitalni primci koji su se smanjivali, a na čiju visinu naša Općina i nije mogla znatnije utjecati.

Grafikon 60. Odnos poreznih prihoda i ukupnih prihoda i primitaka

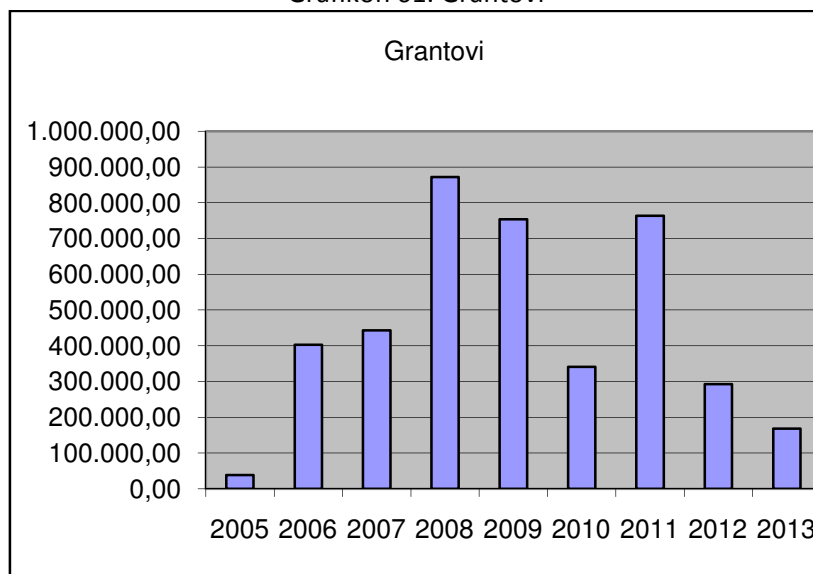

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

PRIMICI/GRANTOVI

Grantovi od viših razina vlasti (Županija, FBiH) najviše se odnose na financiranje projekata Općine i to najvećim dijelom na infrastrukturne projekte koji su svakako od velike važnosti za općinu. O visini iznosa ovih grantova odlučuju davatelji istih bilo da se radi o Županiji ili Federaciji. U posljednjih 5 godina su se smanjivali i to od 2009. do 2013. godine, sa iznimkom u 2011. godini gdje su osjetno veći.

Grafikon 61. Grantovi

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

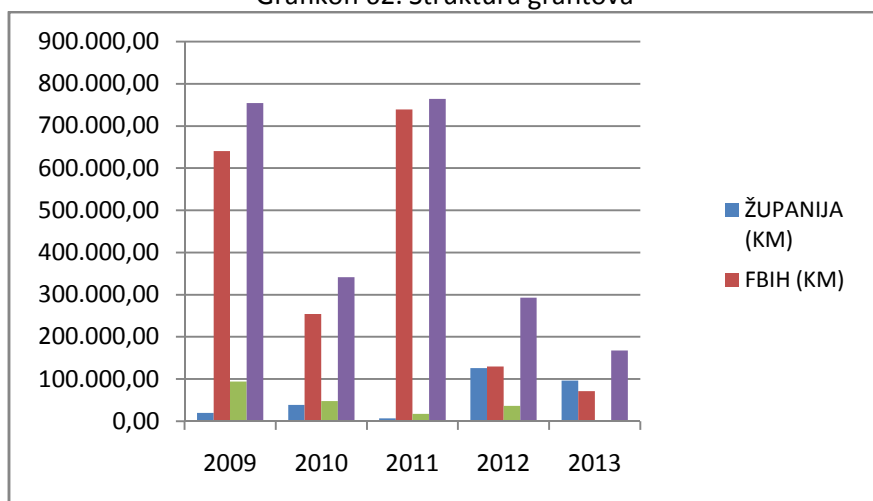
Iz grafa je primjetan pad ostvarenja grantova, što ovisi od viših razina vlasti (Županije i FBiH) i njihovih raspodjela sredstava određenim nižim razinama po prioritetima koje oni određuju.

Tablica 32. Primljeni grantovi

GODINA	ŽUPANIJA (KM)	FBiH (KM)	OSTALO (KM)	UKUPNO (KM)
2009	19.620,95	640.282,68	94.271,64	754.175,27
2010	39.000,00	254.116,70	48.018,40	341.135,10
2011	7.000,00	739.351,64	17.679,26	764.030,90
2012	126.134,00	130.000,00	36.463,87	292.597,87
2013	96.710,25	71.307,00	0,00	168.017,25

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Grafikon 62. Struktura grantova

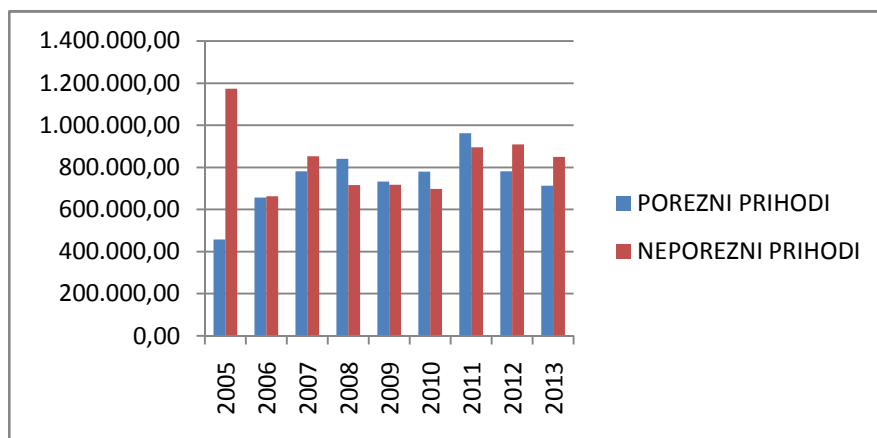

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

POREZNI I NEPOREZNI PRIHODI

Porezni i neporezni predstavljaju važan izvor financiranja Općine kojem treba posvetiti pažnju prilikom analize proračuna. Udjel poreznih prihoda u 2013. godini bilo je 41,23 % (713.638,00 KM), a neporeznih prihoda 49,07% (849.364,00 KM).

Grafikon 63. Odnos poreznih i neporeznih prihoda u periodu od 2005. do 2013. godine

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Ova dva izvora prihoda čine okosnicu proračuna i da se zaključiti da je njegov prosjek ostvarenja u prikazanih 9 godina 1.579.000,00 KM što treba prihvatiti kao realnost u planiranju rashodovne strane proračuna, a primljeni grantovi, odnosno kapitalni primci su unaprijed svojom namjenom predodređeni kako i kuda će se utrošiti. *Po osnovu grantova Općini je najviše dostavljeno sredstava 2008. godine jer je priliv sredstava po osnovu PDV-a bio značajan.*

Porezni prihodi

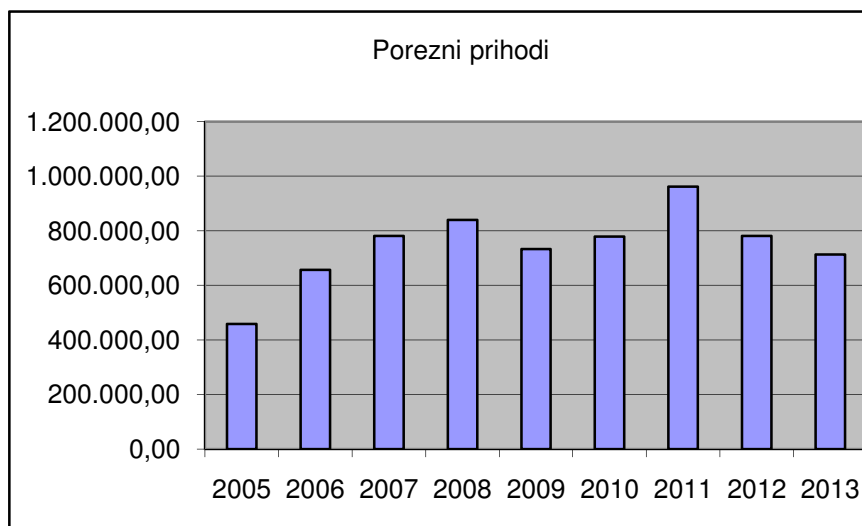
Na iznos poreznih prihoda u znatnoj mjeri utječe PDV, promatrano u period 5 godina navedenih u tablici, vidljivo je da čine znatan udio u ukupnim prihodima.

Tablica 33. Porezni prihodi po osnovu PDV-a za period 2009.-2013.

GODINA	PDV (KM)	Učešće u ukupnim prihodima (%)
2009	480.703,00	21,06 %
2010	528.135,02	29,01 %
2011	587.996,93	22,43 %
2012	539.377,82	27,19 %
2013	498.277,49	28,79 %

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

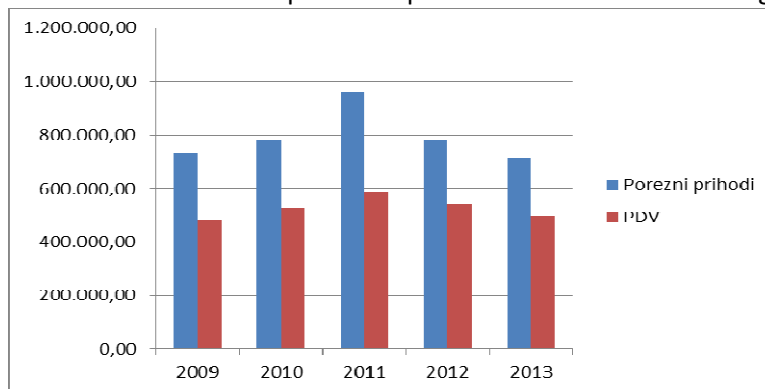
Grafikon 64. Porezni prihodi

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Učešće poreznih prihoda u ukupnim prihodima kretalo se od 21,30% u 2005. godini do 43,92% u 2010. godini odnosno, njihovo najveće ostvarenje u apsolutnom iznosu bilo je u 2011. godini.

Grafikon 65. Učešće PDV-a u poreznim prihodima od 2009. do 2013. godine

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

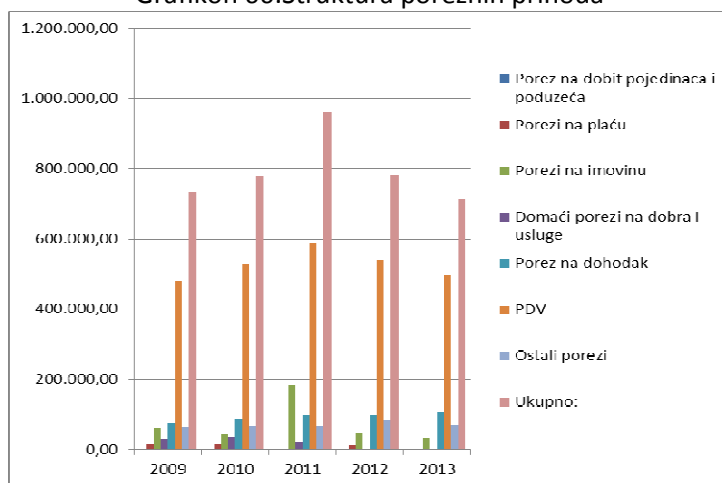
Pored PDV-a strukturu poreznih prihoda čine porezi na dobit pojedinaca i poduzeća, porazi na plaću, porezi na imovinu, domaći porezi na dobra i usluge, porez na dohodak i ostali porezi.

Tablica 34. Porezni prihodi

POREZNI PRIHODI (KM)	2009	2010	2011	2012	2013
Porez na dobit pojedinaca i poduzeća	1.410,00	190,31	10,50	5,50	596,58
Porezi na plaću	17.596,00	15.802,78	1.244,92	12.080,00	2.108,60
Porezi na imovinu	60.213,00	44.337,86	184.612,20	48.294,95	34.488,76
Domaći porezi na dobra i usluge	31.649,00	36.294,34	21.404,97	187,06	141,75
Porez na dohodak	76.536,00	87.475,04	99.152,88	98.647,18	109.092,22
PDV	480.703,00	528.135,02	587.996,93	539.377,82	498.277,49
Ostali porezi	64.991,00	67.232,10	67.989,33	83.045,63	68.933,00
Ukupno:	733.098,00	779.467,45	962.411,73	781.638,14	713.638,40

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

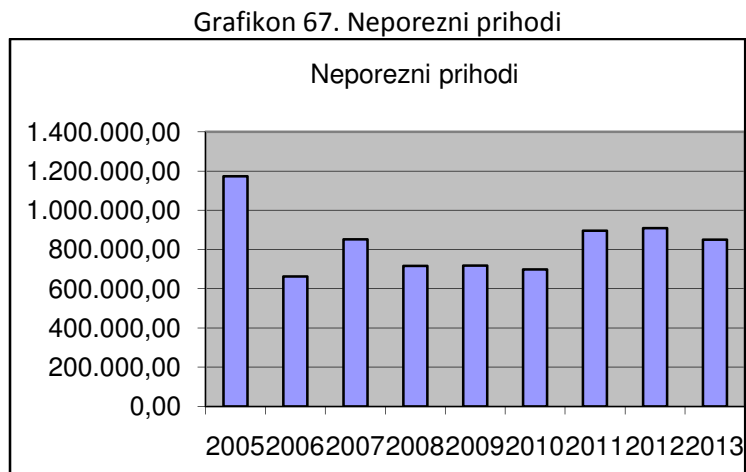
Grafikon 66. Struktura poreznih prihoda

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Neporezni prihodi

Neporezni prihodi su imali najbolje ostvarenje u 2005. godini (54,59%) da bi već naredne godine njihov udio pao na 30,74%, potom nastavilo trend blagog rasta u 2007., nakon čega sve do 2012. ima tendenciju rasta, a potom ponovo pada.

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Neporezne prihode najvećim dijelom čine naknade i pristojbe od pružanja javnih usluga (administrativne i komunalne pristojbe), zatim prihodi od korištenja državnih šuma i prihodi od zakupa poljoprivrednog zemljišta.

9.2. Struktura rashoda prema funkcionalnoj klasifikaciji

Analizirajući nastale rashode u promatranom razdoblju, vidan je blagi porast izdataka za plaće i naknade troškova zaposlenih, dok izdaci za materijalne troškove osciliraju iz godine u godinu.

Tablica 35. Rashodi i kapitalni izdaci

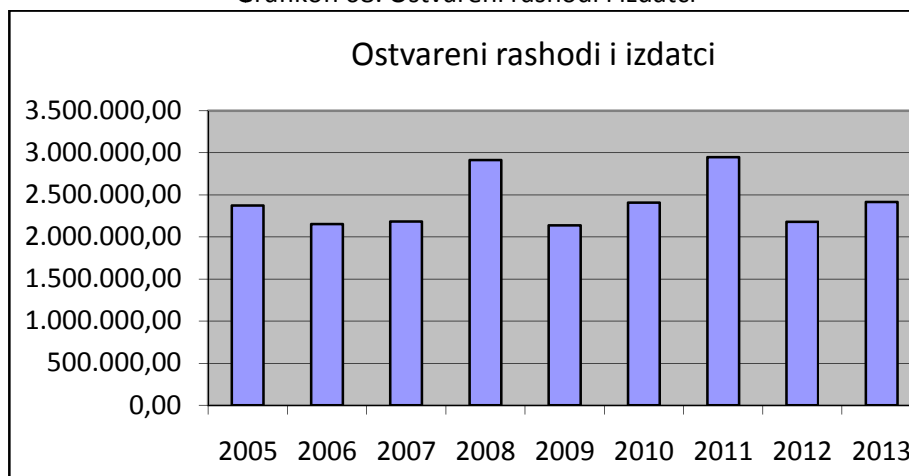
GODINA	PLAĆE I NAKNADE TROŠKOVA ZAPOSLENIH	DOPRINOSI NA TERET POSLODAVCA	IZDACI ZA MATERIJAL I USLUGE	TEKUĆE POTPORE- GRANTOVI	DOZNAKA NIŽIM POTROŠAČKIM JEDINICAMA	IZDACI ZA KAMATE	KAPITALNI IZDACI	UKUPNO
2005	520.764,00	41.551,00	663.118,00	290.583,00	171.610,00		684.891,00	2.372.517,00
2006	536.457,00	43.954,00	280.548,00	182.062,00	300.181,00		810.892,00	2.154.094,00
2007	584.459,00	48.396,00	596.721,00	153.370,00	261.540,00	49.890,00	490.665,00	2.185.041,00
2008	637.518,00	53.502,00	640.215,00	309.314,00	314.973,00	63.537,00	894.907,00	2.913.966,00
2009	708.492,00	58.120,00	320.678,00	187.550,00	311.199,00	63.712,00	487.956,00	2.137.707,00
2010	696.602,00	58.884,00	596.683,00	517.495,00		568	536.109,00	2.406.341,00
2011	774.738,00	66.197,00	439.930,00	512.702,00		53.470,00	1.102.411,00	2.949.448,00
2012	744.305,00	69.390,00	465.957,00	489.788,00		33.693,00	377.178,00	2.180.311,00
2013	736.549,00	68.800,00	1.059.888,00	476.606,00		18.212,00	57.330,00	2.417.385,00

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Kretanje rashoda i kapitalni izdataka se kroz promatrani period od 2005. do 2013. godine neprestano mijenjalo. Iz tabele je vidljivo da su rashodi i kapitalni izdaci najviši bili u 2008. i 2011. godini, a naj-

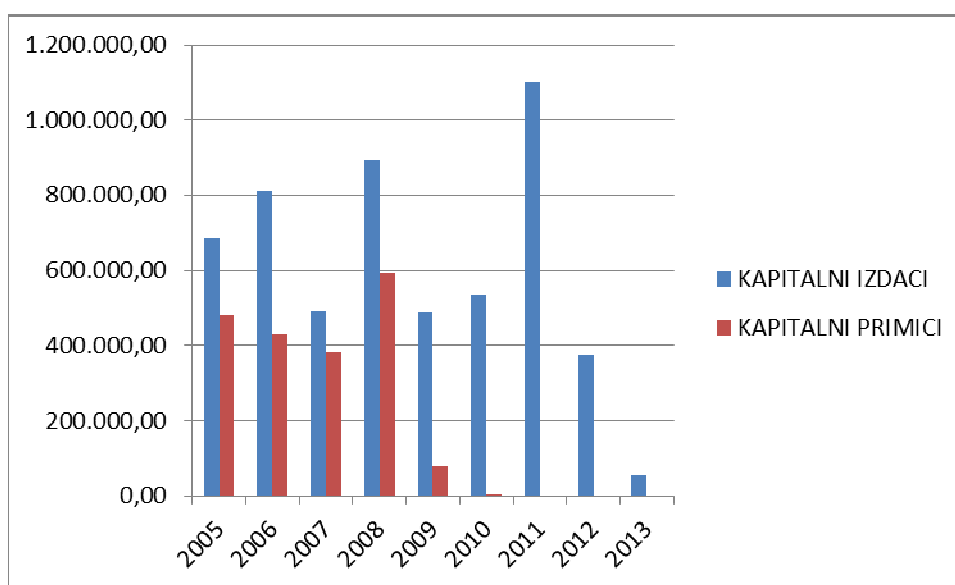
manji 2006. i 2009. godini. Kapitalni izdaci su bili u infrastrukturnim projektima i to se najviše odnosilo na izdatke u asfaltiranje, izgradnju sportske dvorane i vodoopskrbni sustav.

Grafikon 68. Ostvareni rashodi i izdatci

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

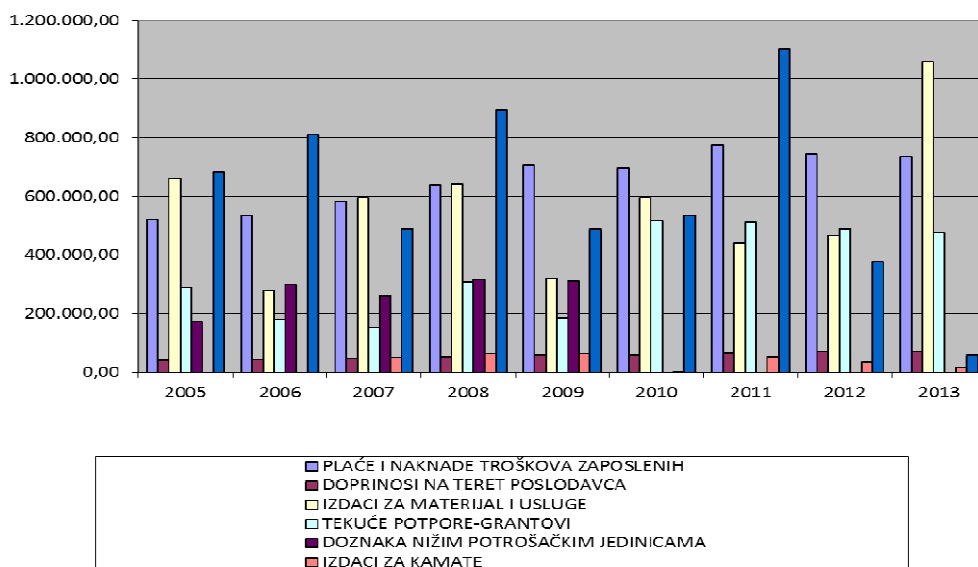
Grafikon 69. Odnos kapitalnih izdataka i kapitalnih primitaka

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

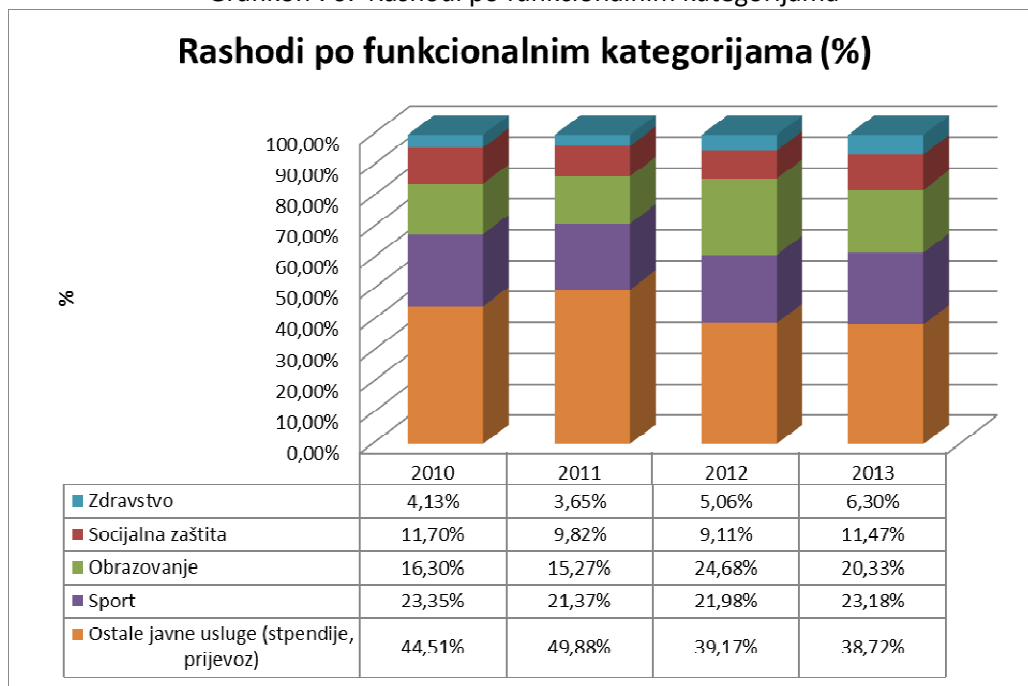
Prema informacijama Službe za financije Općine Kupres u 2013. Godini, najveći udio u rashodima imaju ostale javne usluge kao što su stipendije, prijevoz i jednokratne pomoći braniteljske populacije 184.541,84 KM (38,72%), zatim u sport 110.477,27 KM (23,18%), obrazovanje 96.894,00 KM (20,33%), socijalna zaštita 54.666,71 KM (11,47%) te naposljetku zdravstvo 30.026,18 KM (6,30%). Što se tiče prethodnih godina taj postotak se nije bitnije promijenio.

Grafikon 69. Struktura rashoda prema funkcionalnoj klasifikaciji

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Grafikon 70. Rashodi po funkcionalnim kategorijama

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

9.3. Kretanje odnosa kapitalnih i administrativnih izdataka

Iz analize Proračuna može se zaključiti da je proračun imao progresivan rast od 2005. godine do 2008. godine čemu je doprinijelo uvođenje PDV-a i značajnija sredstva od primljenih grantova i kapitalnih primitaka, a može se zaključiti da su i neporezni prihodi u razmatranom periodu u blagom porastu.

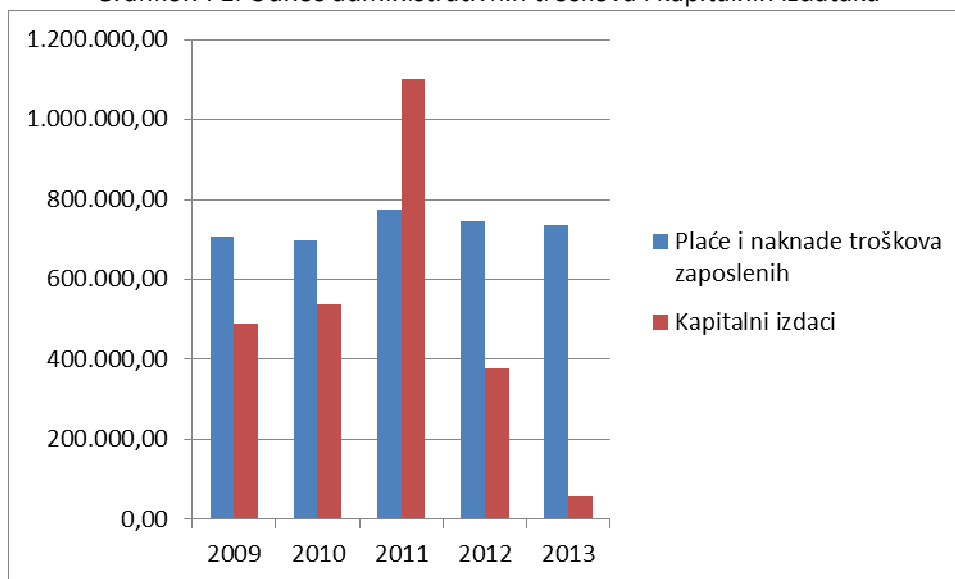
Povećanje troškova na rashodovnoj strani praćeno je povećanjem izdvajanja, kako za administrativne rashode (plaće i naknade troškova uposlenih i materijalni troškovi), tako i za kapitalne izdatke što ukazuje na opredijeljenost Općine da ulaže u kapitalne investicije

Tabela 36. Pregled kapitalnih i administrativnih izdataka (KM)

	2009	2010	2011	2012	2013
Plaće i naknade troškova zaposlenih	708.492,00	696.602,00	774.738,00	744.305,00	736.549,00
Kapitalni izdaci	487.956,00	536.109,00	1.102.411,00	377.178,00	57.330,00
- Kapitalni grantovi	487.956,00	536.109,00	1.102.411,00	377.178,00	57.330,00
Odnos kapitalnih i administrativnih izdataka	0,69	0,77	1,42	0,51	0,08

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

Grafikon 71. Odnos administrativnih troškova i kapitalnih izdataka

Izvor: Služba za financije Općine Kupres

9.4. Kreditna zaduženost i kreditni potencijal

U skladu sa Zakonom o dugu, zaduživanju i garancijama Federaciji BiH (Službene novine Federacije BiH, 86/07) odnosno odredbom člana 7. definirana je gornja granica dugoročnog zaduživanja općina. Gradovi i općine mogu se dugoročno zadužiti, ukoliko u vrijeme odobrenja zaduženja iznos servisiranja duga koji dopijeva u svakoj narednoj godini, uključujući i servisiranje za predloženo novo zaduženje i sve zajmove za koje su izdate garancije grada i općine, ne prelazi 10% prihoda ostvarenih u prethodnoj fiskalnoj godini.

Trenutna općinska sposobnost zaduživanja (godišnji limit)- ukupno ostvareni prihodi u 2013.:

(1.731,019) KM x 10 % = (173.101,90) KM

Godišnji limit	Trenutno zaduženje	Moguće dodatno godišnje zaduženje
173.101,90 KM	30.000,00 KM	143.101,90 KM

Do granice godišnjeg limita, Općina u 2014. godini ima mogućnost dodatnog zaduženja u iznosu 143.101,90 KM.

Općina je zadužena 326.458 KM kredita kod Međunarodne asocijacije za razvoj od 14.06.2005. godine do zatvaranja kredita 15.10. 2024. godine, a svrha zaduženja je infrastruktura.

Tabela 37. Pregled kredita Općine Kupres

KREDIT	Valuta	Mjesečni anuitet	KURS	Mjesečni anuitet (KM)	Broj mjeseci	UKUPNO anuiteti
326.458,00	KM	15.000,00	-	15.000,00	22	330.000,00
						330.000 KM

9.5. Procjena investicionog potencijala i izvora finansijskih strateških projekata

Procjena ulaganja iz vlastitih sredstava:

VLASTITA ULAGANJA			Ukupno
2015	2016	2017	
320.000	343.158	393.054	1.056.213

Procjena ulaganja iz eksternih izvora:

OSTALI IZVORI FINANSIRANJA								
Godina	Kredit	FBiH/HBŽ	Država	Javna poduzeća	Privatni izvori	IPA	Donatori	Međunarodne organizacije
2015	-	650.000,00	-	-	-	-	-	100.000,00
2016	-	-	-	-	-	-	-	-
2017	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno	-	650.000,00	-	-	-	-	-	100.000,00

Iz analize proračuna može se zaključiti da je proračun imao progresivan rast od 2005. godine do 2008. godine čemu je doprinijelo povećanje poreznih prihoda uvođenjem PDV-a i značajnija sredstva od primljenih grantova i kapitalnih primitaka, kao i neporezni prihodi koji su u razmatranom periodu bili u blagom porastu. Od 2011. godine primjetan je pad poreznih prihoda što je većim dijelom uslovljeno padom prihoda od PDV-a koji čini 70% ukupno ostvarenih poreznih prihoda. Osim toga, trend pada bilježi se i kod neporeznih prihoda koji su u 2013. godini većinom uzrokovani padom prihoda od administrativnih taksa i prihoda od zemljišne rente i iznajmljivanja.

Smanjenje priliva grantova sa viših razina vlasti također predstavlja važan izvor sredstava koji se planiraju za realizaciju strateških dokumenata. U odnosu na 2011. godinu prilivi grantova su smanjeni za 62% u 2012. godini (292.597 KM), dok je trend smanjenja nastavljen u 2013. godini. Važan prihod u planiranju budžetskih sredstava predstavlja povećanje neporeznih prihoda po osnovu naknada za korišćenje državnih šuma što su značajna sredstva koja se trebaju usmjeriti u razvojne projekte definisane strateškim dokumentom

Potrošnja budžeta je najvećim dijelom usmjerena na funkcionisanje organa uprave, odnosno troškove plata i doprinosa, te materijalne troškove rada administracije koja ukupno iznosi oko 60% ukupno ostvarenih rashoda. Promatrajući ostale vrste troškova kroz tekuće grantove može se zaključiti da budžet nema izražen razvojni već više socijalni karakter, te je usmjeren za subvencioniranje javnih poduzeća i ustanova.

S obzirom na naprijed navedeno, ovakav način rada ostavlja veoma malo prostora za realizaciju strateških projekata što će u narednom periodu zahtijevati dodatnu disciplinu u planiranju i trošenju budžetskih sredstava a ogleda se u slijedećem:

☐ Planiranje budžeta i budžetskih sredstava uskladiti sa metodologijom za srednjoročno planiranje od 3 godine u skladu sa usvojenim praksama na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, te ista namjenski usmjeravati u skladu sa strateškim opredjeljenjima. Na ovaj način će se planiranje uskladiti sa planovima i projekcijama državnih, entitetskih i županijskih projekcija.

☐ Uzimajući u obzir trend smanjenja priliva grantova sa viših razina vlasti i potreba Općine za finansijskim sredstvima u narednom periodu, važno je usmjeriti aktivnosti na privlačenju sredstava iz drugih eksternih izvora. U skladu sa tim će se raditi na unapređenju i upravljanju troškovima unutar institucije, programskom budžetiranju i usmjeranju sredstava u ostvarenje strateških razvojnih ciljeva.

☐ Neophodna je pravovremena priprema projekata u skladu sa uslovima potencijalnih eksternih sufinancijera što zahtijeva formiranje tima za izradu projekata unutar institucije koji će, osim izrade aplikacije, imati ulogu praćenja implementacije projektnih i strateških aktivnosti

☐ Sredstva za raspodjelu tekućih grantova dodjeljivati u skladu sa definisanim kriterijima i obezbijediti kontrolu i nadzor nad utroškom javnog novca kako bi se ista trošila s ciljem realizacije strateških projekata i opredjeljenja;

☐ Sredstva iz naknada za korištenje državnih šuma usmjeravati za realizaciju strateških ciljeva, naročito uzimajući u obzir značajnije povećanje prihoda po ovom osnovu od januara 2015. godine. Također, rashode prema funkcionalnim kategorijama planirati u određenim postotcima kako bi se na taj način smanjila neproduktivna potrošnja i omogućilo dovoljno sredstava za projekte društvenog razvoja bez pritiska na infrastrukturne projekte.

10. SWOT analiza ekonomskog razvoja općine Kupres

SWOT analiza je most pomoću kojeg se sadašnje stanje u općini Kupres utvrđeno Socio – ekonomskom analizom povezuje željenim budućim stanjem koje se definira strateškim planom razvoja. SWOT prikazuje sustavno analizu prijetnji i prilika, kao i mogućnost njihovog usuglašavanja s jakim i slabim stranama Općine. SWOT analiza je korisna za usklađivanje općinskih kapaciteta s okruženjem u kojemu općina djeluje.

U pogledu ekonomskog razvoja, općina Kupres treba se maksimalno posvetiti svojim snagama koje uključuju dobar zemljopisni položaj i prirodne potencijale, te na mogućnost iskorištavanja prirodnih resursa za proizvodnju zdrave hrane i turističkih potencijala. Sa druge strane, općina treba da uložiti napore na minimiziranju glavnih slabosti i prijetnji koje utječu na ekonomski razvoj. Najvažnije slabosti su vezane za nisku razinu privrednih aktivnosti i stopu zaposlenosti, nedostatak prerađivačkih kapaciteta te negativna demografska slika. Glavne prijetnje uključuju ekonomsku krizu, političku nestabilnost, nedovoljnu suradnju sa višim razinama vlasti, kao i vremenske promjene. Ipak, obzirom na prilike općine Kupres, koje uključuju tradiciju u poljoprivrednoj proizvodnji i turizmu, potencijal u biomasi, drvnoj industriji, blizinu granice sa Hrvatskom i druge, Kupres ima razvojne mogućnosti.

SWOT ANALIZA

SNAGE	SLABOSTI
– Zemljopisni položaj – Dobra komunikacijska povezanost – Prirodna bogatstva (šuma, voda, kamen, bioraznolikost) – Visok BDP u odnosu na okruženje – Trend stope zaposlenosti – 60% radno sposobnog stanovništva – Postojeći pravni subjekti – Tradicija drvo - prerađivačke industrije (3 postojeće pilane) – Tradicija prerade mlijeka i proizvodnje mliječnih proizvoda (2 sirane) – Prepoznatljivost proizvodnje kupreškog sira – Veliki broj proizvođača mlijeka – Postojeća turistička infrastruktura i razvijen proizvod zimskog turizma – Potencijal i tradicija u razvoju stočarstva – Postojanje prostorno-planske dokumentacija – Definirana gospodarska zona "Rupe" – Tradicija održavanja kulturnih i vjerskih manifestacija – Odluka o dodijeli zemljišta mladim bračnim parovima s ciljem zadržavanja mladih ljudi, – Nezagađen okoliš – Definiran regionalni koncept upravljanja otpadom – Izgrađen sustav vodoopskrbe – Dobra pokrivenost elektromrežom i telekomunikacijama (80%) – Dobra putna infrastruktura	- Visok stupanj nezaposlenosti - Velik odlazak mladih, kao i slab povratak onih koji su otišli - Negativna demografska slika - Nepostojanje sustava podrške zapošljavanja obrazovnih kadrova - Neprilagođenost obrazovnih programa potrebama tržišta rada - Neiskorištenost privatiziranih kapaciteta u općini - Nizak stupanj finalizacije proizvoda u postojećoj proizvodnji - Loša komunalna infrastruktura - Loša promocija potencijala općine Kupres - Nedovoljno izgrađeni kapaciteti organa uprave - Nepostojanje sustava prikupljanja i analize podataka u poljoprivrednoj proizvodnji - Usitnjenost posjeda - Loša organizacija poljoprivredne proizvodnje - Neriješeni imovinsko – pravni odnosi - Loša međuopćinska suradnja

PRILIKE	PRIJETNJE
- Šumska bogatstva, rude i minerali - Proizvodnja biomase (proizvodi se sirovina za biomasu) - Povećanje proizvodnje i razvoj novih proizvoda u drvenoj industriji - Nastavak razvoja politika i programa podrške zadržavanja mladih ljudi - Programi podrške samozapošljavanju i "strat up" programi - Daljnji razvoj turističke infrastrukture - Razvoj ljetnog tursitičkog proizvoda - Razvoj sportske i rehabilitacijske infrastrukture - Postoji plan za izgradnju autoceste Split – Banja Luka - Blizina granice Europske unije - Razvoj projekata prekogranična suradnja - Daljnje unapređenje poslovnog okruženja - Razvoj vikend naselja i izgradnja "Čajuše 3" - Zainteresiranost u ulaganja u poduzetničku zonu „Rupe“ - Regionalno umrežavanje u turizmu - Potencijal u investicijama dijaspora - Tendencija povećanja poljoprivredne proizvodnje - Trend povećanje proizvodnje mlijeka i prerađevina - Stvaranje novih turističkih proizvoda - Razvoj zadrugarstva - Razvoj sustava otkupa mlijeka - Rješavanje imovinsko – pravnih odnosa - Osnivanje ZOO instituta - Kulturna i arheološka baština - Povoljni uvjeti za obnovljive izvore energije (prilika)	- Ekonomska i politička nestabilnost zemlje - Gospodarska kriza - Nastavak negativnog trenda migracija - Nastavak negativne demografske slike - Neprepoznavanje stvarnih lokalnih potencijala za razvoj - Neulaganje u znanje i nove tehnologije - Nemogućnost raspolaganja i upravljanja sa prirodnim resursima - Nepostojanje sustava prikupljanja podataka, analize i ponovnog ciklusa planiranja - Nepostojanje sistema upravljanje razvojem i timova za upravljanje razvojem - Nepostojanje sustava koordinacije između općina Hercegbosanske županije i sa županijskom razinom - Nedovoljna suradnja sa višim razinama vlasti - Globalne klimatske promjene - Migracije stanovništva sa sela u urbane dijelove općine - Loša ekonomska politika

Strateški fokusi

U skladu sa nalazima Socio-ekonomske i SWOT analize, Razvojni tim Općine Kupres definirao je tri fokusa u razvoju općine:

- **Daljnji razvoj postojećih privrednih subjekata i poljoprivrednih proizvođača kroz proširenje postojeće proizvodnje, primjenu novih tehnologija, razvoj poslovne zone i otvaranje novih privrednih društava, razvoj malih proizvođača na razinu proizvođača za tržište, uključujući iskorištavanje biomase, poticanje i promociju turizma**

Obzirom da postojeća privredna društva općine Kupres predstavljaju jako dobru osnovu za daljnji razvoj, fokus treba biti upravo na proširenju djelatnosti i povećanju proizvodnje i prometa postojećih pravnih lica. Pogotovo se to odnosi na one koji mogu ulaganjem u nove tehnologije doći do finalizacije proizvoda, primjerice u drvenoj industriji. U tom smjeru politika općine Kupres treba počivati na razvoju boljeg poslovnog okruženja u smislu intenziviranja suradnje sa aktivnim pravnim subjektima, razvoju poslovne infrastrukture, odnosno nastavku rada na uspostavljanju poslovne zone, te racionalnim gospodarenjem i promocijom potencijala općine Kupres.

Intenzivirati poljoprivrednu proizvodnju na način da obiteljska gospodarstva usvajaju nova znanja i da se tipiziraju poljoprivredna gazdinstva. Povećanjem proizvodnje osiguraće se dovoljne količine mlijeka za preradu u postojećim mini mljekarama čime će proizvodnja dobiti tržišni značaj. Isti pristup primijeniti u ukupnoj poljoprivrednoj djelatnosti.

Istovremeno, nastalu poljoprivrednu, a i šumsku biomasu iskristiti kao sirovinu, poticanjem razvoja novih turističkih ponuda i kapaciteta te značajno intenzivnijom promocijom turizma, iskoristiti potencijale, posebno za ski turizam u kombinaciji sa proizvodnjom i plasmanom domaćih proizvoda.

- **Jačanje ljudskih kapaciteta, institucija i civilnog društva u svrhu podizanja kvaliteta obrazovnih, kulturnih, socijalnih i zdravstvenih usluga u opštini.**

Kako je prisutan trend smanjenja broja stanovnika, negativan prorodni priraštaj i osobito odlazak mladih, potrebno je inicirati projekte i mjere kojima će se motivirati mladi da ostanu. U tom je svjetlu Kupres potrebno učiniti atraktivnim u pogledu zapošljavanja tako i u pogledu športskog, kulturnog, društvenog, zabavnog i drugog sadržaja.

- **Stvaranje boljih uvjeta za život kroz daljnji razvoj kapaciteta organa uprave i razvoj društvene i socijalne infrastrukture**

Postojeća infrastruktura ne zadovoljava potrebama stanovnika tako je fokus Općine da izvrši rekonstrukcija infrastrukture, naročito vodoopskrbne i komunalne koja je tijekom razaranja proteklih godina znatno oštećena. Za takve investicije potrebno je ojačati kapacitete općinskih organa uprave, sa naročitim akcentom na stvaranje kontinuiranog općinskog razvojnog tima koji će planirati, provoditi planirane projekte, pratiti i ponovo planirati, čime će se zatvoriti strateški planski pristup razvoju.

Strateški ciljevi

Strateški ciljevi s jedne strane predstavljaju prvu transformaciju vizije razvoja. S druge strane, ovi ciljevi imaju uporište u definiranim strateškim fokusima kao finalnom rezultatu sprovedene Socio-ekonomske i SWOT analize. Tako zasnovanim i definiranim strateškim ciljevima ocrtavaju se glavni pravci i očekivani dometi transformacije Kupresa kao cjeline.

VIZIJA OPĆINE

Kupres, mjesto ugodnog i sigurnog života sa prirodnim ljepotama i bogatstvima netaknute prirode i šuma, pruža idealne uvjete za kvalitetnu turističku ponudu, proizvodnju zdrave hrane i iskorištavanje obnovljivih izvora energije. Sredina koja poštuje čovjeka, njeguje tradiciju i prihvaća principe kvalitete života.

Strateški cilj (SC) 1.

Unapređenje postojećeg poslovnog okruženja za razvoj gospodarstva temeljenog na korištenju raspoloživih resursa, uvažavajući tradicijske vrijednosti.

Strateški cilj (SC) 2.

Razvoj socijalne infrastrukture sa težištem na obrazovanje, socijalnu zaštitu i zdravstvo, kroz unapređenje rada nadležnih institucija i razvojem kapaciteta civilnog društva

Strateški cilj (SC) 3.

Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja

Strateški cilj (SC) 1. Unaprjeđenje postojećeg poslovnog ambijenta za razvoj gospodarstva temeljenog na korištenju raspoloživih resursa, uvažavajući tradicijske vrijednosti.

Socioekonomska analiza ukazala je na velike prirodne potencijale kupreškog područja za razvoj poljoprivredne proizvodnje sa mogućnosti daljnjeg unaprjeđenja u oblasti stočarske proizvodnje, proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda. Također, značajan šumski fond i postojanje firmi za drvoprerađu stvaraju mogućnost za razvoj ove grane djelatnosti sa visokim stupnjem finalizacije proizvoda. Zemljopisni položaj i komunikacijska povezanost predstavljaju snagu koju je neophodno iskoristiti u planiranom razdoblju razvoja. Također, analizom je ukazano na postojanje prostorno planske dokumentacije i definiranih poslovnih zona koje predstavljaju osnovu za intenzivniji razvoj poduzetništva. Iako postoje mnoge prednosti, poslovno okruženje Općine još uvijek nije na zadovoljavajućoj razini. Imovinsko-pravni odnosi identificirani su kao veliki problem daljnjem razvoju. Neprilagođenost obrazovnih programa potrebama tržišta rada i nedovoljno izgrađeni kapaciteti organa uprave, uz nepostojanje sustava podrške i promocije gospodarskih potencijala, uvjetovali su i dalje nizak stupanj finalizacije proizvoda.

Stoga je važno u narednom razdoblju raditi na unaprjeđenju i podizanju kvaliteta poslovnog okruženja na višu razinu što će dovesti do povećanje investicija i zaposlenosti, te smanjiti odlazak mladih. Ovaj cilj se praktično odnosi na bolju koordinaciju lokalne uprave sa poduzetništvom, stvarajući adekvatne stimulativne mjere koje će poticati razvoj postojećih gospodarskih kapaciteta i razvoj novih, stavljajući raspoložive resurse na raspolaganje u skladu sa ingerencijama Općine. Neophodno je maksimalno iskoristiti postojeće resurse, koji se mogu sa manje ulaganja ili rješavanjem administrativnih barijera staviti u funkciju što će očuvati postojeća radna mjesta i stvoriti nova sa poticanjem većeg stupnja finalizacije proizvoda i izvoza. S obzirom na to da je Kupres prepoznat u regiji po zimskom turizmu, važno je zajednički i koordinirano raditi na razvoju i finalizaciji poljoprivredne proizvodnje i proizvoda koji će predstavljati dio ljetne ponude i razvoja turizma, te će omogućiti razvoj poljoprivrednih gospodarstava i zadržavanje stanovništva u ruralnim područjima. S obzirom da poljoprivreda posjeduje potencijale za daljnji razvoj neophodno je poticati konkurentnost poljoprivrede kreiranjem adekvatnih mjera za obezbjeđenje suvremenih tehnoloških rješenja, mehanizacije i kontinuirane edukacije poljoprivrednih proizvođača u skladu sa standardima EU i takvim proizvodima osvajati tržište.

U svrhu realizacije strateškog cilja potrebno je raditi na razvoju sljedećih segmenata:

- Povećati drvenu masu za 20% lokalnim pilanama
- Zastarjele tehnologiju postrojenja zamijeniti novom
- Primarnu prerađu/poluproizvod zamijeniti sa završnim proizvodom
- Iskoristiti otpad pri obradi drveta u obliku biomase kao sirovinu za proizvodnju peleta, ploča, izolacijskih materijala
- Proširenje postojećih i otvaranje novih pilanskih kapaciteta
- Povećati za 20% broj registriranih poljoprivrednih gazdinstva i povećanje broja obradivih površina
- Jačati postojeća poljoprivredna gazdinstva poticajnom politikom općine i međusobnom suradnjom
- Formirati poljoprivredne zadruge radi bolje organizacije i lakšeg plasmana proizvoda
- Educirati poljoprivredne proizvođače u cilju usvajanja novih znanja i tehnologija
- Obnoviti tradicionalni način proizvodnje kupreškog sira
- Poticati sadnju jagodičastog voća

- Instalirati sušare i otkupne stanice za ljekovito bilje
- Povećanjem stočnog fonda, povećati proizvodnju mlijeka za 30%

Strateški cilj (SC) 2. Razvoj socijalne infrastrukture sa težištem na obrazovanje, socijalnu zaštitu i zdravlje, kroz unapređenje rada nadležnih institucija i razvojem kapaciteta civilnog društva

Problemi vidljivi u Općini posljednjih godina su odlazak stanovništva, uglavnom zbog traženja posla, negativan prirodni priraštaj, smanjenje broja učenika u školama i sve veći broj starih i iznemoglih. Mladi ljudi zadnjih godina poslije završenog studija, ukoliko dobiju posao u gradu u kojem su studirali ostaju i tamo započinju život. Cilj je da općina zadrži, ali i privuče mlade obrazovne ljude na način da im osigura uposlenje i dobre uvjete za život i rad. U tom smislu, neophodno je potaknuti brži razvoj ekonomskog sektora kako bi se omogućila radna mjesta. Istovremeno, potrebno je jačati kapacitete i institucije društvenog sektora.

Realizacija ovog strateškog cilja će biti omogućena ostvarivanjem slijedećih operativnih ciljeva:

- Uspostaviti trend pozitivnog prirodnog priraštaja do 2020. godine stvaranjem uvjeta za zapošljavanje mladih osoba, a posebno stanovništva do 35 godina
- Smanjiti iseljavanje mladih i povećati broj novorođene djece
- Osigurati kvalitetnije uvjete za obrazovnu infrastrukturu
- Poboljšati materijalno-tehničke uvjete za rad u školama do 2018. godine. Srednjoškolsko obrazovanje prilagoditi potrebama tržišta rada, provodeći kampanje za promjenu strukture zanimanja.
- Izgraditi kapacitete za starački dom
- Provesti reorganizaciju radnih mjesta, te rad na edukaciji uposlenika Općine, radi unapređenja općinske administracije, skraćivanja i pojednostavljenja općinskih procedura, bolje preglednosti predmeta i efikasniji rad službenika i suradnje s nevladinim organizacijama
- Obnovljena dvorana osnovne škole, te izgrađena Gradska sportska dvorana "Kupres" do 2020. godine čime bi se stvorili uvjeti za otvaranje novih sportskih klubova, te obavljanje različitih sportskih manifestacija
- Obnoviti Dom kulture i osigurati uvjete za odvijanje i razvoj kulturne, muzejske, kazališne i glazbeno-scenske djelatnosti.
- Kontinuirano podizati standarde u zdravlju i poboljšavati socijalnu sigurnost građana
- Unaprijediti sektor nevladinih organizacija i uspostaviti bolju suradnju sa organima uprave

Strateški cilj (SC) 3. Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja

Kupres obiluje prirodnim ljepotama, kulturno-povijesnim vrijednostima i općenito okolišem koji je iznimno bogat resurs. Temeljem toga moguće je razvijati poljoprivredu koja će nositi predznak ekološka, a dobrom poveznicom sa turizmom graditi identitet mjesta sa netaknutom prirodom. Kupres je već prepoznatljiv na emitivnim tržištima, prvenstveno Dalmacije, i to isključivo u zimskoj sezoni, a njegova posebna snaga je lokalno stanovništvo koje je iznimno prijateljski raspoloženo prema gostima i dočekuje ih kao prijatelje, štuku se vrijednosti obitelji i tradicije. U Kupresu je organizirana i turistička škola za kadrove u

turizmu. Lokalna samouprava je usmjerena na gospodarski razvoj, uključujući i turizam, i ne ispušta iz vida načela održivog razvoja.

Ipak, neravnomjeran je razvoj zimskog i ljetnog turizma, ruralnog i urbanog područja, povezanost između susjednih općina, a pogotovo izostaje dobra promocija i jači turistički brend, kao i promocija tih prirodnih vrijednosti i tradicije. Kako bi Općina postigla razvoj i ciljani identitet neophodno je poboljšati infrastrukturu. U tom smjeru, a i radi uštede (veliki gubici), neophodno je rekonstruirati postojeću vodoopskrbnu mrežu, izgraditi nove vodospreme i vodocrpilišta čime bi se svima u općini omogućila dostatna i kvalitetna pitka voda, te poboljšao postojeći i stvorio novi ugodniji životni i poslovni ambijent za domaće stanovništvo, ali i za poslovni svijet i turiste. Potrebno je u suradnji s drugim, susjednim općinama Tomislavgrad i Prozor-Rama dovršiti inicijalno započeti projekt izgradnje regionalne deponije Pakline, čime bi se na kvalitetan način dugoročno osiguralo zbrinjavanje i upravljanje otpadom. Potrebno je radi zaštite voda sačiniti i realizirati projekt izgradnje kolektora i prečišćivača voda. Kako je postojeća rasvjeta u općini dotrajala i njeno održavanje veoma skupo, u cilju uštede postojeću rasvjetu zamijeniti novom i to LED svjetlima. Uštede koje se postignu omogućit će da se u vrlo kratkom roku investicija povрати, a novci usmjere u druge potrebite aktivnosti. Također, s obzirom na prilike i blizinu Europske unije iz koje se, naročito ovakve investicije mogu dobiti sredstva, u Kupresu je neophodno ojačati općinske kapacitete i stvoriti razvijni tim koji će biti sposoban kreirati razvojne projekte i implementirati ih.

Do ostvarenja ovog cilja treba poduzeti slijedeće podciljeve:

- Postati vodeća zimska turistička destinacija u regiji boljom promocijom i stvaranjem novih turističkih proizvoda
- Privući turiste željne zabave i avanture, kreirati ponude za zdravstveni i lovni turizam
- Postati odredište za pripreme sportskih klubova u regiji
- Podstaknuti ravnomjerni razvoj ruralnog i urbanog područja
- Domaće poljoprivredne proizvode plasirati u turističku ponudu i brendirati ih
- Unaprijediti ekološku svijest građana
- Ostvariti bolju suradnju turističke zajednice Kupres sa Općinskim službom za razvoj
- Ostvariti bolju suradnju svih turističkih i poljoprivrednih djelatnika sa općinskim službama
- Rekonstruirati postojeću vodovodnu mrežu na području grada
- Izgraditi projektanu dokumentaciju za saniranje i proširenje gradske kanalizacijske mreže
- Uspostaviti zone sanitarne zaštite za sva vodocrpilišta izdašnosti preko 10 litara u sekundi
- Sanirati dvije prigradske deponije
- Započeti sustav selektiranja otpada postavljanjem zelenih otoka u centru gradu
- Izgraditi kolektor i pročišćivač otpadnih voda
- Zamijeniti postojeće ulične rasvjete s LED rasvjetom
- Kontinuirano raditi na uspostavljanju energetske efikasnosti u javnim objektima

12. Sektorski razvojni planovi

12.1. Plan ekonomskog razvoja

12.1.1. Fokusiranje

SWOT analiza –ekonomski razvoj

SWOT prikazuje sustavno analizu prijetnji i prilika, kao i mogućnost njihovog usuglašavanja s jakim i slabim stranama općine. SWOT analiza je korisna i potrebna za usklađivanje općinskih mogućnosti s okruženjem u kojemu općina djeluje.

U pogledu ekonomskog razvoja, općina Kupres treba da se maksimalno posveti svojim snagama koje uključuju dobar zemljopisni položaj, dobru prometnu povezanost i prirodne potencijale za razvoj poljoprivrede i poljoprivredne proizvodnje, razvoj turizma, te na mogućnost iskorištavanja prirodnih resursa za proizvodnju obnovljive energije, zdrave hrane i turističkih potencijala. Snage se ogledaju u postojećoj turističkoj infrastrukturi za zimski turizam, tradiciji u preradi drveta, kapacitetima za razvoj stočarstva i proizvodnje mlijeka i prerađevina od mlijeka gdje se kao brend već prepoznao Kupreški sir. Prilike za razvoj prepoznaju se u blizini EU granice i potencijalima koji proizilaze iz opredjeljenosti države ulasku u EU (izvori finansiranja razvoja), prirodnim potencijalima u općini i postojećim poduzećima i pravnim subjektima.

Sa druge strane, općina treba da uloži napore na minimiziranju glavnih slabosti i prijetnji koje utječu na ekonomski razvoj. Najvažnije slabosti su vezane za lošu strukturu gospodarstva (najviše zastupljena trgovina i ugostiteljstvo), loša je infrastruktura, visoka stopa neuposlenosti, odlazak radno-sposobnog stanovništva, te negativna demografska slika. Glavne prijetnje uključuju ekonomsku krizu, političku nestabilnost zemlje, te nedovoljnu suradnju sa višim nivoima vlasti.

SNAGE	SLABOSTI
- prirodna bogatstva općine (šume, voda, poljoprivredno zemljište) - očuvan okoliš (čist zrak, tlo i voda) - prirodna pogodnost za iskorištavanje sunčeve energije i vjetra (vjetroparkovi, solarni paneli) - dobra prometna povezanost sa većim gradovima BiH i sa regijom - razvijen zimski turizam (klimatske i prirodne pogodnosti, idealni tereni za ski staze, postojeća infrastruktura) - potencijal za ljetni turizam (šetnice, biciklizam, prirodno jezero) - zdravstveno-rehabilitacijski potencijal	- loša struktura gospodarstva (najviše zastupljena trgovina i ugostiteljstvo) - odlazak radno sposobnog stanovništva u druge zemlje (radi posla) - nisu iskorišteni privatizirani kapaciteti u općini, - nedovoljno razvijena turistička infrastruktura - nedovoljna promocija turističkih potencijala - loša općenito infrastruktura - usitnjenost poljoprivrednih posjeda - nije sustavno organizirana poljoprivredna

- potencijal za razvoj poljoprivrede (stočarstvo i ratarstvo) - proizvodnja mlijeka i mliječnih proizvoda - Prepoznat Kupreški sir kao proizvod - Dobra osnova i makroekonomski pokazatelji stanja (BDP, prosječna plaća, trend rasta, broj radne snage) - Tradicija u preradi drveta i broj postojećih poduzeća - Definirana gospodarska zona "Rupe" - Veliki broj izrađene projektno – tehničke dokumentacije - Zainteresiranost općinske administracije za razvoj	proizvodnja - nedovoljni općinski kapaciteti za razvoj (ljudski, tehnički i finansijski) - nije razvijen sustav za prikupljanje i obradu podataka i slaba komunikacija sa višim nivoima institucija koje se bave obradom podataka
PRILIKE	PRIJETNJE
- prirodni potencijali - dobar strateški položaj općine - postojeći kapaciteti pravnih subjekata - povećana potražnja za turističkim sadržajem (domaći i inozemni turisti) - plasman uz turizam zdrave hrane (vlastita proizvodnja) - blizina granice sa Hrvatskom i EU - korištenje vanjskih izvora financiranja - programi zapošljavanja općinske politike (dodijela zemljišta mladim parovima) - zdravstveno-rehabilitacijski centar (plućni sanatorij) - sportski tereni za pripreme sportskih klubova (domaći i inozemni) - ZOO institut - razvoj poljoprivrede	- trend iseljavanja stanovništva zbog nezaposlenosti - politička previranja - nezainteresiranost viših razina vlasti za razvoj malih sredina (nedovoljno financiranje) - nedovoljna suradnja i komunikacija sa višim razinama vlasti - negativni prirodni prirast stanovništva - gospodarska kriza

FOKUSI EKONOMSKOG RAZVOJA

1. Razvoj poljoprivrede (proizvodnja mesa, mlijeka i mliječnih proizvoda),

Intenzivirati i organizirati poljoprivrednu proizvodnju. Povećanjem proizvodnje osigurati će se dovoljne količine mlijeka za preradu u postojećim mini mljekarama, te motivirati stanovništvo da počne otvarati nova poljoprivredna poduzeća, gdje bi došlo do povećanja zaposlenosti u ovom sektoru.

2. Razvoj turizma (povećanje smještajnih kapaciteta i turističkih sadržaja),

Iskorištavanje turističkog potencijala posebno za ski turizam u kombinaciji sa proizvodnjom i plasmanom domaćih proizvoda. Proširiti turističku ponudu i na ljetne mjesecima sa ponudom drugih oblika rekreacije (izgradnja šetnica i biciklističkih staza)

3. Izgradnja i rekonstrukcija postojeće infrastrukture, razvoj malog poduzetništva (gospodarska zona Rupe) i ZOO instituta

Poboljšanjem postojeće infrastrukture (komunalne, turističke) stvorili bi se bolji uvjeti života postojećem stanovništvu, bolji poslovni ambijent za poslovni svijet i za turiste, ali i za zadržavanje radno sposobnog stanovništva u općini.

4. Iskorištavanje šumskog bogatstva kroz preradu i viši stupanj finalizacije drvnih proizvoda.

Povećati finalizaciju drvnih proizvoda na način da se drvna industrija usmjeri ka proširenju proizvodnje uvođenjem novih proizvoda i proširenje postojeće proizvodnje, odnosno iskorištavanje šumskog bogatstva, prirodnog potencijala općine.

12.1.2. Razvojni ciljevi ekonomskog razvoja

Ciljevi ekonomskog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine	SC1. Unaprjeđenje postojećeg poslovnog ambijenta za razvoj gospodarstva temeljenog na korištenju raspoloživih resursa, uvažavajući tradicijske vrijednosti. SC3. Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja	CDR1. Izgradnja i unaprjeđenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CZO 2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva tako da ruralni dođe do izričaja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda
SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020. godine	SC2. Razvoj socijalne infrastrukture sa težištem na obrazovanje, socijalnu zaštitu i zdravlje, kroz unaprjeđenje rada nadležnih institucija i razvojem kapaciteta civilnog društva SC3. Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja	CDR1. Izgradnja i unaprjeđenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CZO 2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva tako da ruralni dođe do izričaja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda

Ciljevi ekonomskog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
SEC3. Povećana finalizacija proizvoda u drvenoj industriji za 20% do 2020. godine	SC1. Unaprjeđenje postojećeg poslovnog ambijenta za razvoj gospodarstva temeljenog na korištenju raspoloživih resursa, uvažavajući tradicijske vrijednosti.	CDR1. Izgradnja i unaprjeđenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CZO 2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva tako da ruralni dođe do izričaja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda
SEC4. Unaprjeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine	SC1. Unaprjeđenje postojećeg poslovnog ambijenta za razvoj gospodarstva temeljenog na korištenju raspoloživih resursa, uvažavajući tradicijske vrijednosti. SC2. Razvoj socijalne infrastrukture sa težištem na obrazovanje, socijalnu zaštitu i zdravlje, kroz unaprjeđenje rada nadležnih institucija i razvojem kapaciteta civilnog društva SC3. Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja	CDR1. Izgradnja i unaprjeđenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CZO 2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva tako da ruralni dođe do izričaja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda

Integracija sa strateškim dokumentima viših nivoa

Prilikom izrade operativnih ciljeva lokalnog ekonomskog razvoja izvršen je pregled i analiza strateških dokumenata planiranja i razvoja na višim razinama vlasti, koji direktno ili indirektno mogu utjecati na razvoj Općine.

U nedostatku državne razvojne strategije usklađivanje operativnih ciljeva je rađeno sa ciljevima postavljenim u Strategiji razvoja FBiH, 2010.-2020. kojima je predviđeno Poboljšavanje poslovne okoline; Modernizacija i standardizacija poslovanja; Konkurentnost u izvozu, promocija izvoza; Klasteri; Kompetetnost ljudskih resursa; Naučno-tehnološka i poslovna infrastruktura struktura; Smanjenje uvoza, uvozna supstitucija; Rast i podrška investicijama, podrška ino investicija; Završetak privatizacije; Unaprjeđenje javno-privatnog partnerstva; Saradnja univerziteti – privreda; Rekonstrukcija Razvojne banke (otvaranje novih kreditnih linija za MSP i farmere) i sva četiri cilja ekonomskog razvoja pronalaze svoje uporište u ovome.

Plan ekonomskog razvoja općine Kupres usklađen je sa strateškim dokumentom "Razvoj malog i srednjeg poduzetništva u FBiH (2008)" u kojem stoji da:..."Dugoročno gledajući, primjenom mjera i ostvare-

njem prioriteta i ciljeva postavljenih ovim dokumentom ostvario bi se razvoj na načelima koncepcije održivoga razvoja, malom i srednjem poduzetništvu (MSP) olakšalo bi se povezivanje s gospodarstvima europskih zemalja". Ciljevi i mjere razvoja MSP u FBiH ogledaju se u promicanju poduzetništva, izobrazbi svih sudionika iz Programa poticanja malog i srednjeg poduzetništva, financijskoj podršci poduzetnicima, usklađivanju postojećih zakonskih propisa sa potrebama MSP, stručnoj pomoći poduzetnicima i podršci tehnološkom razvoju i razvoju poduzetničke infrastrukture (podmirivanje potreba za poslovnim prostorom, savjetodavnim uslugama, informacijama i sl.), poticanju međusobne saradnje i povezivanju subjekata MSP, te poticanje suradnje s velikim poduzetnicima. Sa ciljevima i mjerama razvoja MSP u FBiH usklađena su sva četiri operativna cilja plana ekonomskog razvoja općine Kupres, a naročito u dijelu jačanja konkurentnosti, poduzetničke klime i infrastrukture.

SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2019. godine usklađen je sa odredbama Zakona o poljoprivredi (Sl. novine FBiH, 88/07, 4/10, 7/13), Zakona o poljoprivrednom zemljištu (Sl. novine FBiH, 52/09), Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Sl. novine Federacije BiH, 42/10) te generalnom opredjeljenju BiH i FBiH za razvoj poljoprivrede koje je razrađeno u Srednjoročnoj strategiji razvoja poljoprivrednog sektora u FBiH za period 2014-2018. godine. U ovoj strategiji srednjoročni razvojni ciljevi razvijeni su kroz 9 područja djelovanja:

1. Podrška stabilnosti dohotka poljoprivrednih gospodarstava
2. Tehničko-tehnološko unapređenje sektora
3. Transfer znanja, tehnologija i informacija
4. Konkurentnost poljoprivrednoprehrambenog sektora – prilagođavanje zahtjevima domaćeg i inostranog tržišta
5. Unapređenje sistema upravljanja prirodnim resursima
6. Racionalno korištenje i održivo upravljanje zemljištem
7. Razvoj lanaca vrijednosti – horizontalna i vertikalna koordinacija
8. Razvoj ruralnih područja
9. Moderno upravljanje javnim politikama i uspostavljanje efikasne administracije

U navedenih 9 područja djelovanja razvijeno je 39 operativnih ciljeva, a principi na kojima mora počivati poljoprivredna politika kreirana i promovirana ovom strategijom su, prije svega prilagođenost potrebama, dugoročnost, konzistentnost i stabilnost i podrazumjevaju specijalizaciju i povećanje obima proizvodnje. Na račun ove strategije kreirana je i politika finansijskog ulaganja za period od 5 godina, korištene su najbolje prakse strateškog planiranja, treba se poštovati transparentnost provođenja politike i strategije i uvesti praćenje implementacije. SEC1 u potpunosti je usklađen sa ovim dokumentom. Naročito je SEC1 usklađen sa ciljem 3.3. Izgrađivanje funkcionalne mreže za transfer znanja i inovacija u poljoprivredi, 4.1. Jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno prehrambenih proizvoda na domaćem i internacionalnom tržištu, 5.6. Revitaliziranje i očuvanje pašnjačkih površina, 6.1. Povećanje nivoa korištenja obradivih površina, 7.3. Jačanje infrastrukture u doradi preradi i distribuciji (logistika sektora), 8.1. Zaustavljanje negativnih trendova depopulacije ruralnih područja i drugim.

Još jedan dokument značajan za SEC1 je Strategija povećanja konkurentnosti i privlačenja ulaganja u vrijednosne lance mlijeka i mliječnih proizvoda i voća i povrća u FBiH, 2014., gdje se kao prilike vide (temeljeno na analizi konkurentnosti) tržišta za podsektore mlijeka i mliječnih proizvoda, podsektoru prehrambene industrije za preradu voća i povrća. Obje prilike temelje se na latentnoj komparativnoj prednosti FBiH koje većinom proizlaze iz povoljnih prirodnih uvjeta, pri čemu obilje poljoprivrednog zemljišta, dostupnosti neobrađenog zemljišta, kvalitete tla, povoljnih klimatskih uvjeta, resursa čiste vode i relativno niske razine zagađenosti prirodnih resursa koji predstavljaju glavne faktore koji bi se mogli pretvoriti u konkurentsku prednost odabranih vrijednosnih lanaca u FBiH, kvalificiranoj radnoj snazi (inženjera,

tehničara, osposobljenih radnika) i njene dostupnosti po konkurentnim cijenama u usporedbi sa EU-27 zbog visoke stope nezaposlenosti od 27% i relativno povoljnom geografskom položaju. Sve ove konkurentne prednosti (izuzev dovoljno kvalificirane radne snage) Kupres ima.

Sektorski ciljevi ekonomskog razvoja općine Kupres također su usklađeni sa odredbama Zakona o poticanju razvoja male privrede (Sl. novine FBiH, 19/06 i 25/09). Ova usklađenost značajna je naročito zbog mogućnosti implementacije projekata, jer se iz ovog sektora može tražiti finansijska podrška Federacije BiH koja se daje putem javnih poziva preko nadležnih ministarstva za okoliš i turizam, te Ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta Federacije BiH SEC3. *Povećana finalizacija proizvoda u drvenoj industriji za 20% do 2020. godine* također je usklađen sa odredbama Zakona o poticanju razvoja male privrede.

SEC4. *Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2019. godine* usklađen sa Strategijom razvoja FBiH, 2010.-2020.

Razvoj turizma je usuglašen sa Strategijom razvoja turizma FBiH. SEC2. *Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020. godine* u potpunosti odgovara odrednicama i ciljevima razvoja Federalne Strategije razvoja turizma 2008. – 2018. godine. Ovom strategijom navodi da se (5.2., str. 86) "Strateške odrednice razvoja turizma FBiH, polazeći od raspoloživih resursa, trendova na svjetskom tržištu, tradicije i stanja turizma u destinaciji FBiH te izabranog modela razvoja može pristupiti formuliranju strateških odrednica. Kod toga, uvijek na umu treba imati da strateške odrednice moraju biti usuglašene sa svim ključnim subjektima razvojne politike i da odrednice kontinuirano treba pratiti i, po potrebi, korigirati (monitoring). Ciljevi razvoja turizma FBiH su ekonomski, socio-kulturni ciljevi i zaštita okoliša i uključuju dijasporu u strateškom promišljanju.

Osim toga, paralelno sa izradom Strategija razvoja općine Kupres 2015.-2020. godine izrađuje se i Strategija razvoja Livanjskog kantona, do 2020. godine koja u nacrtu, razvoj poljoprivrede, šumarstva, drvo – prerađivačke industrije, razvoj MSP temeljen na prirodnim resursima vidi kao strateške razvojne ciljeve.

12.1.3. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana ekonomskog razvoja definirano je 18 projekata, grupirani u 4 programa:

Program 1: Razvoj poljoprivredne proizvodnje

Program 2: Razvoj turizma i povećanje turističke ponude

Program 3: Razvoj drvne industrije

Program 4: Kreiranje povoljnog poslovnog ambijenta

Programi	Projekti i mjere
1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	1.1. Formiranje poljoprivredne zadruge i organizovanje poljoprivrednih proizvođača općine Kupres
	1.2. Edukacija poljoprivrednih proizvođača o definiranju tehnologijama i procesima u poljoprivrednoj proizvodnji
	1.3. Obnova tradicionalnog načina proizvodnje Kupreškog sira
	1.4. Poticanje razvoja jagodičastog voća
	1.5. Razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje povećanjem
	1.6. stvaranje fonda i proizvodnje mlijeka
2. Razvoj turizma i povećanje	2.1 Unaprjeđenje turističke ponude kroz zdravstveni turizam

turističke ponude	2.2 Izgradnja sportskih terena i promocija odredišta Kupres za pripreme sportskih klubova u regiji 2.3 Uvrštavanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u turističku ponudu 2.4 Izgradnja vikend naselja "Čajuša 3" 2.5 Promocija ulaganja u turizam i Kupresa kao turističke destinacije
3. Razvoj drvne industrije	3.1. Izrađene mjere poticaja drvnih proizvođača ka većoj proizvodnji i finalizaciji proizvoda 3.2. Uvođenje neophodnih standarda za proizvodnju i izvoz finalnih proizvoda 3.3. Izrada programa i provedena edukacija neophodnih zanimanja za razvoj drvne industrije
4. Kreiranje povoljnog poslovnog ambijenta	4.1. Završetak izgradnje i opremanje poslovne zone "Rupe" 4.2. Izrada baze podataka geografsko-informacionog sustava (GIS) 4.3. Uspostavljanje servisa za pružanje usluga investitorima 4.4. Promocija investicionih mogućnosti općine Kupres 4.5. Izrada i provođenje Programa zadržavanja mladih obitelji, dodjela stanova i placeva mladim obiteljima

Inicijative međuopćinske suradnje

Općina Kupres će u okviru jačanja međuopćinske suradnje sa susjednim općinama raditi na slijedećim inicijativama:

- Zadržavanje stanovništva i većem zapošljavanju
- Privlačenje investitora
- Unapređenje turističke ponude
- Instalirati sušare i otkupnu stanicu za ljekovito bilje
- Povezivanje poljoprivrednih proizvođača radi bolje organizacije i lakšeg plasmana proizvoda

12.1.4. Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima

Ciljevi ekonomskog razvoja	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine	OČEKIVANI REZULTATI: - Formirana poljoprivredna zadruga do 2018. godine - Educirano najmanje 200 poljoprivrednih proizvođača do 2017. godine - Izrađen program stručne edukacije poljoprivrednika i poticanje samozapošljavanja do 2017. godine - Organizirana tradicionalna proizvodnja i prodaja Kupreškog

Ciljevi ekonomskog razvoja	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
	sira počinje do 2019. godine - Povećani zasadi jagodičastog voća za (40 %) do 2020. godine - Izrađen program mjera za poticanje razvoja primarne poljoprivredne proizvodnje OČEKIVANI POKAZATELJI: - Rast broja poljoprivrednih gazdinstava za 20% do 2020. godine - Rast broja zaposlenih u poljoprivredi za 30% do 2020. godine - Povećani prihodi u poljoprivrednoj proizvodnji za 20% do 2020. godine - Povećan stočni fond i proizvodnja poljoprivrednih proizvoda za 50% do 2020. godine
SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020. godine	OČEKIVANI REZULTATI: - Izgrađena infrastruktura za zdravstveni turizam stavljena u turističku ponudu do 2019. godine - Izgrađena 2 sportska terena na lokaciji „Čajuša“ do 2019. godine - Najmanje 5 domaćih poljoprivrednih proizvoda uvršeno u turističku ponudu 2020. godine - Izgrađeno vikend naselje "Čajuša 3" do 2019. godine - Razvijena baza turističkih potencijala i izrađeni promotivni materijali za promociju turističke ponude do 2017. godine OČEKIVANI POKAZATELJI: - Povećan broj turista za 30% otvaranjem najmanje 2 atraktivne turističke destinacije sa sadržajima do 2020. godine - Povećan prihod od turizma za 30 % uključujući domaće proizvode u ponudi do 2020. godine - Razvijeni alati za promociju turističke ponude Kupresa do 2017. godine
SEC3. Povećana finalizacija proizvoda u drvnoj industriji za 20% do 2020. godine	OČEKIVANI REZULTATI: - Razvijen paket poticajnih mjera za drvoprerađivače do 2017. godine - Najmanje 10 firmi i obrta provelo neophodnu standardizaciju do 2020. godine

Ciljevi ekonomskog razvoja	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
	- Program dokvalifikacije i prekvalifikacije polagalo najmanje 100 lica u skladu sa Programom do 2020. godine. OČEKIVANI POKAZATELJI: - Broj finalnih proizvoda povećan za 20% do 2020. godine - Povećana zaposlenost za najmanje 100 radnih mjesta u sektoru drvoprerađivanja do 2020. godine
SEC4. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine	OČEKIVANI REZULTATI: - Završena izgradnja poslovne zone "Rupe" i kreirane parcele za investitore do 2017. godine - Izrađen paket poticajnih mjera za poduzetnike i ulagače do 2017. godine - Izrađena GIS baza sa dostupnim podacima o mogućim ulaganjima i investicijama do 2018. godine. - Educirano osoblje za pružanje usluga investitorima i uspostavljen Privredni savjeta do 2016. godine - Uspostavljena e-mail/online komunikacije sa poduzetnicima/ulagačima 2016. - Izrađen vodič za investiranje u Kupres sa dostupnim stimulativnim mjerama, parcelama i lokacijama za ulaganje do 2017. - Razvijena baza podataka online dostupna poduzetnicima i ulagačima do 2017. godine OČEKIVANI POKAZATELJI: - Privučene najmanje 2 nove investicije u formiranoj poslovnoj zoni do 2020. godine - Uspostavljena institucionalna suradnja sa privrednim sektorom do 2017. godine - Povećanim promotivnim aktivnostima privučeno najmanje 3 miliona ukupnih investicija do 2020. godine

PLAN lokalnog ekonomskog razvoja (2016 – 2020.)										
Program	Projekat /mjera	Veza sa sektorskim ciljevima	Orijentacijski period realizacije*					Izvori financiranja (BAM)		
			Dinamika implementacije					Proračun	Eksterni izvori	Ukupno
			2016	2017	2018	2019	2020			
	18		203.750	204.750	194.000	86.000	80.000	768.500	2.485.500	3.254.000
		Eksterni izvori:	600.250	894.250	618.000	189.000	184.000		2.485.500	
Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	1.1. Formiranje poljoprivredne zadruge i organizovanje poljoprivrednih proizvođača općine Kupres	SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020.	1.000	1.000				2.000	8.000	10.000
Eksterni izvori/po godinama			4.000	4.000				2.000	8.000	OK
Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	1.2. Edukacija poljoprivrednih proizvođača o suvremenim tehnologijama i procesima u poljoprivrednoj proizvodnji	SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine	750	750				1.500	1.500	3.000
Eksterni izvori/po godinama			750	750				1.500	1.500	OK
Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	1.3. Obnova tradicionalnog načina proizvodnje kupreškog sira	SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020.	5.000	5.000	10.000			20.000	20.000	40.000
Eksterni izvori/po godinama			5.000	5.000	10.000			20.000	20.000	OK
Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	1.4. Poticanje razvoja jagodičastog voća	SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	40.000	60.000	100.000
Eksterni izvori/po godinama			12.000	12.000	12.000	12.000	12.000	40.000	60.000	OK
Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	1.5. Razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje povećanjem stočnog fonda i proizvodnje mlijeka	SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	50.000	150.000	200.000
Eksterni izvori/po godinama			30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	50.000	150.000	OK

Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	2.1. Unaprjeđenje turističke ponude kroz zdravstveni turizam	SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020. godine	20.000	20.000	10.000			50.000	50.000	100.000
Eksterni izvori/po godinama			20.000	20.000	10.000			50.000	50.000	OK
Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	2.2 Izgradnja sportskih terena i promocija odredišta Kupres za pripreme sportskih klubova u regiji	SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020. godine	30.000	30.000	40.000			100.000	900.000	1.000.000
Eksterni izvori/po godinama			200.000	500.000	200.000			100.000	900.000	OK
Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	2.3. Uvrštavanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u turističku ponudu	SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020.	500	500	0	0	0	1.000	1.000	2.000
Eksterni izvori/po godinama			1.000	0	0	0	0	1.000	1.000	OK
Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	2.4. Izgradnja vikend naselja "Čajuša 3"	SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020. godine	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000	300.000	700.000	1.000.000
Eksterni izvori/po godinama			140.000	140.000	140.000	140.000	140.000	300.000	700.000	OK
Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	2.5. Promocija ulaganja u turizam i Kupresa kao turističke destinacije	SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020. godine	2.000	2.000	6.000			10.000	20.000	30.000
Eksterni izvori/po godinama			10.000	5.000	5.000			10.000	20.000	OK
Program 3. Razvoj drvne industrije	3.1. Izrađene mjere poticaja drvnih proizvođača ka većoj proizvodnji i finalizaciji proizvoda	SEC3. Povećana finalizacija proizvoda u drvnoj industriji za 20% do 2020. godine	15.000	15.000				30.000	70.000	100.000
Eksterni izvori/po godinama			35.000	35.000				30.000	70.000	OK
Program 3. Razvoj drvne industrije	3.2. Uvođenje neophodnih standarda za proizvodnju i izvoz finalnih proizvoda	SEC3. Povećana finalizacija proizvoda u drvnoj industriji za 20% do 2020. godine	2.500	2.500				5.000	15.000	20.000
Eksterni izvori/po godinama			7.500	7.500				5.000	15.000	OK

Program 3. Razvoj drvne industrije	3.3. Izrada programa i provedena edukacija neophodnih zanimanja za razvoj drvne industrije	SEC3. Povećana finalizacija proizvoda u drvnj industriji za 20% do 2020. godine	5.000	5.000	5.000	5.000		20.000	20.000	40.000
Eksterni izvori/po godinama			5.000	5.000	5.000	5.000		20.000	20.000	OK
Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	4.1 Završetak izgradnje i opremanje poslovne zone "Rupe"	SEC4. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine	30.000	30.000	40.000			100.000	400.000	500.000
Eksterni izvori/po godinama			100.000	100.000	200.000			100.000	400.000	OK
Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	4.2. Izrada baze podataka geografsko-informacionog sustava (GIS)	SEC4. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine	10.000	10.000				20.000	50.000	70.000
Eksterni izvori/po godinama			25.000	25.000				20.000	50.000	OK
Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	4.3. Uspostavljanje servisa za pružanje usluga investitorima	SEC4. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine	1.000	2.000	2.000			5.000	10.000	15.000
Eksterni izvori/po godinama			3.000	3.000	4.000			5.000	10.000	OK
Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	4.4. Promocija investicionih mogućnosti općine Kupres	SEC4. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine	2.000	2.000	2.000	2.000	2.000	10.000	10.000	20.000
Eksterni izvori/po godinama			2.000	2.000	2.000	2.000	2.000	10.000	10.000	OK
Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	4.5. Izrada i provođenje Programa zadržavanja mladih obitelji, dodjela stanova i placeva mladim obiteljima	SEC4. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine	1.000	1.000	1.000	1.000		4.000	0	4.000
Eksterni izvori/po godinama			0	0	0	0		4.000	0	OK

12.2. Plan društvenog razvoja

12.2.1. Fokusiranje

SWOT analiza – društveni razvoj

Definirane strukture snaga društvenog sektora općine Kupres su nedovoljno iskorištene obzirom na njihove kapacitete, pa postoji realna potreba za njihovu obnovu, jačanje i stabilizaciju. Analogno tome naveden je veliki broj slabosti općine Kupres gdje u prvom redu treba istaknuti veliku stopu nezaposlenosti. Ta grupa stanovništva nema dovoljno mogućnosti da privređuje, odnosno relativno je neiskorištena, pa veliki broj ljudi napušta općinu u potrazi za adekvatnim poslom. Iako u općini egzistira veliki broj registriranih nevladinih udruga većina njih nije aktivno, nedovoljna je obučenost kadra za društveni sektor, odnosno niska je razina kapaciteta osoblja u nevladinom sektoru. Kao slabost općine može se također istaći i nedovoljna zainteresiranost i spremnost općine da ulaže u sektore obrazovanja, kulture i sporta. Razlozi za to su brojni, od nedovoljnih financijskih resursa općine, do neznanja odnosno, nepostojanja volje za ulaganje u ove sektore, jer ih se ne smatra prioritetnim, do toga da se nadležnost prebacuje na viši nivo i općina ne osjeća odgovornost za ove sektore, s obzirom da oni pravno-formalno i jesu na županijskom nivo. Međutim, općina Kupres je prepoznala ovaj problem i odlučna je u njegovom rješavanju i sam razvoj integrirane strategije, koja uključuje budžetska sredstva za projekte društvenog sektora, jeste korak k tom pravcu.

S obzirom da je ulaganje u obrazovanje mladih ljudi isplativa, dugoročna i održiva aktivnost, općina Kupres je prepoznala priliku za većim ulaganjima u ovaj sektor. Ulaganja u društvenu infrastrukturu su također prilika, gdje je konkretan primjer odlučnost da se dovrši izgradnja i opremi nova multifunkcionalna sportska dvorana. Kako bi se u budućnosti ova, a i ostale konstruktivne inicijative mogle ostvariti, potrebno je ulagati u kadrove koji će biti spremni pripremiti aplikacije općine prema EU razvojnim fondovima koji su već sada na raspolaganju zemljama u tranziciji, tako da je općina Kupres i ovu inicijativu prepoznala kao realnu mogućnost ostvarivu u bližoj budućnosti. Međutim, jedan od najvećih razvojnih potencijala jeste svakako zdravstveni i sportski turizam, u šta je općina dugoročno ulagati, kako u ljudske kadrove, tako i u izdvajanje financijskih sredstva iz svog proračuna. Nedovoljna financijska podrška u oblasti sporta i kulture s viših nivoa vlasti svakako doprinosi lošoj trenutnoj situaciji u ovim sektorima. Izrada Plana sigurnosti Općine Kupres može se smatrati snagom, a projekti planirani ovim planom svakako su prilika za bolju sigurnost građana. Kao ozbiljan problem, odnosno prijetnja izdvaja se odlazak visoko školovanog kadra koji napušta općinu kako bi pronašao atraktivnije zaposlenje u većem gradskom centru, generalno pogoršanje demografske slike.

SNAGE	SLABOSTI
– Sportsko-rekreacijski centri koji pružaju mogućnost povezivanja i suradnje na svim razinama – Turistički atraktivan i očuvan prirodni okoliš, te bogata kulturna i povijesna baština – Veliki udio radno sposobnog stanovništva – Odluka o dodijeli zemljišta mladim bračnim parovima – Značajan i stabilan broj učenika osnovnog i srednjeg obrazovanja – Stipendiranje studenata	– Nezaposlenost – Nedovoljna uključenost u projekte preko granične suradnje i ostale međunarodne projekte – Nedovoljno iskorišten kapacitet fondova i grantova viših nivoa vlasti – Neiskorišten povoljni zemljopisni položaj – Nedovoljno razvijeni kapaciteti udruga – Nedovršena izgradnja gradske sportske dvorane i nepostojanje školske dvorane srednje škole

– Prepoznatljive manifestacije iz oblasti kulture, sporta – Kulturno umjetničko društvo "Napredak" – Bogatstvo kulturno-povijesnog nasljeđa – Postojanje velikog broja udruga građana – Zadovoljavajuća razina zdravstvene zaštite – Predškolski odgoj	– Nedostatak dječjih igrališta i poticanje zdravih životnih stilova djece i mladih – Nedovoljan broj adekvatnih prostora za okupljanje mladih – Nedovoljan broj neformalnih oblika obrazovanja za djecu i mlade – Nedovoljno razvijeni različiti oblici društvenih sadržaja – Nedovoljno razvijeni izvan institucionalni oblici socijalne skrbi i usluga
PRILIKE	PRIJETNJE
– Veća ulaganja u obrazovanje kroz stipendiranje i ulaganje u nova zanimanja – Izgradnja i opremanje infrastrukture za unapređenje sporta – Otvorenost prema razvoju nevladinog sektora – Veliki potencijal prirodnog bogatstva i nezagađene prirode – Iskoristivost povoljnog zemljopisnog položaja – Korištenje fondova i grantova viših nivoa vlasti – Izgradnja rehabilitacijskog centra – Međuregionalna suradnja i razmjena učenika – Kontinuirana ulaganja u razvoj društvenih sadržaja – Uspostavljanje centra za rani rast i razvoj u Domu zdravlja – Povećanje aktivnosti udruga iz različitih područja te njihova aktivnija uloga u društvenom životu zajednice	– Loše stanje školske dvorane osnovne škole i njezina opremljenost – Odlazak školovanog kadra – Odlazak projektnih donatora i prestanak suradnje s istima – Nedovoljno korištenje potencijala blizine EU – Nezadovoljavajuće stanje postojećih objekata društvene infrastrukture – Nedovoljna informiranost i educiranost civilnog sektora o mogućnostima korištenja EU fondova – Brojna zakonska i administrativna ograničenja – Nedovoljna ulaganja u marketing i promidžbu grada – Odlazak mladih, obrazovanih ljudi u veća, razvijenija područja – Pogoršanje demografske slike općine

FOKUSI DRUŠTVENOG RAZVOJA

Općinski Sektorski tim za društveni razvoj izdvojio je tri fokusa društvenog razvoja:

1. Izgraditi i unaprijediti postojeću infrastrukturu iz oblasti kulture, sporta, obrazovanja i zdravstva.

U cilju stvaranja pretpostavki za razvoj kulture, sporta, obrazovanja i zdravstva potrebno je izvršiti rekonstrukciju postojećih, te završiti izgradnju nedovršenih i neuvjetnih sportskih i kulturnih objekata. U svezi s tim, pružile bi se brojne mogućnosti za unapređenje i otvaranje brojnih društvenih sadržaja, koji su potrebni za normalno funkcioniranje društva.

2. Povećati i modernizirati efikasnost javne uprave, te unaprijediti suradnju između općine i civilnog sektora.

U svrhu unapređenja efikasnosti javne uprave i suradnje između općine i civilnog sektora potrebno je da se planiraju i izdvajaju sredstva za stručno obrazovanje i profesionalno usavršavanje općinskih djelatnika putem seminara, konvencija i drugih oblika stručnog obrazovanja s ciljem napredovanja i poboljšanja nivoa pružanja usluga građanima, te unapređenja lokalne uprave i samouprave.

3. Razviti kvalitetne programe za pomoć ugroženim skupinama stanovnika.

Općina planira uložiti dodatne napore u razvoj sustava socijalne zaštite kako bi usluga prema krajnjim korisnicima bila efikasnija i kako bi se radilo više na prevenciji, naročito kod maloljetničke populacije. To su uspostavljanje centra za rani rast i razvoj djeteta u Domu zdravlja – uvođenje usluga rane detekcije i rane intervencije i jačanje predškolskog odgoja i obrazovanja. Također, kako bi Centar za socijalnu skrb mogao zadovoljiti potrebe ruralnog stanovništva i generalno potrebe savjetovanja sa različitim ciljnim grupama, potrebno je razmotriti lokacijsku situaciju Centra i postojeću infrastrukturu što bi bilonaročito značajno za grupe sa posebnim potrebama.

12.2.2. Razvojni ciljevi društvenog razvoja

Ciljevi društvenog razvoja	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020. godine	SC2. Razvoj socijalne infrastrukture sa težištem na obrazovanje, socijalnu zaštitu i zdravstvo, kroz unapređenje rada nadležnih institucija i razvojem kapaciteta civilnog društva	SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020 godine CZO3: Povećati energetska učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije
CDR2. Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2019.	SC2. Razvoj socijalne infrastrukture sa težištem na obrazovanje, socijalnu zaštitu i zdravstvo, kroz unapređenje rada nadležnih institucija i razvojem kapaciteta civilnog društva	SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020 godine CZO2: Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva tako da ruralni dođe do izričaja preko boljeturističke ponude i plasmana domaćih proizvoda
CDR3. Unapređenje i iskorištavanje potencijala civilnog društva kao proaktivnog čimbenika ukupnog razvoja do 2020.	SC2. Razvoj socijalne infrastrukture sa težištem na obrazovanje, socijalnu zaštitu i zdravstvo, kroz unapređenje rada nadležnih institucija i razvojem kapaciteta civilnog društva	SEC4. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine CZO3. Povećati energetska učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije

Integracija sa strateškim dokumentima viših razina

Prilikom izrade operativnih ciljeva društvenog razvoja izvršen je uvid u strateške dokumente s viših razina vlasti. U *Strategiji razvoja FBiH u periodu od 2010.-2020. godine* opći prioritetni ciljevi u oblasti zapošljavanja su vezani uz stimulaciju rasta, zapošljavanja i unapređenja kvaliteta radnih mjesta; Osiguravanja inkluzivnog tržišta rada sprječavanjem dugoročne nezaposlenosti, neaktivnost, socijalne isključenosti i siromaštva radno sposobnog stanovništva; Unapređenja usklađenosti ponude sa potrebama tržišta rada; Povećanja i unaprjeđenja ulaganja u ljudski kapital i prilagodbe sistemu obrazovanja i obuke novim zahtjevima na tržištu rada za znanjima i vještinama; Jačanja socijalne i teritorijalne kohezije kroz razvoj poduzetništva; Jačanja institucionalnih kapaciteta i socio-ekonomskog dijaloga na planu zapošljavanja poboljšanja obrazovanja i razvoj sporta i kulture. CDR1 (Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020. godine) usklađen je sa operativnim ciljevima razvoja Federacije 2010.-2020.

Strategija socijalnog uključivanja BiH (2010) poseban naglasak stavlja na socijalnu integraciju kroz participaciju na tržištu rada. U tom smislu, Strategija Općine Kupres uključila je kroz sektorski cilj 1 „Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine ” slijedeće elemente državne strategije: Osigurati uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada i osigurati pristup svim dobrima, uslugama, resursima i pravima koje će poboljšati aktivno učešće socijalno isključenih na tržištu rada.

Pored toga, Strategija definira i druge prioritete od značaja za društveni razvoj na području općine: Razvijati kapacitete pružatelja usluga socijalne zaštite na lokalnom nivou; Jačati mehanizme socijalnog dijaloga i razviti partnerstva i participaciju svih relevantnih aktera; Razvijati mreže socijalne zaštite kroz jačanje međusektorske suradnje sa zdravstvom, obrazovanjem, institucijama tržišta rada i NVO-ima.

Ovdje je potrebno istaći i usklađenost sa Prijedlogom akcijskog plana za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Županiji 10, 2014.-2017. koji je rezultat politike FBiH da poboljša uvjete života i razvojnih mogućnosti za djecu uzrasta od rođenja do 10 godina. Ovo uključuje i bolji pristup odgovarajućim zdravstvenim, obrazovnim i uslugama socijalne zaštite za djecu i obitelji s djecom te afirmaciju odgovornog roditeljstva, a što je sadržano u Strateškom planu za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u FBiH 2013.–2017. Ciljevi ovog akcijskog plana su:

1. Unapređenje međusektorskog pristupa u oblasti rane intervencije kroz ostvarivanje prava na usluge rane intervencije svoj djeci i roditeljima, s fokusom na ugrožene, marginalizirane i djecu sa razvojnim poremećajima
2. Kreiranje baze podataka o djeci pod rizikom i djeci sa smetnjama u razvoju uzrasta od 0-6 godina na području Županije 10.
3. Stvaranje organizacijskih uvjeta za provođenje integriranih aktivnosti u oblasti rane intervencije, praćenja i procjene (monitoring i evaluacija).
4. Stvaranje kadrovskih pretpostavki za pružanje integriranih usluga rane intervencije

Ministastvo prosvjete Županije 10 već drugu godinu provodi program obaveznih 300 sati nastave u polasku pred školu u nekim općinama, a Akcijski plan za unapređenje ranog rasta i razvoja u Županiji 10 od 2015. – 2017. obuhvaća sve aspekte razvoja djeteta od 0 do 10 godina starosti. U skladu sa Akcijskim planom, UNICEF podržava uspostavljanje Centra za rani rast i razvoj djeteta u Domu zdravlja, kroz opremanje centra i edukaciju medicinskog kadra iz oblasti rane detekcije i rane intervencije, što je predvišeno kao projekt u Strategiji Općine Kupres.

Zakon o predškolskom obrazovanju postavlja pred Općinu također, obavezu osiguravanja uvjeta za jednaku dostupnost kvalitetnih programa predškolskog obrazovanja svoj djeci na području općine.

Pored toga plan društvenog razvoja naslanja se na Strateške pravce razvoja obrazovanja u BiH, sa planom implementacije od 2008. do 2015. godine. Strateški pravci obrazovanja u BiH od 2008. do 2015. godine ističu potrebu tješnje povezanosti sektora obrazovanja i tržišta rada. U oblasti kulture relevantna je Strategija kulturne politike u BiH.

Strategija u oblasti migracije i azila BiH 2012.-2015. godine: u Akcionom planu za primjenu strategije predviđen je čitav niz mjera za uključivanje BH dijasporu u društveni i ekonomski život zemlje, a naročito: javne kampanje na jačanju svijesti o važnosti emigracija za razvoj u privatnom, akademskom i nevladinom sektoru, kao i medijima, koje mogu biti relevantne i za lokalni nivo.

Strategija je integrirala u društveni sektor i aspekt sigurnosti uvođenjem Opartivnog plana sigurnosti Općine Kupres u plan implementacije.

12.2.3. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana društvenog razvoja definirano je 25 projekata grupiranih u 4 programa:

Program 1: Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje

Program 2: Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture

Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta

Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres

Programi	Projekti i mjere
1. Poboljšanje i izgradnja prostornih kapaciteta odgoj i obrazovanje	1.1 Unaprjeđenje energetske učinkovitosti OŠ "Fra Miroslava Džaje"
	1.2 Unaprjeđenje energetske učinkovitosti - Rekonstrukcija SŠ "Kupres", (termoizolacija, krovništa, otvori)
	1.3 Sanacija i opremanje školske sportske dvorane OŠ "Fra Miroslava Džaje"
	1.4 Obogaćivanje školskih knjižnica
	1.5 Nabavka dva autobusa za prijevoz učenika osnovnih i srednjih škola
	1.6 Povećanje energetske učinkovitosti Dječjeg vrtića "Pahuljica" Kupres
	1.7 Predškolsko obrazovanje pred polazak u školu
	1.8 Opremanje školskog igrališta Kupres
	1.9 Uspostavljanje centra za rani rast i razvoj u Domu zdravlja Kupres
2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	2.1 Osposobljavanje prostorija Kulturno-umjetničkog društva „Kupres“
	2.2 Izgradnja robne tržnice
	2.3 Izgradnja gradskog kolodvora
	2.4 CIOFF međunarodni festival folklora i Dani kosidbe-Strljanica Kupres

3. Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	3.1. Uspostavljanje Centra urgentne medicine (CUM) u Domu zdravlja Kupres
	3.2. Izrada programa razvoja i jačanja kapaciteta OCD
	3.3. Usvojiti provedive mjere natalitetske politike
	3.4. Organizirati funkcionalni rad zimske službe kroz JKP
4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.1. Uspostavljanje Gorske službe za spašavanje (GSS) u Općini Kupres
	4.2. Opremanje Vatrogasnog društva
	4.3. Postavljanje vertikalne i horizontalne signalizacija u općini Kupres
	4.4. Izrada programa obnove ili uklanjanja ruševina u Kupresu
	4.5. Opremanje Policijske uprave Kupres, policija je u nadležnosti Kantonalnog Ministarstva
	4.6. Poboljšati brigu o starim i invalidnim licima useljenjem zgrade za stare i nemoćne
	4.7. Razviti i provoditi mjere poboljšanja suradnje i komunikacije stanovnika sa policijskom upravom
	4.8. Razminiravanje prema Planu protuminskog djelovanja općine Kupres

Inicijative međuopćinske suradnje

U sektoru društvenog razvoja identificiran je Projekt 2.4., koji bi bio projekt unutar međuopćinske suradnje (CIOFF međunarodni festival folklor i Dani kosidbe-Strljanica Kupres).

12.2.4. Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima

Operativni cilj	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine	OČEKIVANI REZULTATI: – Rekonstruirano 30% društvene infrastrukture – Povećani i osposobljeni za rad prostorni kapaciteti za osnovno i srednje školstvo, energetska učinkovitost – Osnovna i srednja škola opremljena nedostajućom opremom, – Osiguran prijevoz učenika. OČEKIVANI POKAZATELJI: – Broj rekonstruirane društvene infrastrukture – Broj/veličina investicija za unapređenje igrališta – Broj investicija za unapređenje školske sportske dvorane

	– Broj učenika korisnika prijevoza
CDR2. Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2020.	OČEKIVANI REZULTATI: – Povećan broj sportskih i kulturnih događanja – Povećan broj korisnika događanja za 40% OČEKIVANI POKAZATELJI: – Broj djece i ostalih građana uključenih u vannastavne aktivnosti – Broj sportskih i kulturnih manifestacija – Broj posjetitelja grada Kupresa
CDR3. Unapređenje i iskorištavanje potencijala civilnog društva kao proaktivnog čimbenika ukupnog razvoja do 2020.	OČEKIVANI REZULTATI: – Registrirane organizacije za zaštitu (ženskih, dječjih) ljudskih prava, društveni pokreti, zagovaračke grupe OČEKIVANI POKAZATELJI: – Registrirana 1 organizacija za zaštitu ljudskih prava, – Broj djece, korisnika centra za rani rast i razvoj – 3 udruge aktivne i osposobljene za partnerstvo i kapacitete pisanja i implementacije projekata

PLAN društvenog razvoja (2016 – 2020.)										
Program	Projekat /mjera	Veza sa sektorskim ciljevima	Orijentacijski period realizacije*					Izvori financiranja (BAM)		
			Dinamika implementacije							
			2016	2017	2018	2019	2020	Proračun	Eksterni izvori	Ukupno
	25		112.500	135.500	128.000	81.500	70.000	527.500	1.554.600	2.082.100
		Eksterni izvori:	221.000	343.600	596.500	332.500	61.000		1.554.600	
Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.1 Unaprjeđenje energetske učinkovitosti OŠ "Fra Miroslava Džaje"(pec na pelet ili cvrsto gorivo)	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	10.000	10.000				20.000	30.000	50.000
Eksterni izvori/po godinama			15.000	15.000				20.000	30.000	OK
Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.2. Unaprjeđenje energetske učinkovitosti - Rekonstrukcija SŠ "Kupres" (termoizolacija, krovišta, otvori)	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	10.000	10.000				20.000	0	20.000
Eksterni izvori/po godinama			0	0				20.000	0	OK
Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.3. Sanacija i opremanje školske sportske dvorane OŠ "Fra Miroslava Džaje"	CDR1.Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CDR2.Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2020.	0	5.000	5.000			10.000	120.000	130.000
Eksterni izvori/po godinama			40.000	40.000	40.000			10.000	120.000	OK

Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.4. Obogaćivanje školskih knjižnica	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020. CDR2. Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2020.	2.500	2.500				5.000	0	5.000
Eksterni izvori/po godinama			0	0				5.000	0	OK
Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.5. Nabavka dva autobusa za prijevoz učenika osnovnih i srednjih škola	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.		0	10.000	10.000		20.000	40.000	60.000
Eksterni izvori/po godinama				0	20.000	20.000		20.000	40.000	OK
Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.6. Povećanje energetske učinkovitosti Dječjeg vrtića "Pahuljica" Kupres	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.		0	0	0		0	27.100	27.100
Eksterni izvori/po godinama				17.100	10.000	0		0	27.100	OK
Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.7. Predškolsko obrazovanje pred polazak u školu	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	0	500	500	1.500		2.500	2.500	5.000
Eksterni izvori/po godinama			0	500	500	1.500		2.500	2.500	OK
Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.8. Opremanje školskog igrališta Kupres	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020. godine CDR2. Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2020.		15.000				15.000	0	15.000

Eksterni izvori/po godinama			0				15.000	0	OK
Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	1.9 Uspostavljanje centra za rani rast i razvoj u Domu zdravlja Kupres	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CDR2. Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2020. godine	0	0	0	0	0	15.000	15.000
Eksterni izvori/po godinama			15.000	0	0	0	0	15.000	OK
Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	2.1.Osposobljavanje prostorija Kulturno-umjetničkog društva „Kupres“	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CDR2. Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2020. godine	5.000	5.000			10.000	0	10.000
Eksterni izvori/po godinama			0	0			10.000	0	OK
Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	2.2. Izgradnja robne tržnice	CDR3. Unapređenje i iskorištavanje potencijala civilnog društva kao proaktivnog čimbenika ukupnog razvoja do 2020.	5.000	2.500	2.500		10.000	90.000	100.000
Eksterni izvori/po godinama			30.000	30.000	30.000		10.000	90.000	OK
Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	2.3. Izgradnja gradskog kolodvora	CDR3. Unapređenje i iskorištavanje potencijala civilnog društva kao proaktivnog čimbenika ukupnog razvoja do 2020.			40.000	5.000	5.000	50.000	350.000

Eksterni izvori/po godinama				300.000	25.000	25.000	50.000	350.000	OK
Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	2.4 Organizacija CIOFF međunarodni festival folklora i Dani kosidbe-Strljanica Kupres	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CDR2.Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2020.	10.000	10.000			20.000	40.000	60.000
Eksterni izvori/po godinama			20.000	20.000			20.000	40.000	OK
Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	3.1. Uspostavljanje Centra urgentne medicine (CUM) u Domu zdravlja Kupres	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	0				0	0	0
Eksterni izvori/po godinama			0				0	0	OK
Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	3.2. Izrada programa razvoja i jačanja kapaciteta OCD	CDR3. Unapređenje i iskorištavanje potencijala civilnog društva kao proaktivnog čimbenika ukupnog razvoja do 2020.	0	0	0	0	0	0	0
Eksterni izvori/po godinama			0	0	0	0	0	0	OK
Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	3.3.Usvojiti provedive mjere natalitetske politike	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	1000	1000	1000	1000	5.000	0	5.000
Eksterni izvori/po godinama			0	0	0	0	5.000	0	OK
Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	3.4. Organizirati funkcionalni rad zimske službe kroz JKP	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	60.000	60.000	60.000	60.000	300.000	0	300.000

Eksterni izvori/po godinama			0	0	0	0	0	300.000	0	OK
Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.1. Uspostavljanje Gorskog službe za spašavanje (GSS) u Općini Kupres	CDR3. Unapređenje i iskorištavanje potencijala civilnog društva kao proaktivnog čimbenika ukupnog razvoja do 2020.		0				0	10.000	10.000
Eksterni izvori/po godinama				10.000				0	10.000	OK
Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.2 Opremanje Vatrogašnog društva	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.		0	0	0		0	200.000	200.000
Eksterni izvori/po godinama				50.000	50.000	100.000		0	200.000	OK
Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.3. Postavljanje vertikalne i horizontalne signalizacija u općini Kupres	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.		5.000	5.000			10.000	20.000	30.000
Eksterni izvori/po godinama				10.000	10.000			10.000	20.000	OK
Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.4. Izrada programa obnove ili uklanjanja ruševina u Kupresu	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.		0	0	0		0	200.000	200.000
Eksterni izvori/po godinama				50.000	50.000	100.000		0	200.000	OK
Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.5. Opremanje Policijske uprave Kupres	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	0	0	0	0		0	200.000	200.000
Eksterni izvori/po godinama			50.000	50.000	50.000	50.000		0	200.000	OK

Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.6. Poboljšati brigu o starim i invalidnim licima useljnjem zgrade za stare i nemoćne	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	5.000	5.000				10.000	20.000	30.000
Eksterni izvori/po godinama			10.000	10.000				10.000	20.000	OK
Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.7. Razviti i provoditi mjere poboljšanja suradnje i komunikacije stanovnika sa policijskom upravom	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	0	0				0	10.000	10.000
Eksterni izvori/po godinama			5.000	5.000				0	10.000	OK
Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	4.8. Razminiravanje prema Planu protuminiskog djelovanja općine Kupres	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000	20.000	180.000	200.000
Eksterni izvori/po godinama			36.000	36.000	36.000	36.000	36.000	20.000	180.000	OK

12.3. Plan zaštite životne sredine

12.3.1. Fokusiranje

Sektorska SWOT analiza - životna sredina

Općina Kupres, izuzetno bogata s prirodnim resursima, naročito šumskim i vodnim nema dobro riješena pitanja zaštite životne okoline. Razlog tomu je nedovoljna informiranost lokalnog stanovništva, kao i neprovođenje planova zaštite okoliša. Pored toga što je bogata prirodnim resursima općinu karakterizira nezagađenost, pa sve snage treba usmjeriti u tom pravcu. Time će se stvoriti još bolji uvjeti za razvijanje i unapređenje turističke ponude i promicanje kupreškog kraja kao čiste i zdrave sredine.

SWOT analiza stanja zaštite životne sredine općine Kupres pokazuje da postoje dokumenti i radnje koji su izrađeni i kojima se shvatila zaštita okoline kao ozbiljan izazov, ali slabosti i prijetnje ukazuju da dosadašnje aktivnosti nisu dovoljne, te da se ne provode kako bi trebale. U Općini nije u potpunosti riješena vodoopskrba, naročito ruralnih područja, nema sustava za odvodnju otpadnih voda niti pročišćivača, nije riješeno upravljanje otpadom, a projektne neretke efikasnosti su na minimumu.

Na temelju snaga, kao prilike treba iskoristiti osnivanje potrebnih institucija, obnovljive izvore energije, međuopćinsku i međudržavnu suradnju da se zaštita okoliša podigne na višu razinu, ali uvažavajući slabosti, a posebno prijetnje koje mogu usporiti taj proces.

SNAGE	SLABOSTI
- Prirodni resursi (šume, tlo, voda) - Dobro stanje okoliša - Izrađeni dokumenti (LEAP, Master plan razvoja turizma, Registar prirodnih i turističkih resursa, Strategija razvoja malog i srednjeg poduzetništva, Prostorni plan Općine) - U toku izrada dokumentacije za kolektor i pročištač otpadnih voda - Urađena studija vodosnadbijevanja Općine Kupres - Definiran regionalni koncept upravljanja otpadom - Opredjeljenost općine ka održivom razvoju - Efikasno komunalno poduzeće	- Nepotpuna pokrivenost vodoopskrbom stanovništva - Nisu uspostavljene zone zaštite vodospreme - Lokalni vodovodi se ne kontroliraju - Nedostatak glavnih projekata u vodoopskrbi - Zastarjela i nedovoljna kanalizacijska mreža - Nepostojanje pročištača otpadnih voda - Nedovoljna svijest građana o zaštiti okoliša - „Gradska deponija“ nije adekvatno napravljena - LEAP se ne provodi kako bi trebao - Velik broj divljih deponija - Zastarjela oprema komunalnog poduzeća - Nema opreme za održavanje u zimskim uvjetima - Nema općinske službe za okoliš - Nije uspostavljen sustav kontrole stanja u okolišu - Nije razvijen sustav selektiranja otpada

	- Slaba promocija okolišnih vrijednosti
MOGUĆNOSTI/PRILIKE	PRIJETNJE
- Potencijali u stavljanju okolišnih vrijednosti u funkciju razvoja - Potencijali za iskorištavanje obnovljivih izvora energije - Osnivanje ZOO instituta - Osnivanje Eko zadruga u cilju organske proizvodnje - Regionalna deponija - Opredjeljnost zemlje ka EU i prekogranični fondovi - Međunarodna suradnja u očuvanju slivova - Rehabilitacijski centar - Izrada studije energetske učinkovitosti javnih objekata u toku	- Nedovoljna briga viših nivoa vlasti (država, federacija, županija) - Globalne klimatske promjene - Minska polja - Odlazak mladih i negativna demografska kretanja - Nedovoljna finansijska sposobnos općine za ulaganja u komunalnu infrastrukturu - Upitna regionalna deponija

FOKUSI OKOLIŠNOG RAZVOJA

Fokusi u segmentu planiranja zaštite životne sredine Općine Kupres su:

1. Izgradnja infrastrukture

Izgradnja infrastrukture je fokus okolišnog razvoja zbog toga što je Kupres kao Općina nedovoljno ulagala u infrastrukturne projekte posljednjih godina, a oni su temelj za ostanak stanovništva, razvoj, a naročito za razvoj turizma i promicanja turističke ponude. To se posebno odnosi na infrastrukturne projekte vodovoda i kanalizacije i projekte upravljanjem otpadom. Pored komunalne infrastrukture u fokusu su projekti energetske učinkovitosti.

2. Razvoj svih oblika turizma na području općine

Turizam je izrazito bitan za razvoj općine Kupres, stoga je u fokusu Općine upravo razvoj turističke infrastrukture i turističke ponude temeljen na prirodnim resursima. Čistu i zdravu sredinu koja nudi bezbroj raznih mogućnosti treba iskoristiti za unapređenje postojeće i proširenje nove ponude. To se posebno odnosi na kvalitetnu promidžbu, uvođenje novih sadržaja u ljetnom periodu, te plasman domaćih proizvoda.

12.3.2. Ciljevi zaštite životne sredine

Ciljevi zaštite životne sredine	Veza sa strateškim ciljevima	Veza sa razvojnim ciljevima u drugim sektorima
CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom	SC3. Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja	CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020 godine
CZO 2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda	SC1. Unaprjeđenje postojećeg poslovnog ambijenta za razvoj gospodarstva temeljenog na korištenju raspoloživih resursa, uvažavajući tradicijske vrijednosti SC3: Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja	SEC1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine SEC2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020 godine SEC3. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine
CZO 3. Povećati energetska učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije	SC1. Unaprjeđenje postojećeg poslovnog ambijenta za razvoj gospodarstva temeljenog na korištenju raspoloživih resursa, uvažavajući tradicijske vrijednosti. SC3: Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja	SEC3. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine SEC4: Povećana finalizacija proizvoda u drvenoj industriji za 20% do 2020. godine CDR1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine CDR3. Unapređenje i iskorištavanje potencijala civilnog društva kao proaktivnog čimbenika ukupnog razvoja do 2020.

Integracija sa strateškim dokumentima viših nivoa

Prilikom izrade operativnih ciljeva zaštite životne sredine pregledani su strateški dokumenti viših razina i ciljevi su usaglašeni s njima. U području zaštite okoline prvenstveno je to Akcijski plan zaštite životne sredine Bosne i Hercegovine (NEAP BiH) u kojem su strateški ciljevi postavljeni kroz osam prioriteta područja, na slijedeći način:

- Vodni resursi/otpadne vode;
- Održivi razvoj ruralnih područja;

- Upravljanje životnom sredinom;
- Zaštita biološke i pejzažne raznolikosti;
- Otpad/upravljanje otpadom;
- Privreda/održivi razvoj privrede;
- Javno zdravlje;
- Deminiranje.

Planom zaštite životne sredine općine Kupres kroz CZO 1. (Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom) obuhvaćeno je i usklađeno područje vodnih resursi/otpadnih voda; upravljanje životnom sredinom; zaštita biološke i pejzažne raznolikosti (zaštitom voda i rješavanjem problema otpadnih voda i otpada); otpad/upravljanje otpadom; privreda/održivi razvoj privrede (razvojem infrastrukture) i svakako javno zdravlje (kontroliranom vodoproskrbom i upravljenjem okolinom). CZO 2. (Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda) pokriva područje održivi razvoj ruralnih područja i deminiranje, dok se u cilju 3 (Povećati energetska učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije) pronalazi podudaranje sa održivim razvojem i svim njegovim elementima.

Strategijom zaštite okoliša FBiH 2008.-2018. kroz strateške ciljeve predviđeno je minimiziranje rizika po ljudsko zdravlje, stvaranje uvjete za skladan i prostorno uravnotežen socio -ekonomski razvoj i unaprjeđenje korištenja energije što se definitivno prepoznaje u sva tri operativna cilja Plana zaštite životne sredine općine Kupres. Ovim dokumentom (Strategija zaštite okoliša FBiH) obuhvaćen je cjelokupni aspekt životne sredine, a posebno je razrađena Federalna strategija zaštite voda 2008.-2018. Strateški cilj u oblasti korištenja voda iz ovog dokumenta integrisan sa CZO1 (Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom), a isti je usaglašen i sa Federalnom strategijom upravljanja otpadom 2008.

Strateški plan i program razvoja energetskog sektora FBiH u programu energetski menadžment i energetska efikasnost predviđene su mjere za energetska učinkovitost. CZO3 (Povećati energetska učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije) usklađen je sa nacrtom Zakona o energijskoj efikasnosti u FBiH, a ciljevi ovog Zakona su održivost energetskog razvoja: smanjenje negativnih uticaja na okoliš, povećanje sigurnosti snabdijevanja energijom, zadovoljavanje potreba za energijom krajnjih potrošača i ispunjenje međunarodnih obaveza koje je preuzela BiH u pogledu smanjenja emisija gasova staklene bašte primjenom mjera energetske efikasnosti u krajnjoj potrošnji. BiH je potpisnica međunarodnih sporazuma o energetska efikasnosti, član energetskih zajednica EU i regije, a ovim ciljem ispunjavaju se i odrednice Zakona o električnoj energiji u FBiH (Sl. novine FBiH 41/02 i 38/05) kojim se postavljaju ciljevi kao ekonomično i racionalno korištenje električne energije i energetska efikasnost.

Na razini Hercegbosanske županije trenutno nema važećih strateških dokumenata.

12.3.3. Programi, projekti i mjere

Za realizaciju plana zaštite životne sredine definirano je 14 projekta i grupirani u 4 programa:

Program 1: Izgradnja komunalne infrastrukture

Program 2: Program upravljanja čvrstim otpadom

Program 3: Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja

Program 4: Plan mjera energetske učinkovitosti

Programi	Projekti i mjere
1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.1. Izrada master plana za kanalizacioni sustav i pročišćivač otpadnih voda 1.2. Sanacija kanalizacijske mreže u užem gradskom području 1.3. Izgradnja kolektora i uređaja za pročišćavanje otpadnih voda 1.4. Izrada studije za vodoopskrbu Općine Kupres 1.5. Usvajanje Odluka OV o uspostavi vodozaštitnih zona 1.6. Sanacija vodovodne mreže u užem gradskom području 1.7. Dogradnja postojeće vodovodne mreže Vođenica-ravno 1.8. Izgradnja vodospreme Točak 1.9. Nabava mehanizacije i opreme za komunalne radove
2. Program upravljanja otpadom	2.1. Izrada plana upravljanja cvrstim otpadom Općine Kupres 2.2. Uspostava sustava za selektiranje postavljanjem zelenih otoka i reciklažnog dvorišta 2.3. Sanacija "gradske" i malih deponija oko grada 2.4. Podrška projektu izgradnje regionalne deponije
3. Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	3.1. Osnivanje turističkog info centra i suvenirnice 3.2. Izraditi turističku signalizaciju 3.3. Sustavna promidžba turizma kroz razvoj instrumenata promidžbe (promidžbeni materijali, web, umrežavanje) 3.4. Zaštita autohtonih proizvoda i životinjskih vrsta
4. Plan mjera energetske učinkovitosti	4.1. Izrada projektne dokumentacije zamjene ulične rasvjete led rasvjetom 4.2. Zamjena ulične rasvjete led rasvjetom 4.3. Izraditi studiju energetske učinkovitosti javnih objekata 4.4. Smanjenje troškova javnih objekata za grijanje izmjenom energenata grijanja, izolacije, otvora,...

Inicijative međuopćinske suradnje

Općina Kupres će u okviru jačanja međuopćinske suradnje sa susjednim Općinama raditi na slijedećim inicijativama:

1. Regionalni koncept upravljanja otpadom
2. Regionalna turistička promocija, zajedničke biciklističke staze
3. Osnivanje otkupne stanice za ljekovito bilje

12.3.4. Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima

Operativni cilj	Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima
CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i	OČEKIVANI REZULTATI: – Izrađen projekt odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda – Izgrađen pročištač otpadnih voda, – Sanirana i proširena vodoopskrbna i kanalizacijska mreža,

upravljanja otpadom	– Podignuta kvaliteta komunalnih usluga na području cijele općine, – Regionalni koncept upravljanja otpadom uspostavljen – Riješeno pitanje upravljanja otpadom u općini OČEKIVANI POKAZATELJI: – Broj km izgrađene i/ili sanirane vodoopskrbne mreže – Broj km izgrađene i/ili sanirane kanalizacijske mreže – Pročistač otpadnih voda u funkciji do 2017. godine – Izgrađena vodosprema Točak – Nabavljena 3 vozila za komunalno poduzeće do 2020. godine – Instalirana 2 zelena otoka u općini do 2018. godine – Sanirana "gradska" deponija do 2019. godine – Broj saniranih divljih deponija do 2020. godine
CZO 2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda	OČEKIVANI REZULTATI: – Izgrađen turistički infocentar sa suvenirnicom – Postavljena turistička signalizacija – Sustavno organizirana promcija putem općinskog web portala i promotivnih materijala i vidljivosti turističke ponude u regionalnim turističkim centrima – Podignuta konkurentnost turističkog sektora – Prepoznatljiv marketinški "brand" Kupres – Veći prihodi lokalnih obrtnika/umjetnika – Minirane površine smanjene za jednu trećina OČEKIVANI POKAZATELJI: – Povećana prodaja domaćih proizvoda za 20% – Povećan broj gostiju koji posjećuju općinu povećan za 30 % – Povećan broj lovaca za 20 % – Zaštićena "Pramenka" – Brendiran Kupreški sir – U udrugu poljoprivrednih proizvođača učlanjeno 20% više članova
CZO 3. Povećati energetske učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije	OČEKIVANI REZULTATI: – Stara gradska rasvjeta zamjenjena novom i izvršen popis dobara do 2017. – 5 javnih institucija su do 2020. energetske učinkovite – Privučen minimalno jedan investitor u obnovljive izvore energije OČEKIVANI POKAZATELJI: – Smanjeni računi javnih institucija po pitanju grijanja i električne energije za 30% – Broj investitora i instaliranih objekata OIE

PLAN lokalnog okolišnog razvoja (2016 – 2020.)										
Program	Projekat /mjera	Veza sa sektorskim ciljevima	Orijentacijski period realizacije*					Izvori financiranja (BAM)		
			Dinamika implementacije							
			2016	2017	2018	2019	2020	Proračun	Eksterni izvori	Ukupno
	19		277.500	364.500	367.000	106.000	106.000	1.221.000	3.700.000	4.921.000
		Eksterni izvori:	1.227.500	1.034.500	857.000	340.500	240.500		3.700.000	
Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.1. Izrada master plana za kanalizaci- oni sustav i pročišćivač otpadnih voda	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom	5.000					5.000	10.000	15.000
Eksterni izvori/po godinama			10.000					5.000	10.000	OK
Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.2. Sanacija kanalizacijske mreže u užem gradskom području	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom	5.000					5.000	20.000	25.000
Eksterni izvori/po godinama			20.000					5.000	20.000	OK
Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.3. Izgradnja kolektora i uređaja za pročišćavanje otpadnih voda	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom	200.000	200.000	250.000			650.000	2.050.000	2.700.000
Eksterni izvori/po godinama			1.000.000	550.000	500.000			650.000	2.050.000	OK
Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.4. Izrada studije za vodoopskrbu Općine Kupres	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom	5.000					5.000	20.000	25.000
Eksterni izvori/po godinama			20.000					5.000	20.000	OK

Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.5. Usvajanje Odluka OV o uspostavi vodozaštitnih zona	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom	0					0	0	0
Eksterni izvori/po godinama			0					0	0	OK
Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.6. Sanacija vodovodne mreže u užem gradskom području	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom	5.000	5.000				10.000	40.000	50.000
Eksterni izvori/po godinama			20.000	20.000				10.000	40.000	OK
Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.7. Dogradnja postojeće vodovodne mreže Vođenića-Ravno	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom		0	0	0		0	300.000	300.000
Eksterni izvori/po godinama				100.000	100.000	100.000		0	300.000	OK
Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.8. Izgradnja vodospreme Točak	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom		5.000				5.000	45.000	50.000
Eksterni izvori/po godinama				45.000				5.000	45.000	OK
Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.9. Nabava mehanizacije i opreme za komunalne radove	CZO1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000	150.000	700.000	850.000
Eksterni izvori/po godinama			140.000	140.000	140.000	140.000	140.000	150.000	700.000	OK

Program 2. : Program upravljanja čvrstim otpadom	2.1. Izrada plana upravljanja čvrstim otpadom Općine Kupres	CZO2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda	5.000					5.000	10.000	15.000
Eksterni izvori/po godinama			10.000					5.000	10.000	OK
Program 2. : Program upravljanja čvrstim otpadom	2.2. Uspostava sustava za selektiranje postavljanjem zelenih otoka i reciklažnog dvorišta	CZO2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda		0	0			0	10.000	10.000
Eksterni izvori/po godinama				5.000	5.000			0	10.000	OK
Program 2. : Program upravljanja čvrstim otpadom	2.3. Sanacija „gradske“ i malih deponija oko grada	CZO2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda		50.000	50.000	50.000	50.000	200.000	300.000	500.000
Eksterni izvori/po godinama				75.000	75.000	75.000	75.000	200.000	300.000	OK
Program 2. : Program upravljanja čvrstim otpadom	2.4. Podrška projektu izgradnje regionalne deponije	CZO2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda		1.000	1.000	1.000	1.000	4.000	2.000	6.000
Eksterni izvori/po godinama				500	500	500	500	4.000	2.000	OK

Program 3. : Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	3.1. Osnivanje turističkog info centra i suvenirnice	CZO2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda		10.000	10.000			20.000	20.000	40.000
Eksterni izvori/po godinama				10.000	10.000			20.000	20.000	OK
Program 3. : Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	3.2. Postavljanje turističke signalizacije	CZO2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda	20.000	20.000				40.000	10.000	50.000
Eksterni izvori/po godinama			5.000	5.000				40.000	10.000	OK
Program 3. : Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	3.3. Sustavna promidžba turizma kroz razvoj instrumenata promidžbe (promidžbeni materijali, web, umrežavanje)	CZO2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda	2.500	2.500				5.000	5.000	10.000
Eksterni izvori/po godinama			2.500	2.500				5.000	5.000	OK
Program 3. : Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	3.4. Zaštita autohtonih proizvoda i životinjskih vrsta	CZO2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda		1.000	1.000			2.000	3.000	5.000
Eksterni izvori/po godinama				1.500	1.500			2.000	3.000	OK

Program 4. Plan mjera ener- getske učinkovitosti	4.1. Izrada projek- tne dokumentacije zamjene ulične rasvjete led rasvje- tom	CZO1. Podržavati infrastruk- turne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komu- nalnih usluga i upravljanja otpadom CZO 3. Povećati energetske učinkovitost, uz podršku pro- jektima iskorištavanja obnov- ljivih izvora energije		5.000				5.000	5.000	10.000
Eksterni izvori/po godinama				5.000				5.000	5.000	OK
Program 4. Plan mjera ener- getske učinkovitosti	4.2. Zamjena ulične rasvjete led rasvje- tom	CZO3. Povećati energetske učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije		10.000				10.000	30.000	40.000
Eksterni izvori/po godinama				30.000				10.000	30.000	OK
Program 4. Plan mjera ener- getske učinkovitosti	4.3. Izraditi studiju energetske učinko- vitosti javnih obje- kata	CZO3. Povećati energetske učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije		0				0	20.000	20.000
Eksterni izvori/po godinama				20.000				0	20.000	OK
Program 4. Plan mjera ener- getske učinkovitosti	4.4. Smanjenje troškova javnih objekta za grijanje izmjenom energe- nata grijanja, izola- cije, otvora,...	CZO1. Podržavati infrastruk- turne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komu- nalnih usluga i upravljanja otpadom, CZO 3. Povećati energetske učinkovitost, uz podršku pro- jektima iskorištavanja obnov- ljivih izvora energije		25.000	25.000	25.000	25.000	100.000	100.000	200.000
Eksterni izvori/po godinama				25.000	25.000	25.000	25.000	100.000	100.000	OK

13. PLAN IMPLEMENTACIJE INTEGRIRANE STRATEGIJE RAZVOJA 2016.- 2020.

13.1. Orijentacioni pregled prioritetnih projekata i mjera za period od 3 godine

Plan implementacije 2016 – 2018.					
Sektor 1: Ekonomski razvoj					
Projekti/mjere	Program	Orijentacijski period realizacije			Nositelji implementacije
		2016	2017	2018	
1.1. Formiranje poljoprivredne zadruge i organizovajnje poljoprivrednih proizvođača općine Kupres	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	5.000	5.000	0	Općina Kupres
1.2. Edukacija poljoprivrednih proizvođača o savremenim tehnologijama i procesima u poljoprivrednoj proizvodnji	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	1.500	1.500	0	Općina Kupres
1.3. Obnova tradicionalnog načina proizvodnje kupreškog sira	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	10.000	10.000	20.000	Općina Kupres, Ministarstvo poljoprivrede
1.4. Poticanje razvoja jagodičastog voća	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	20.000	20.000	20.000	Općina Kupres, Ministarstvo poljoprivrede
1.5. Razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje povećanjem stočnog fonda i proizvodnje mlijeka	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	40.000	40.000	40.000	Općina Kupres
2.1. Unaprjeđenje turističke ponude kroz zdravstveni turizam	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	40.000	40.000	20.000	Općina Kupres
2.2. Izgradnja sportskih terena i promocija odredišta Kupres za pripreme sportskih klubova u regiji	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	230.000	530.000	240.000	Općina Kupres
2.3. Uvrštavanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u turističku ponudu	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	1.500	500	0	Općina Kupres i stanovnici općine
2.4. Izgradnja vikend naselja "Čajuša 3"	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	200.000	200.000	200.000	Općina Kupres
2.5. Promocija ulaganja u turizam i Kupresa kao turističke destinacije	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	12.000	7.000	11.000	Općina Kupres, Turistička zajednica HBŽ
3.1. Izrađene mjere poticaja drvnih proizvođača ka većoj proizvodnji i finalizaciji proizvoda	Program 3. Razvoj drvne industrije	50.000	50.000	0	Ministarstvo gospodarstva, Općina Kupres

Plan implementacije 2016 – 2018.					
3.2. Uvođenje neophodnih standarda za proizvodnju i izvoz finalnih proizvoda	Program 3. Razvoj drvne industrije	10.000	10.000	0	Općina Kupres, privatni sektor,
3.3. Izrada programa i provedena edukacija neophodnih zanimanja za razvoj drvne industrije	Program 3. Razvoj drvne industrije	10.000	10.000	10.000	Općina Kupres, privatni sektor,
4.1 Završetak izgradnje i opremanje poslovne zone "Rupe"	Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	130.000	130.000	240.000	Općina Kupres, Ministarstvo gospodarstva
4.2. Izrada baze podataka geografsko-informacionog sustava (GIS)	Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	35.000	35.000	0	Općina Kupres, geodetska uprava
4.3. Uspostavljanje servisa za pružanje usluga investitorima	Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	4.000	5.000	6.000	Općina Kupres
4.4. Promocija investicionih mogućnosti općine Kupres	Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	4.000	4.000	4.000	Općina Kupres, gospodarstvenici
4.5. Izrada i provođenje Programa zadržavanja mladih obitelji, dodjela stanova i placeva mladim obiteljima	Program 4. Kreiran povoljan poslovni ambijent	1.000	1.000	1.000	Općina Kupres
Sektor 2: Društveni razvoj					
1.1 Unaprjeđenje energetske učinkovitosti OŠ "Fra Miroslava Džaje"(pec na pelet ili cvrsto gorivo)	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	25.000	25.000	0	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres
1.2. Unaprjeđenje energetske učinkovitosti - Rekonstrukcija SŠ "Kupres" (termoizolacija, krovišta, otvori)	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	10.000	10.000	0	Općina Kupres, SŠ „Kupres“ Kupres
1.3. Sanacija i opremanje školske sportske dvorane OŠ "Fra Miroslava Džaje"	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	40.000	45.000	45.000	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres
1.4. Obogaćivanje školskih knjižnica	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	2.500	2.500	0	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres, SŠ „Kupres“ Kupres
1.5. Nabavka dva autobusa za prijevoz učenika osnovnih i srednjih škola	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	0	0	30.000	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres, SŠ „Kupres“ Kupres
1.6. Povećanje energetske učinkovitosti Dječjeg vrtića "Pahuljica" Kupres	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	0	17.100	10.000	Dječji vrtić „Pahuljica“ Kupres, Općina Kupres
1.7.Predškolsko obrazovanje pred polazak u školu	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	0	1.000	1.000	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres
1.8. Opremanje školskog igrališta Kupres	Program 1.	0	15.000	0	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres

Plan implementacije 2016 – 2018.					
	Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje				Ivan Džaja“ Kupres, SŠ „Kupres“ Kupres
1.9 Uspostavljanje centra za rani rast i razvoj u Domu zdravlja Kupres	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	15.000	0	0	Dom zdravlja Kupres
2.1. Osposobljavanje prostorija Kulturno-umjetničkog društva „Kupres“	Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	5.000	5.000	0	Općina Kupres
2.2. Izgradnja robne tržnice	Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	35.000	32.500	32.500	Općina Kupres, JKP Kupres
2.3. Izgradnja gradskog kolodvora	Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	0	0	340.000	Općina Kupres, Ministarstvo prometa
2.4 Organizacija CIOFF međunarodni festival folklor i Dani kosidbe-Strljanica Kupres	Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	30.000	30.000	0	Općina Kupres, JKP Kupres, HKD „Napredak“ podružnica Kupres
3.1. Uspostavljanje Centra urgentne medicine (CUM) u Domu zdravlja Kupres	Program 3. Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	0	0	0	Općina Kupres
3.2. Izrada programa razvoja i jačanja kapaciteta OCD	Program 3. Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	0	0	0	Dom zdravlja Kupres
3.3. Usvojiti provedive mjere natalitetske politike	Program 3. Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	1.000	1.000	1.000	Općina Kupres, OV
3.4. Organizirati funkcionalni rad zimske službe kroz JKP	Program 3. Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	60.000	60.000	60.000	Općina Kupres
4.1. Uspostavljanje Gorske službe za spašavanje (GSS) u Općini Kupres	Program 4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	0	10.000	0	HBŽ
4.2 Opremanje Vatrogasnog društva	Program 4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	0	50.000	50.000	Općina Kupres, Vatrogasno društvo
4.3. Postavljanje vertikalne i horizontalne signalizacija u općini Kupres	Program 4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	0	15.000	15.000	Općina Kupres
4.4. Izrada programa obnove ili uklanjanja ruševina u Kupresu	Program 4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	0	50.000	50.000	Općina Kupres
4.5. Opremanje Policijske uprave Kupres	Program 4. Provedba plana sigurnosti	50.000	50.000	50.000	HBŽ, MUP

Plan implementacije 2016 – 2018.					
	Općine Kupres				
4.6. Poboljšati brigu o starim i invalidnim licima useljenjem zgrade za stare i nemoćne	Program 4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	15.000	15.000	0	Općina Kupres, JKP Kupres
4.7. Razviti i provoditi mjere poboljšanja suradnje i komunikacije stanovnika sa policijskom upravom	Program 4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	5.000	5.000	0	MUP
4.8. Razminiravanje prema Planu protuminskog djelovanja općine Kupres	Program 4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	40.000	40.000	40.000	ŠGD Herceg-Bosanske šume Kupres, Općina Kupres, Civilna zaštita, BH Mac
Sektor 3: Okoliš					
1.1. Izrada master plana za kanalizacioni sustav i pročišćivač otpadnih voda	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	15.000	0	0	Općina Kurpes, JKP Kupres
1.2. Sanacija kanalizacijske mreže u užem gradskom području	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	25.000	0	0	Općina Kurpes, JKP Kupres
1.3. Izgradnja kolektora i uređaja za pročišćavanje otpadnih voda	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	1.200.000	750.000	750.000	Općina Kurpes, JKP Kupres
1.4. Izrada studije za vodoopskrbu Općine Kupres	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	25.000	0	0	Općina Kurpes, JKP Kupres
1.5. Usvajanje Odluka OV o uspostavi vodozaštitnih zona	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	0	0	0	Općina Kurpes, JKP Kupres
1.6. Sanacija vodovodne mreže u užem gradskom području	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	25.000	25.000	0	Općina Kurpes, JKP Kupres
1.7. Dogradnja postojeće vodovodne mreže Vođenica-Ravno	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	0	100.000	100.000	Općina Kurpes, JKP Kupres
1.8. Izgradnja vodospreme Točak	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	0	50.000	0	Općina Kurpes, JKP Kupres
1.9. Nabava mehanizacije i opreme za komunalne radove	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	170.000	170.000	170.000	Općina Kurpes, JKP Kupres
2.1. Izrada plana upravljanja čvrstim otpadom Općine Kupres	Program 2. Program upravljanja čvrstim otpadom	15.000	0	0	Općina Kurpes, JKP Kupres
2.2. Uspostava sustava za selektiranje postavljanjem zelenih otoka i reciklažnog dvorišta	Program 2. Program upravljanja čvrstim otpadom	0	5.000	5.000	Općina Kurpes, JKP Kupres
2.3. Sanacija „gradske“ i malih deponija oko grada	Program 2. Program upravljanja čvrstim otpadom	0	125.000	125.000	Općina Kurpes, JKP Kupres
2.4. Podrška projektu izgradnje regionalne deponije	Program 2. Program upravljanja čvrstim otpadom	0	1.500	1.500	Općina Kupres, Općine u okruženju, JKP Kupres
3.1. Osnivanje turističkog info centra i suvenirnice	Program 3.	0	20.000	20.000	Općina Kupres, služba zaslužna

Plan implementacije 2016 – 2018.					
	Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja				za turizam, Turistička zajednica općine i HBŽ
3.2. Postavljanje turističke signalizacije	Program 3. Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	25.000	25.000	0	Općina Kupres, služba zaslužna za turizam, Turistička zajednica HBŽ
3.3. Sustavna promidžba turizma kroz razvoj instrumenata promidžbe (promidžbeni materijali, web, umrežavanje)	Program 3. Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	5.000	5.000	0	Općina Kupres, služba zaslužna za turizam, Zoo centar, Turistička zajednica HBŽ
3.4. Zaštita autohtonih proizvoda i životinjskih vrsta	Program 3. Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	0	2.500	2.500	Općina Kupres, služba zaslužna za turizam, Zoo centar, Turistička zajednica HBŽ
4.1. Izrada projektne dokumentacije zamjene ulične rasvjete led rasvjetom	Program 4. Plan mjera energetske učinkovitosti	0	10.000	0	Općina Kupres
4.2. Zamjena ulične rasvjete led rasvjetom	Program 4. Plan mjera energetske učinkovitosti	0	40.000	0	Općina Kupres, Javne ustanove, Fond za zaštitu okoliša FBiH
4.3. Izraditi studiju energetske učinkovitosti javnih objekata	Program 4. Plan mjera energetske učinkovitosti	0	20.000	0	Općina Kupres, Javne ustanove, Fond za zaštitu okoliša FBiH
4.4. Smanjenje troškova javnih objekata za grijanje izmjenom energenata grijanja, izolacije, otvora,...	Program 4. Plan mjera energetske učinkovitosti	0	50.000	50.000	Općina Kupres, Fond za zaštitu okoliša FBiH

13.1.1. Akcioni plan za projekte koji se implementiraju u prvog godini

Akcioni plan za 2016. godinu						
Projekti / mjere	Veza sa programom*	Veza sa strateškim i sektorskim ciljevima	Osnovne informacije za praćenje		Nosioci imple- mentacije	Vrijed- nost pro- jekta
			Inidikatori	Trajanje		
				(od-do)		
Sektor 1: Ekonomski razvoj						
1.1. Formiranje poljoprivredne za- druge i organizovajne poljoprivred- nih proizvođača općine Kupres	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	SC1/ES/SEC1	Povećan broj poljoprivrednih zadruga	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres	10.000
1.2. Edukacija poljoprivrednih proizvođača o savremenim tehnologi- jama i procesima u poljoprivrednoj proizvonji	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	SC1/ES/SEC1	Usvojena nova znanja i tehnologije,te primjenjena na poljoprivrednu proiz- vodnju	Rujan-Prosinac	Općina Kupres	3.000

Akциони plan za 2016. godinu						
Projekti / mjere	Veza sa programom*	Veza sa strateškim i sektorskim ciljevima	Osnovne informacije za praćenje		Nosioci implementacije	Vrijednost projekta
			Inidikatori	Trajanje (od-do)		
1.3. Obnova tradicionalnog načina proizvodnje kupreškog sira	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	SC1/ES/SEC1	Kupreški sir bendiran , Prodaja sira povećana do 20% na kraju planskog perioda	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, Ministarstvo poljoprivrede	40.000
1.4. Poticanje razvoja jagodičastog voća	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	SC1/ES/SEC1	Povećana sadnja jagodičastog voća za 30 %, Godišnje organizirana 2 stručna sastanaka	Travanj-Listopad	Općina Kupres, Ministarstvo poljoprivrede	100.000
1.5. Razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje povećanjem stočnog fonda i proizvodnje mlijeka	Program 1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje	SC1/ES/SEC1	Količine proizvedenog mlijeka, Broj novih proizvođača	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres	200.000
2.1. Unaprjeđenje turističke ponude kroz zdravstveni turizam	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	SC1/ES/SEC2	Nova radna mjesta za 30 djelatnika, Povećan dolazak turista za 30 %	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres	100.000
2.2 Izgradnja sportskih terena i promocija odredišta Kupres za pripreme sportskih klubova u regiji	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	SC1/ES/SEC2	Izgrađeni objekti, Povećan broj noćenja, Broj klubova	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres	1.000.000
2.3. Uvrštavanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u turističku ponudu	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	SC1/ES/SEC1	Povećana potražnja noćenja na seoskim imanjima do 10 % .	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres i stanovnici općine	2.000
2.4. Izgradnja vikend naselja "Čajuša 3"	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	SC1/ES/SEC2	Izgrađeno vikend naselje, povećan broj turista za 20 % u toku planskog perioda	Lipanj-Studen	Općina Kupres	1.000.000
2.5. Promocija ulaganja u turizam i Kupresa kao turističke destinacije	Program 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude	SC1/ES/SEC2	Povećan broj turista, stvoren brend Kupresa kao turističke destinacije	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, Turistička zajednica HBŽ	30.000
3.1. Izrađene mjere poticaja drvnih proizvođača ka većoj proizvodnji i finalizaciji proizvoda	Program 3. Razvoj drvne industrije	SC1/ES/SEC3	Zaposleno po 20 osoba na godišnjem nivou svih profila,Sve pilane su uključene u neki vid finalizacije proizvoda	Siječanj-Prosinac	Ministarstvo gospodarstva, Općina Kupres	100.000

Akциони plan za 2016. godinu						
Projekti / mjere	Veza sa programom*	Veza sa strateškim i sektorskim ciljevima	Osnovne informacije za praćenje		Nosioci imple-mentacije	Vrijed-nost pro-jekta
			Inidikatori	Trajanje (od-do)		
3.2. Uvođenje neophodnih standarda za proizvodnju i izvoz finalnih proiz-voda	Program 3. Razvoj drvne industrije	SC1/ES/SEC3	Uvedeni standardi, napravljeni HASAP-i	Lipanj-Srpanj	Općina Kupres, privatni sektor,	20.000
3.3. Izrada programa i provedena edukacija neophodnih zanimanja za razvoj drvne industrije	Program 3. Razvoj drvne industrije	SC1/ES/SEC3	Edicirani djelatnici pilana za rad, povećana finalizacija proizvoda	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, privatni sektor,	40.000
4.1 Završetak izgradnje i opremanje poslovne zone "Rupe"	Program 4. Kreiran povoljan pos-lovni ambijent	SC1/ES/SEC4	Izgrađena infrastruktura, dovedeni novi investitori	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, Ministarstvo gospodarstva	500.000
4.2. Izrada baze podataka geografsko-informacionog sustava (GIS)	Program 4. Kreiran povoljan pos-lovni ambijent	SC1/ES/SEC4	Izrađen GIS sustav	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, geodetska upra-va	70.000
4.3. Uspostavljanje servisa za pružanje usluga investitorima	Program 4. Kreiran povoljan pos-lovni ambijent	SC1/ES/SEC4	Pružena adekvatna usluga investitori-ma	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres	15.000
4.4. Promocija investicionih mogućnosti općine Kupres	Program 4. Kreiran povoljan pos-lovni ambijent	SC1/ES/SEC4	Održani seminari, provedene eduka-cije djelatnika, zaniteresirana javnost	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, gospodarstvenici	20.000
4.5. Izrada i provođenje Programa zadržavanja mladih obitelji, dodjela stanova i placeva mladim obiteljima	Program 4. Kreiran povoljan pos-lovni ambijent	SC1/ES/SEC4	Povećan broj obiteljskih objekata za 10%	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres	4.000
Sektor 2: Društveni razvoj						
1.1 Unaprjeđenje energetske učinko-vitosti OŠ "Fra Miroslava Džaje"(pec na pelet ili cvrsto gorivo)	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	SC2/DS/CDR1	manji izdaci za el. Energiju, Racional-nije iskorištenje el. Energije, Povećana površina grijanog prostora u školi, Stvaranje pozitivnije slike o školi, unaprijeđena školska infrastruktura kroz obnovu objekta	Ožujak-Listopad	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres	50.000
1.2. Unaprjeđenje energetske učinko-vitosti - Rekonstrukcija SŠ "Kupres" (termoizolacija, krovništa, otvori)	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	SC2/DS/CDR1	manji izdaci za el. Energiju, racional-nije iskorištenje el. Energije, stvaranje pozitivnije slike o školi, unaprijeđena školska infrastruktura kroz obnovu	Ožujak-Listopad	Općina Kupres, SŠ „Kupres“ Kupres	20.000

Akциони plan za 2016. godinu						
Projekti / mjere	Veza sa programom*	Veza sa strateškim i sektorskim ciljevima	Osnovne informacije za praćenje		Nosioci implementacije	Vrijednost projekta
			Indikatori	Trajanje (od-do)		
			objekta			
1.3. Sanacija i opremanje školske sportske dvorane OŠ "Fra Miroslava Džaje"	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	SC2/DS/CDR1	stvaranje pozitivnije slike o školi, unaprijeđena školska infrastruktura kroz obnovu objekta, povećano uključanje mladih u sportska događanja	Ožujak-Listopad	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres	130.000
1.4. Obogaćivanje školskih knjižnica	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	SC2/DS/CDR1	stvaranje pozitivnije slike o školi, unaprijeđena školska infrastruktura, povećano uključanje mladih u području kulture	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres, SŠ „Kupres“ Kupres	5.000
1.7. Predškolsko obrazovanje pred polazak u školu	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	SC2/DS/CDR1	Djeca upoznata i uvedena u sustav predškolskog obrazovanja,	Veljača-Svibanj, Rujan- Prosinac	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres	5.000
1.9 Uspostavljanje centra za rani rast i razvoj u Domu zdravlja Kupres	Program 1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje	SC2/DS/CDR1	Educirane majke i roditelje, povećan standard pružanja pomoći u ranom razvoju	Siječanj-Travanj	Dom zdravlja Kupres	15.000
2.1. Osposobljavanje prostorija Kulturno-umjetničkog društva „Kupres“	Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	SC2/DS/CDR1	povećati broj članova društva za 30%	Lipanj-Prosinac	Općina Kupres	10.000
2.2. Izgradnja robne tržnice	Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	SC2/DS/CDR3	Povećan prihod iznajmljenih placova na tržnici, povećan broj proizvođača za 20 %	Ožujak-Listopad	Općina Kupres, JKP Kupres	100.000

Akциони plan za 2016. godinu						
Projekti / mjere	Veza sa programom*	Veza sa strateškim i sektorskim ciljevima	Osnovne informacije za praćenje		Nosioci implementacije	Vrijednost projekta
			Inidikatori	Trajanje (od-do)		
2.4 Organizacija CIOFF međunarodni festival folklor i Dani kosidbe-Strljanica Kupres	Program 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture	SC2/DS/CDR1	Plakati raznih veličina, TV emisije, Kupreški radio i internet stranica	Srpanj	Općina Kupres, JKP Kupres, HKD „Napredak“ podružnica Kupres	60.000
3.1. Uspostavljanje Centra urgentne medicine (CUM) u Domu zdravlja Kupres	Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	SC2/DS/CDR1	Broj ostvarenih projekata kroz godinu dana 3	Siječanj-Travanj	Općina Kupres	0
3.2. Izrada programa razvoja i jačanja kapaciteta OCD	Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	SC2/DS/CDR3	Educirane majke i roditelje, povećan standard pružanja pomoći u ranom razvoju	Siječanj-Travanj	Dom zdravlja Kupres	0
3.3. Usvojiti provedive mjere natalitetske politike	Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	SC2/DS/CDR1	Povećan natalitet za 20%	Siječanj-Travanj	Općina Kupres, OV	5.000
3.4. Organizirati funkcionalni rad zimske službe kroz JKP	Program 3: Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta	SC2/DS/CDR1	Organizovana zimska služba	Siječanj-Travanj	Općina Kupres	300.000
4.5. Opremanje Policijske uprave Kupres	Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	SC2/DS/CDR1	Stvoreni povoljniji uslovi za rad policijskih djelatnika opremanjem Policijske stanice	Ožujak-Listopad	HBŽ, MUP	200.000
4.6. Poboljšati brigu o starim i invalidnim licima useljenjem zgrade za stare i nemoćne	Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	SC2/DS/CDR1	Poboljšana briga o starim i invalidnim licima za 40% useljenjem zgrade za stare i nemoćne	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, JKP Kupres	30.000
4.7. Razviti i provoditi mjere poboljšanja suradnje i komunikacije stanovnika sa policijskom upravom	Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	SC2/DS/CDR1	Povećano zadovoljstvo građana uslugamapolicijske uprave za 50%	Siječanj-Prosinac	MUP	10.000

Akциони plan za 2016. godinu						
Projekti / mjere	Veza sa programom*	Veza sa strateškim i sektorskim ciljevima	Osnovne informacije za praćenje		Nosioci implementacije	Vrijednost projekta
			Indikatori	Trajanje (od-do)		
4.8. Razminiravanje prema Planu protuminskog djelovanja općine Kupres	Program 4: Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	SC2/DS/CDR1	Površina koja je razminirana smanjena je za trećinu	Travanj-Studen	ŠGD Herceg-Bosanske šume Kupres, Općina Kupres, Civilna zaštita, BH Mac	200.000
Sektor 3: Okoliš						
1.1. Izrada master plana za kanalizacioni sustav i pročišćivač otpadnih voda	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	SC1/SO/CZO1	Usvojena odluka do strane Općinskog vijeća, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija, Izrađena studija utjecaja na okoliš, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja	Ožujak-Listopad	Općina Kurpes, JKP Kupres	15.000
1.2. Sanacija kanalizacijske mreže u užem gradskom području	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	SC1/SO/CZO1	Usvojena odluka do strane Općinskog vijeća, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja, Potpisan ugovor sa izvođačem radova	Ožujak-Listopad	Općina Kurpes, JKP Kupres	25.000
1.3. Izgradnja kolektora i uređaja za pročišćavanje otpadnih voda	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	SC1/SO/CZO1	Usvojena odluka do strane Općinskog vijeća, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija, Izrađena studija utjecaja na okoliš, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja	Ožujak-Listopad	Općina Kurpes, JKP Kupres	2.700.000
1.4. Izrada studije za vodoopskrbu Općine Kupres	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	SC1/SO/CZO1	Usvojena odluka do strane Općinskog vijeća, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija	Ožujak-Listopad	Općina Kurpes, JKP Kupres	25.000
1.5. Usvajanje Odluka OV o uspostavi vodozaštitnih zona	Program 1. Izgradnja komunalne infrastrukture	SC1/SO/CZO1	Usvojena odluka do strane Općinskog vijeća, Uspostavljene vodozaštitne zone	Siječanj-Travanj	Općina Kurpes, JKP Kupres	0

Akциони plan za 2016. godinu						
Projekti / mjere	Veza sa programom*	Veza sa strateškim i sektorskim ciljevima	Osnovne informacije za praćenje		Nosioci imple-mentacije	Vrijed-nost pro-jekta
			Inidikatori	Trajanje (od-do)		
1.6. Sanacija vodovodne mreže u užem gradskom području	Program 1. Izgradnja komunalne infrastruk-ture	SC1/SO/CZO1	Usvojena odluka do strane Općinskog vijeća, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena pro-jektna dokumentacija, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja, Potpi-san ugovor sa izvođačem radova	Ožujak-Listopad	Općina Kurpes, JKP Kupres	50.000
1.9. Nabava mehanizacije i opreme za komunalne radove	Program 1. Izgradnja komunalne infrastruk-ture	SC1/SO/CZO1	Usvojena odluka do strane Općinskog vijeća, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena pro-jektna dokumentacija, Izrađena studi-ja utjecaja na okoliš, Dobivene po-trebne dozvole i odobrenja	Siječanj-Prosinac	Općina Kurpes, JKP Kupres	850.000
2.1. Izrada plana upravljanja cvrstim otpadom Općine Kupres	Program 2. : Program upravljanja čvrstim otpadom	SC1/SO/CZO2	Usvojena odluka do strane Općinskog vijeća, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena pro-jektna dokumentacija,	Siječanj-Travanj	Općina Kurpes, JKP Kupres	15.000
3.2. Postavljanje turističke signaliza-cije	Program 3. : Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	SC1/SO/CZO2	Pozitivni komentari turista kada bolje upoznaju ljepote Općine, Povećan njihov broj za 30% na kraju planskog perioda	Svibanj-Listopad	Općina Kupres, služba zaslužna za turizam, Turistička zajed-nica HBŽ	50.000
3.3. Sustavna promidžba turizma kroz razvoj instrumenata promidžbe (promidžbeni materijali, web, umrežavanje)	Program 3. : Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja	SC1/SO/CZO2	Povećano ulaganje u promociju turiz-ma za 30%, Povećan broj turista za 30% na kraju planskog perioda	Siječanj-Prosinac	Općina Kupres, služba zaslužna za turizam, Zoo centar, Turistička zajednica HBŽ	10.000

13.2. FINANSIJSKI PLAN STRATEGIJE RAZVOJA

13.2.1. Indikativni finansijski plan za period od 3 godine

Veza sa strateškim ciljem/ ciljevima	Projekt / mjera	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora							
			god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna pod.	Privat. izvori	IPA	Donatori	Ostalo
SC1/ES /SEC1	1.1. Formiranje poljoprivredne zadruge i organizovanje poljoprivrednih proizvođača općine Kupres	10.000	1.000	1.000	0	2.000		8.000						
SC1/ES /SEC1	1.2. Edukacija poljoprivrednih proizvođača o savremenim tehnologijama i procesima u poljoprivrednoj proizvodnji	3.000	750	750	0	1.500								1.500
SC1/ES /SEC1	1.3. Obnova tradicionalnog načina proizvodnje kupreškog sira	40.000	5.000	5.000	10.000	20.000		10.000				10.000		
SC1/ES /SEC1	1.4. Poticanje razvoja jagodičastog voća	100.000	8.000	8.000	8.000	24.000		30.000	6.000					
SC1/ES /SEC1	1.5. Razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje povećanjem stočnog fonda i proizvodnje mlijeka	200.000	10.000	10.000	10.000	30.000						60.000	30.000	
SC1/ES /SEC2	2.1. Unaprjeđenje turističke ponude kroz zdravstveni turizam	100.000	20.000	20.000	10.000	50.000					20.000		30.000	
SC1/ES /SEC2	2.2. Izgradnja sportskih terena i promocija odredišta Kupres za pripreme sportskih klubova u regiji	1.000.000	30.000	30.000	40.000	100.000	450.000	45.000				405.000		
SC1/ES /SEC1	2.3. Uvrštavanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u turističku ponudu	2.000	500	500	0	1.000		1.000						
SC1/ES /SEC2	2.4. Izgradnja vikend naselja "Čajuša 3"	1.000.000	60.000	60.000	60.000	180.000						240.000	100.000	80.000
SC1/ES /SEC2	2.5. Promocija ulaganja u turizam i Kupresa kao turističke destinacije	30.000	2.000	2.000	6.000	10.000		10.000	10.000					

Veza sa strateškim cil-jem/ ciljevima	Projekt / mjera	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora							
			god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna pod.	Privat. izvori	IPA	Donatori	Ostalo
SC1/ES /SEC3	3.1. Izrađene mjere poticaja drvnih proizvođača ka većoj proizvodnji i finalizaciji proizvoda	100.000	15.000	15.000	0	30.000		10.000	20.000	20.000	10.000			10.000
SC1/ES /SEC3	3.2. Uvođenje neophodnih standarda za proizvodnju i izvoz finalnih proizvoda	20.000	2.500	2.500	0	5.000		5.000	10.000					
SC1/ES /SEC3	3.3. Izrada programa i provedena edukacija neophodnih zanimanja za razvoj drvne industrije	40.000	5.000	5.000	5.000	15.000			10.000		5.000			
SC1/ES /SEC4	4.1 Završetak izgradnje i opre-manje poslovne zone "Rupe"	500.000	30.000	30.000	40.000	100.000		30.000			30.000	240.000	100.000	
SC1/ES /SEC4	4.2. Izrada baze podataka geo-grafsko-informacionog sustava (GIS)	70.000	10.000	10.000	0	20.000		30.000				20.000		
SC1/ES /SEC4	4.3. Uspostavljanje servisa za pružanje usluga investitorima	15.000	1.000	2.000	2.000	5.000		6.000	4.000					
SC1/ES /SEC4	4.4. Promocija investicionih mogućnosti općine Kupres	20.000	2.000	2.000	2.000	6.000		4.000						2.000
SC1/ES /SEC4	4.5. Izrada i provođenje Progra-ma zadržavanja mladih obitelji, dodjela stanova i placeva mladim obiteljima	4.000	1.000	1.000	1.000	3.000								
SC2/DS /CDR1	1.1 Unaprjeđenje energetske učinkovitosti OŠ "Fra Miroslava Džaje"(pec na pelet ili cvrsto gorivo)	50.000	10.000	10.000	0	20.000							30.000	
SC2/DS /CDR1	1.2. Unaprjeđenje energetske učinkovitosti - Rekonstrukcija SŠ "Kupres" (termoizolacija, krovništa, otvori)	20.000	10.000	10.000	0	20.000								
SC2/DS /CDR1	1.3. Sanacija i opremanje školske sportske dvorane OŠ "Fra Miroslava Džaje"	130.000	0	5.000	5.000	10.000		20.000					100.000	

Veza sa strateškim ciljem/ ciljevima	Projekt / mjera	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora							
			god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna pod.	Privat. izvori	IPA	Donatori	Ostalo
SC2/DS /CDR1	1.4. Obogaćivanje školskih knjižnica	5.000	2.500	2.500	0	5.000								
SC2/DS /CDR1	1.5. Nabavka dva autobusa za prijevoz učenika osnovnih i srednjih škola	60.000	0	0	10.000	10.000							20.000	
SC2/DS /CDR1	1.6. Povećanje energetske učinkovitosti Dječjeg vrtića "Pahuljica" Kupres	27.100	0	0	0	0		7.100					20.000	
SC2/DS /CDR1	1.7. Predškolsko obrazovanje pred polazak u školu	5.000	0	500	500	1.000			1.000					
SC2/DS /CDR1	1.8. Opremanje školskog igrališta Kupres	15.000	0	15.000	0	15.000								
SC2/DS /CDR1	1.9. Uspostavljanje centra za rani rast i razvoj u Domu zdravlja Kupres	15.000	0	0	0	0							15.000	
SC2/DS /CDR1	2.1. Osposobljavanje prostorija Kulturno-umjetničkog društva „Kupres“	10.000	5.000	5.000	0	10.000								
SC2/DS /CDR3	2.2. Izgradnja robne tržnice	100.000	5.000	2.500	2.500	10.000		60.000					30.000	
SC2/DS /CDR3	2.3. Izgradnja gradskog kolodvora	400.000	0	0	40.000	40.000		50.000			25.000	150.000	75.000	
SC2/DS /CDR1	2.4 Organizacija CIOFF međunarodni festival folklor i Dani kosidbe-Strljanica Kupres	60.000	10.000	10.000	0	20.000		20.000					20.000	
SC2/DS /CDR1	3.1. Uspostavljanje Centra urgentne medicine (CUM) u Domu zdravlja Kupres	0	0	0	0	0								
SC2/DS /CDR3	3.2. Izrada programa razvoja i jačanja kapaciteta OCD	0	0	0	0	0								

Veza sa strateškim cil-jem/ ciljevima	Projekt / mjera	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora							
			god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna pod.	Privat. izvori	IPA	Donatori	Ostalo
SC2/DS /CDR1	3.3. Usvojiti provedive mjere natalitetske politike	5.000	1.000	1.000	1.000	3.000								
SC2/DS /CDR1	3.4. Organizirati funkcionalni rad zimske službe kroz JKP	300.000	60.000	60.000	60.000	180.000								
SC2/DS /CDR3	4.1. Uspostavljanje Gorske službe za spašavanje (GSS) u Općini Kupres	10.000	0	0	0	0		10.000						
SC2/DS /CDR1	4.2. Opremanje Vatrogasnog društva	200.000	0	0	0	0								100.000
SC2/DS /CDR1	4.3. Postavljanje vertikalne i horizontalne signalizacija u općini Kupres	30.000	0	5.000	5.000	10.000		10.000					10.000	
SC2/DS /CDR1	4.4. Izrada programa obnove ili uklanjanja ruševina u Kupresu	200.000	0	0	0	0		50.000	50.000					
SC2/DS /CDR1	4.5. Opremanje Policijske uprave Kupres	200.000	0	0	0	0		150.000						
SC2/DS /CDR1	4.6. Poboľjšati brigu o starim i invalidnim licima useljnjem zgrade za stare i nemoćne	30.000	5.000	5.000	0	10.000							10.000	10.000
SC2/DS /CDR1	4.7. Razviti i provoditi mjere poboljšanja suradnje i komunikacije stanovnika sa policijskom upravom	10.000	0	0	0	0								10.000
SC2/DS /CDR1	4.8. Razminiravanje prema Planu protuminskog djelovanja općine Kupres	200.000	4.000	4.000	4.000	12.000		60.000					48.000	
SC1/SO /CZO1	1.1. Izrada master plana za kanalizacioni sustav i pročišćivač otpadnih voda	15.000	5.000	0	0	5.000				10.000				
SC1/SO /CZO1	1.2. Sanacija kanalizacijske mreže u užem gradskom području	25.000	5.000	0	0	5.000		5.000	5.000	10.000				
SC1/SO /CZO1	1.3. Izgradnja kolektora i uređaja za pročišćavanje otpadnih voda	2.700.000	200.000	200.000	250.000	650.000	1.300.000					750.000		

Veza sa strateškim cil-jem/ ciljevima	Projekt / mjera	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora							
			god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna pod.	Privat. izvori	IPA	Donatori	Ostalo
SC1/SO /CZO1	1.4. Izrada studije za vo-doopskrbu Općine Kupres	25.000	5.000	0	0	5.000		5.000	5.000	10.000				
SC1/SO /CZO1	1.5. Usvajanje Odluka OV o uspostavi vodozaštitnih zona	0	0	0	0	0								
SC1/SO /CZO1	1.6. Sanacija vodovodne mreže u užem gradskom području	50.000	5.000	5.000	0	10.000		10.000	10.000	20.000				
SC1/SO /CZO1	1.7. Dogradnja postojeće vodo-vodne mreže Vođenica-Ravno	300.000	0	0	0	0	10.000	40.000				75.000	50.000	25.000
SC1/SO /CZO1	1.8. Izgradnja vodospreme Točak	50.000	0	5.000	0	5.000		35.000					10.000	
SC1/SO /CZO1	1.9. Nabava mehanizacije i opreme za komunalne radove	850.000	30.000	30.000	30.000	90.000		75.000	50.000	50.000		150.000	95.000	
SC1/SO /CZO2	2.1. Izrada plana upravljanja cvrstim otpadom Općine Kupres	15.000	5.000	0	0	5.000		10.000						
SC1/SO /CZO2	2.2. Uspostava sustava za selekti-ranje postavljanjem zelenih otoka i reciklažnog dvorišta	10.000	0	0	0	0		10.000						
SC1/SO /CZO2	2.3. Sanacija „gradske“ i malih deponija oko grada	500.000	0	50.000	50.000	100.000		75.000	75.000					
SC1/SO /CZO2	2.4. Podrška projektu izgradnje regionalne deponije	6.000	0	1.000	1.000	2.000		1.000						
SC1/SO /CZO2	3.1. Osnivanje turističkog info centra i suvenirnice	40.000	0	10.000	10.000	20.000		20.000						
SC1/SO /CZO2	3.2. Postavljanje turističke signa-lizacije	50.000	20.000	20.000	0	40.000		5.000	2.500					2.500
SC1/SO /CZO2	3.3. Sustavna promidžba turizma kroz razvoj instrumenata promidžbe (promidžbeni materi-jali, web, umrežavanje)	10.000	2.500	2.500	0	5.000		2.500						2.500
SC1/SO /CZO2	3.4. Zaštita autohtonih proizvoda i životinjskih vrsta	5.000	0	1.000	1.000	2.000		3.000						
SC1/SO /CZO1	4.1. Izrada projektne dokumen-tacije zamjene ulične rasvjete led rasvjetom	10.000	0	5.000	0	5.000		5.000						

Veza sa strateškim ciljem/ ciljevima	Projekt / mjera	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora							
			god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)	Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna pod.	Privat. izvori	IPA	Donatori	Ostalo
SC1/SO /CZO3	4.2. Zamjena ulične rasvjete led rasvjetom	40.000	0	10.000	0	10.000			30.000					
SC1/SO /CZO3	4.3. Izraditi studiju energetske učinkovitosti javnih objekata	20.000	0	0	0	0							20.000	
SC1/SO /CZO1	4.4. Smanjenje troškova javnih objekata za grijanje izmjenom energenata grijanja, izolacije, otvora,...	200.000	0	25.000	25.000	50.000		5.000	5.000				40.000	
UKUPNO:		10.257.100	593.750	704.750	689.000	1.987.500	1.760.000	932.600	293.500	120.000	90.000	2.100.000	853.000	243.500

13.2.1. Detaljan finansijski plan za projekte koji se implementiraju u 2016.

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora												Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Opštinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju	
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama							
								Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)				
Sektor 1. Ekonomski razvoj																							
SC1/ES/SEC1	1.1. Formiranje poljoprivredne zadruge i organizovane poljoprivrednih proizvođača općine Kupres	Povećan broj poljoprivrednih zadruga	10.000	1.000	1.000	0	2.000		4.000								4.000	4.000	0	8.000	Općina Kupres	grant sredstva za poticaj poljoprivrede ekonomski kod 614415	Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC1	1.2. Edukacija poljoprivrednih proizvođača o savremenim tehnologijama i procesima u poljoprivrednoj proizvodnji	Usvojena nova znanja i tehnologije, te primjenjena na poljoprivrednu proizvodnju	3.000	750	750	0	1.500								750	750	750	750	0	1.500	Općina Kupres	grant sredstva za poticaj poljoprivrede ekonomski kod 614415	Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC1	1.3. Obnova tradicionalnog načina proizvodnje kupreškog sira	Kupreški sir bendiran , Prodaja sira povećana do 20% na kraju planskog perioda	40.000	5.000	5.000	10.000	20.000		2.500					2.500			5.000	5.000	10.000	20.000	Općina Kupres, Ministarstvo poljoprivrede	grant sredstva za poticaj poljoprivrede ekonomski kod 614415	Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC1	1.4. Poticanje razvoja jagodičastog voća	Povećana sadnja jagodičastog voća za 30 %. Godišnje organizirana 2 stručna sastanaka	100.000	8.000	8.000	8.000	24.000		10.000	2.000							12.000	12.000	12.000	36.000	Općina Kupres, Ministarstvo poljoprivrede	grant sredstva za poticaj poljoprivrede ekonomski kod 614415	Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC1	1.5. Razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje povećanjem stočnog fonda i proizvodnje mlijeka	Količine proizvedenog mlijeka. Broj novih proizvođača	200.000	10.000	10.000	10.000	30.000							20.000	10.000		30.000	30.000	30.000	90.000	Općina Kupres	grant sredstva za poticaj poljoprivrede ekonomski kod 614415	Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC2	2.1. Unaprjeđenje turističke ponude kroz zdravstveni turizam	Nova radna mjesta za 30 djelatnika. Povećan dolazak turista za 30 %	100.000	20.000	20.000	10.000	50.000					10.000		10.000			20.000	20.000	10.000	50.000	Općina Kupres	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora													Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Općinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama							
								Kredit	Entitet Kantona	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)				
SC1/ES/SEC2	2.2 Izgradnja sportskih terena i promocija odredišta Kupres za pripreme sportskih klubova u regiji	Izgrađeni objekti, Povećan broj noćenja, Broj klubova	1.000.000	30.000	30.000	40.000	100.000	100.000	20.000				80.000				200.000	500.000	200.000	900.000	Općina Kupres	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC1	2.3. Uvrštavanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u turističku ponudu	Povećana potražnja noćenja na seoskim imanjima do 10 % .	2.000	500	500	0	1.000		1.000								1.000	0	0	1.000	Općina Kupres i stanovnici općine	grant sredstva za poticaj poljoprivrede, ekonomski kod 614415	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC2	2.4. Izgradnja vikend naselja "Čajuša 3"	Izgrađeno vikend naselje, povećan broj turista za 20 % u toku planskog perioda	1.000.000	60.000	60.000	60.000	180.000						140.000				140.000	140.000	140.000	420.000	Općina Kupres	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu, Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove
SC1/ES/SEC2	2.5. Promocija ulaganja u turizam i Kupresa kao turističke destinacije	Povećan broj turista, stvoren brend Kupresa kao turističke destinacije	30.000	2.000	2.000	6.000	10.000		5.000	5.000							10.000	5.000	5.000	20.000	Općina Kupres, Turistička zajednica HBŽ	grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove
SC1/ES/SEC3	3.1. Izrađene mjere poticaja drvnih proizvođača ka većoj proizvodnji i finalizaciji proizvoda	Zaposleno po 20 osoba na godišnjem nivou svih profila, Sve pilane su uključene u neki vid finalizacije proizvoda	100.000	15.000	15.000	0	30.000		5.000	10.000	10.000	5.000			5.000		35.000	35.000	0	70.000	Ministarstvo gospodarstva, Općina Kupres	grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora													Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Opštinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama							
								Kredit	Entitet Kantona	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)				
SC1/ES/SEC3	3.2. Uvođenje neophodnih standarda za proizvodnju i izvoz finalnih proizvoda	Uvedeni standardi, napravljeni HA-SAP-i	20.000	2.500	2.500	0	5.000		2.500	5.000							7.500	7.500	0	15.000	Općina Kupres, privatni sektor,	grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC3	3.3. Izrada programa i provedena edukacija neophodnih zanimanja za razvoj drvne industrije	Edicirani djelatnici pilana za rad, povećana finalizacija proizvoda	40.000	5.000	5.000	5.000	15.000		5.000								5.000	5.000	5.000	15.000	Općina Kupres, privatni sektor,	grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC4	4.1 Završetak izgradnje i opremanje poslovne zone "Rupe"	Izgrađena infrastruktura, dovedeni novi investitori	500.000	30.000	30.000	40.000	100.000					10.000	80.000	10.000			100.000	100.000	200.000	400.000	Općina Kupres, Ministarstvo gospodarstva	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu, Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove
SC1/ES/SEC4	4.2. Izrada baze podataka geografsko-informacionog sustava (GIS)	Izrađen GIS sustav	70.000	10.000	10.000	0	20.000		15.000				10.000				25.000	25.000	0	50.000	Općina Kupres, geodetska uprava	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove
SC1/ES/SEC4	4.3. Uspostavljanje servisa za pružanje usluga investitorima	Pružena adekvatna usluga investitorima	15.000	1.000	2.000	2.000	5.000		2.000	1.000							3.000	3.000	4.000	10.000	Općina Kupres	grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
SC1/ES/SEC4	4.4. Promocija investicionih mogućnosti općine Kupres	Održani seminari, provedene edukacije djelatnika, zainteresirana javnost	20.000	2.000	2.000	2.000	6.000		2.000								2.000	2.000	2.000	6.000	Općina Kupres, gospodarstvenici	grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora												Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Opštinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju	
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama							
								Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)				
SC1/ES/SEC4	4.5. Izrada i provođenje Programa zadržavanja mladih obitelji, dodjela stanova i placeva mladim obiteljima	Povećan broj obiteljskih objekata za 10%	4.000	1.000	1.000	1.000	3.000									0	0	0	0	Općina Kupres	grant sredstva ekonomski kod 614001	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove	
Ukupno za sektor ekonomskog razvoja:			3.254.000	203.750	204.750	194.000	602.500	100.000	74.000	23.000	10.000	25.000	310.000	42.500	15.750	600.250	894.250	618.000	2.112.500				
Sektor 2. Društveni razvoj																							
SC2/DS/CDR1	1.1 Unaprjeđenje energetske učinkovitosti OŠ "Fra Mirolava Džaje"(pec na pelet ili cvrsto gorivo)	manji izdaci za el. Energiju, Racionalnije iskorištenje el. Energije, Povećana površina grijanog prostora u školi, Stvaranje pozitivnije slike o školi, unaprijeđena školska infrastruktura kroz obnovu objekta	50.000	10.000	10.000	0	20.000							15.000		15.000	15.000	0	30.000	Općina Kupres, OŠ „Fra Mirolav Džaja“ Kupres	grant sredstva za školstvo ekonomski kod 614413	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove	
SC2/DS/CDR1	1.2. Unaprjeđenje energetske učinkovitosti - Rekonstrukcija SŠ "Kupres" (termoizolacija, krovišta, otvori)	manji izdaci za el. Energiju, racionalnije iskorištenje el. Energije, stvaranje pozitivnije slike o školi, unaprijeđena školska infrastruktura kroz obnovu objekta	20.000	10.000	10.000	0	20.000									0	0	0	0	Općina Kupres, SŠ „Kupres“ Kupres	grant sredstva za školstvo ekonomski kod 614000	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove	

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora												Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Općinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama						
								Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)			
SC2/DS/CDR1	1.3. Sanacija i opremanje školske sportske dvorane OŠ "Fra Miroslava Džaje"	stvaranje pozitivnije slike o školi, unaprijeđena školska infrastruktura kroz obnovu objekta, povećano uključenje mladih u sportska događanja	130.000	0	5.000	5.000	10.000			10.000				30.000		40.000	40.000	40.000	120.000	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres	grant sredstva za školstvo ekonomski kod 614413	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove
SC2/DS/CDR1	1.4. Obogaćivanje školskih knjižnica	stvaranje pozitivnije slike o školi, unaprijeđena školska infrastruktura, povećano uključenje mladih u području kulture	5.000	2.500	2.500	0	5.000									0	0	0	0	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres, SŠ „Kupres“ Kupres	grant sredstva za školstvo ekonomski kod 614000	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove
SC2/DS/CDR1	1.7. Predškolsko obrazovanje pred polazak u školu	Djeca upoznata i uvedena u sustav predškolskog obrazovanja,	5.000	0	500	500	1.000									0	500	500	1.000	Općina Kupres, OŠ „Fra Miroslav Džaja“ Kupres	Grant sredstva za osnovnu školu ekonomski kod 614413	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove
SC2/DS/CDR1	1.9 Uspostavljanje centra za rani rast i razvoj u Domu zdravlja Kupres	Educirane majke i roditelje, povećan standard pružanja pomoći u ranom razvoju	15.000	0	0	0	0							15.000		15.000	0	0	15.000	Dom zdravlja Kupres	Grand za dom zdravlja ekonomski kod 614239	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove
SC2/DS/CDR1	2.1. Osposobljavanje prostorija Kulturno-umjetničkog društva „Kupres“	povećati broj članova društva za 30%	10.000	5.000	5.000	0	10.000									0	0	0	0	Općina Kupres	Grant za kulturu, ekonomski kod 614315	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora													Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Općinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama							
								Kredit	Entitet Kantona	Država	Javna poduzeća	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)				
SC2/DS/CDR3	2.2. Izgradnja robne tržnice	Povećan prihod iznajmljenih placova na tržnici, povećan broj proizvođača za 20 %	100.000	5.000	2.500	2.500	10.000		20.000					10.000		30.000	30.000	30.000	90.000	Općina Kupres, JKP Kupres	Ostali kapitalni izdaci 821216	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove	
SC2/DS/CDR1	2.4 Organizacija CIOFF međunarodni festival folklor i Dani kosidbe-Strljanica Kupres	Plakati raznih veličina, TV emisije, Kupreški radio i internet stranica	60.000	10.000	10.000	0	20.000		5.000					15.000		20.000	20.000	0	40.000	Općina Kupres, JKP Kupres, HKD „Napredak“ podružnica Kupres	Grant za kulturu, ekonomski kod 614315	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove	
SC2/DS/CDR1	3.1. Uspostavljanje Centra urgentne medicine (CUM) u Domu zdravlja Kupres	Broj ostvarenih projekata kroz godinu dana 3	0	0	0	0	0									0	0	0	0	Općina Kupres	Grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno stambene poslove	
SC2/DS/CDR3	3.2. Izrada programa razvoja i jačanja kapaciteta OCD	Educirane majke i roditelje, povećan standard pružanja pomoći u ranom razvoju	0	0	0	0	0									0	0	0	0	Dom zdravlja Kupres	Grant za dom zdravlja ekonomski kod 614239	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove	
SC2/DS/CDR1	3.3. Usvojiti provedive mjere natalitetske politike	Povećan natalitet za 20%	5.000	1.000	1.000	1.000	3.000									0	0	0	0	Općina Kupres, OV	Grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove	
SC2/DS/CDR1	3.4. Organizirati funkcionalni rad zimske službe kroz JKP	Organizovana zimska služba	300.000	60.000	60.000	60.000	180.000									0	0	0	0	Općina Kupres	Grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove	

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora												Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Općinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju	
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama							
								Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)				
SC2/DS/CDR1	4.5. Opremanje Policijske uprave Kupres	Stvoreni povoljniji uslovi za rad policijskih djelatnika opremanjem Policijske stanice	200.000	0	0	0	0		50.000								50.000	50.000	50.000	150.000	HBŽ, MUP	-	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove
SC2/DS/CDR1	4.6. Poboľjšati brigu o starim i invalidnim licima useljnjem zgrade za stare i nemoćne	Poboľjšana briga o starim i i invalidnim licima za 40% useljnjem zgrade za stare i nemoćne	30.000	5.000	5.000	0	10.000							10.000			10.000	10.000	0	20.000	Općina Kupres, JKP Kupres	Ostali kapitalni izdaci 821216	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove
SC2/DS/CDR1	4.7. Razviti i provoditi mjere poboľjšanja suradnje i komunikacije stanovnika sa policijskom upravom	Povećano zadovoljstvo građana uslugamapolićijske uprave za 50%	10.000	0	0	0	0								5.000		5.000	5.000	0	10.000	MUP	-	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove
SC2/DS/CDR1	4.8. Razminiravanje prema Planu protuminskog djelovanja općine Kupres	Površina koja je razminirana smanjena je za trećinu	200.000	4.000	4.000	4.000	12.000			20.000				16.000			36.000	36.000	36.000	108.000	ŠGD Herceg-Bosanske šume Kupres, Općina Kupres, Civilna zaštita, BH Mac	grant sredstva ekonomski kod 614000	Služba za inspekcije poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
Ukupno za sektor društvenog razvoja:			1.140.000	112.500	115.500	73.000	301.000	0	75.000	30.000	0	0	0	111.000	5.000		221.000	206.500	156.500	584.000			
Sektor 3. Zaštita okoliša																							

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora												Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Opštinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama						
								Kredit	Entitet Kantona	Država	Javna poduzeća	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)			
SC1/SO/CZO1	1.1. Izrada master plana za kanalizacioni sustav i pročišćivač otpadnih voda	Usvojena odluka do strane OV, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija, Izrađena studija utjecaja na okoliš, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja	15.000	5.000	0	0	5.000									10.000	0	0	10.000	Općina Kurpes, JKP Kupres	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove i Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalnostambene poslove
SC1/SO/CZO1	1.2. Sanacija kanalizacijske mreže u užem gradskom području	Usvojena odluka do strane OV, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja, Potpisan ugovor sa izvođačem radova	25.000	5.000	0	0	5.000		5.000	5.000	10.000					20.000	0	0	20.000	Općina Kurpes, JKP Kupres	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove i Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalnostambene poslove
SC1/SO/CZO1	1.3. Izgradnja kolektora i uređaja za pročišćavanje otpadnih voda	Usvojena odluka do strane OV, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija, Izrađena studija utjecaja na okoliš, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja	2.700.000	200.000	200.000	250.000	650.000	500.000					500.000			1.000.000	550.000	500.000	2.050.000	Općina Kurpes, JKP Kupres	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove i Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalnostambene poslove

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora													Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Općinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama							
								Kredit	Entitet Kantona	Država	Javna poduzeća	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)				
SC1/SO/CZO1	1.4. Izrada studije za vodoopskrbu Općine Kupres	Usvojena odluka do strane OV, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija	25.000	5.000	0	0	5.000		5.000	5.000	10.000					20.000	0	0	20.000	Općina Kurpes, JKP Kupres	kapitalni izdatak vodosnabdjevanje , ekonomski kod 821113	Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove i Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalnostambene poslove	
SC1/SO/CZO1	1.5. Usvajanje Odluka OV o uspostavi vodozaštitnih zona	Usvojena odluka do strane OV, Uspostavljene vodozaštitne zone	0	0	0	0	0								0	0	0	0	Općina Kurpes, JKP Kupres	kapitalni izdatak vodosnabdjevanje , ekonomski kod 821113	Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove i Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalnostambene poslove		
SC1/SO/CZO1	1.6. Sanacija vodovodne mreže u užem gradskom području	Usvojena odluka do strane OV, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja, Potpisan ugovor sa izvođačem radova	50.000	5.000	5.000	0	10.000		5.000	5.000	10.000					20.000	20.000	0	40.000	Općina Kurpes, JKP Kupres	kapitalni izdatak vodosnabdjevanje , ekonomski kod 821113	Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove i Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalnostambene poslove	
SC1/SO/CZO1	1.9. Nabava mehanizacije i opreme za komunalne radove	Usvojena odluka do strane OV, Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija, Izrađena studija utjecaja na okoliš, Dobivene potrebne dozvole i odobrenja	850.000	30.000	30.000	30.000	90.000			20.000	10.000	10.000		100.000		140.000	140.000	140.000	420.000	Općina Kurpes, JKP Kupres	tekuće potpore - grant sredstva ekonomski kod 614418	Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu	

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta				Financiranje iz ostalih izvora												Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Općinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.								Pregled ostalih izvora po godinama						
								Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II	god. III	ukupno (I+II+III)			
SC1/SO/CZO2	2.1. Izrada plana upravljanja cvrstim otpadom Općine Kupres	Usvojena odluka do strane OV,Potpisan ugovor s institucijom koja će uraditi projekt, Urađena projektna dokumentacija,	15.000	5.000	0	0	5.000		10.000							10.000	0	0	10.000	Općina Kupres, JKP Kupres	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove i Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalnostambene poslove, Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno stambene poslove
SC1/SO/CZO2	3.2. Postavljanje turističke signalizacije	Pozitivni komentari turista kada bolje upoznaju ljepote Općine,Povećan njihov broj za 30% na kraju planskog perioda	50.000	20.000	20.000	0	40.000		5.000							5.000	5.000	0	10.000	Općina Kupres, služba zaslužna za turizam, Turistička zajednica HBŽ	ostali kapitalni izdaci ekonomski kod 821216	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno stambene poslove
SC1/SO/CZO2	3.3. Sustavna promidžba turizma kroz razvoj instrumenata promidžbe (promidžbeni materijali, web, umrežavanje)	Povećano ulaganje u promociju turizma za 30%, Povećan broj turista za 30% na kraju planskog perioda	10.000	2.500	2.500	0	5.000								2.500	2.500	2.500	0	5.000	Općina Kupres, služba zaslužna za turizam, Zoo centar, Turistička zajednica HBŽ	grant sredstva za poljoprivredu ekonomski kod 614415	Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno stambene poslove, Služba za inspeksijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
Ukupno za sektor zaštite okoliša:			3.740.000	277.500	257.500	280.000	815.000	500.000	30.000	35.000	50.000	10.000	500.000	100.000	2.500	1.227.500	717.500	640.000	2.585.000			

Veza sa strateškim i sektorskim ciljem/ ciljevima	Projekat / mjera	Indikatori	Ukupni orijent. izdaci	Financiranje iz općinskog budžeta		Financiranje iz ostalih izvora												Nositelji implementacije	Veza sa budžetom (vrsta rashoda u općinskom budžetu)	Opštinsko odjeljenje odgovorno za implementaciju		
				2016	2017	2018	ukupno (I+II+III)	Struktura ostalih izvora za I.god.							Pregled ostalih izvora po godinama							
								Kredit	Entitet Kanton	Država	Javna poduzeca	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	god. I	god. II				god. III	ukupno (I+II+III)
SVEUKUPNO :			8.134.000	593.750	577.750	547.000	1.718.500	600.000	179.000	88.000	60.000	35.000	810.000	253.500	23.250	2.048.750	1.818.250	1.414.500	5.281.500			

13.2.2. Rekapitulacija investicija u Strategiju razvoja Općine Kupres

R/br	UKUPNA REALIZACIJA PROJEKATA	Procijenjeni troškovi	%	VLASTITA ULAGANJA					Ukupno	%
				2016	2017	2018	2019	2020		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Ekonomski sektor	3.254.000	31,72%	203.750	204.750	194.000	86.000	80.000	768.500	23,62%
2.	Društveni sektor	2.082.100	20,30%	112.500	135.500	128.000	81.500	70.000	527.500	25,33%
3.	Zaštita okoliša	4.921.000	47,98%	277.500	364.500	367.000	106.000	106.000	1.221.000	24,81%
UKUPNO:		10.257.100	100,00%	593.750	704.750	689.000	273.500	256.000	2.517.000	24,54%

R/br	UKUPNA REALIZACIJA PROJEKATA	Procijenjeni troškovi	%	EKSTERNI IZVORI					Ukupno	%
				2016	2017	2018	2019	2020		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Ekonomski sektor	3.254.000	31,72%	600.250	894.250	618.000	189.000	184.000	2.485.500	76,38%
2.	Društveni sektor	2.082.100	20,30%	221.000	343.600	596.500	332.500	61.000	1.554.600	74,67%
3.	Zaštita okoliša	4.921.000	47,98%	1.227.500	1.034.500	857.000	340.500	240.500	3.700.000	75,19%
UKUPNO:		10.257.100	100,00%	2.048.750	2.272.350	2.071.500	862.000	485.500	7.740.100	75,46%

R/br	UKUPNA REALIZACIJA PROJEKATA	OSTALI IZVORI FINANSIRANJA (prva 2016 godina)								
		Kredit	Entitet / Kanton	Država	Javna poduzeća	Privatni izvori	IPA	Donatori	Ostalo	Ukupno
1	2	12	13	14	15			16	17	18
1.	Ekonomski sektor	100.000	74.000	23.000	10.000	25.000	310.000	42.500	15.750	600.250
2.	Društveni sektor	0	25.000	30.000	0	0	0	111.000	5.000	171.000
3.	Zaštita okoliša	500.000	30.000	35.000	50.000	10.000	500.000	100.000	2.500	1.227.500
UKUPNO:		600.000	129.000	88.000	60.000	35.000	810.000	253.500	23.250	1.998.750

Externi izvori:	7.740.100
%:	75,46%
Vlasiti izvori:	2.517.000
Učešće vlastitih sredstava:	24,54%

UKUPNO izvori:	10.257.100
%:	100,00%

13.3. Plan razvoja organizacijskih kapaciteta i ljudskih potencijala

Realizacija Strategije razvoja predstavlja veliki izazov i može pokrenuti Općinu Kupres u smjeru pokretanja gospodarstva do odgovarajuće razine razvoja i općenitog boljeg stanja u društvu. U Strategiji su detaljno sagledane sve snage, slabosti, prilike i prijetnje, postavljeni su fokusi i ciljevi razvoja, razrađeni programi, projekti i mjere, razrađena je operacionalizacija što, sve zajedno, daje dobre smjernice za razvoj, međutim stupanj i kvalitet realizacije strategije, kao zbir svih pojedinačno realiziranih projekata i mjera, jasno će pokazati koliko je jedinica lokalne samouprave blizu ili daleko od ostvarenja definiranih strateških ciljeva i vizije razvoja općine.

Da bi se Strategija uspješno realizirala potrebno je prilagoditi postojeće i osnovati nove organizacijske strukture. Prvi korak je već napravljen kroz novu sistematizaciju općinske strukture i uspostavljenjem Službe za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno stambene poslove. Njen zadatak je koordinacija svih aktivnosti i aktera od promocije, pripreme, i pokretanja projekata, izvođenja, praćenja, i izvještavanja do njihove realizacije. Prema planovima načelnika, uskoro će doći do formiranja Razvojnog tima za pisanje i praćenje projekata u čijem sastavu će biti potrebni stručni kadrovi, a kojima općina već raspolaže. Da bi postizao odgovarajuće rezultate za Razvojni tim predviđeno je konstantno stručno usavršavanje, a jedna od njegovih glavnih zadaća bit će suradnja sa višim nivoima vlasti i svim socio-ekonomskim partnerima u općini. Općinska uprava, međutim, ima najveću obvezu jer snosi odgovornost za implementaciju ukupne Strategije, a ključni akteri u njenom provođenju su:

- Općinsko vijeće
- Općinski načelnik
- Razvojni tim Općine Kupres
- Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove (SGR)
- Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i imovinsko pravne poslove
- Služba za graditeljstvo, urbanizam, prostorno uređenje katastar i geodetske poslove
- Služba za inspekcijske poslove, financije, pitanja branitelja i civilnu zaštitu
- Općinske institucije i organizacije (javna poduzeća i ustanove, institucije za kulturu, škole, centar za socijalni rad, zadruga, zdravstvene ustanove, poslovna udruženja...)
- Lokalne nevladine sportske organizacije i udruženja
- Resorna ministarstva i agencije

Svako od njih treba da ima preciznu definiranu ulogu u implementaciji, osiguranju financijskih sredstava te u praćenju i vrednovanju.

Uloga i odgovornost aktera implementacije Strategie

Općinsko vijeće ima ključnu ulogu u razmatranju izvještaja o realizaciji strateških dokumenta općine a time i strategije razvoja kao vodećeg strateškog dokumenta općine.

Općinski načelnik ima ključnu ulogu u operacionalizaciji i implementaciji strategije razvoja putem uspostavljenog mehanizma i definiranja odgovornosti svih aktera u pogledu implementacije strategije te osiguranju sveukupne koordinacije.

U narednoj tabeli vidljive su ključne uloge i odgovornosti u pogledu koordinacije, implementacije, monitoringa i evaluacije Strategije razvoja općine Kupres.

Osnovne uloge i odgovornosti u procesu implementacije i koordinacije Strategije	
Uloga	Nadležnost (tko?)
Definiranje odgovornosti u pogledu koordinacije implementacije strategije razvoja	Općinski načelnik
Definiranje nadležnosti pojedinačnih odjeljenja za pripremu projektnih prijedloga i implementaciju projekata iz akcijskog plana za 2016. godinu	Općinski načelnik i šefovi službi
Provođenje procedura javnih nabavki	Komisija za javne nabavke
Praćenje implementacije strategije i redovno izvještavanje	Služba za gospodarstvo i razvoj, Općinsko vijeće, Općinski načelnik i ostale općinske službe
Uspostavljanje i redovno ažuriranje baze podataka relevantnih za razvoj	Služba za gospodarstvo i razvoj i ostale općinske službe
Razrada i usvajanje operativnih i financijskih planova za naredne godine implementacije Strategije (godišnje i indikativno trogodišnje)	Služba za gospodarstvo i razvoj, Općinsko vijeće, Općinski načelnik i ostale općinske službe
Ažuriranje i revizija Sektorskih planova i Strategije	Služba za gospodarstvo i razvoj, Razvojni tim, Općinsko vijeće, Općinski načelnik i ostale općinske službe
Definiranje ključnih potreba za izgradnjom kapaciteta osoblje uključenog u implementaciju Strategije (priprema plana i sistemska izgradnja kapaciteta za djelotvornu implementaciju Strategije razvoja)	Općinski načelnik i šefovi službi, Služba za gospodarstvo i razvoj
Sveukupna komunikacija u pogledu implementacije Strategije razvoja sa akterima van općinske uprave: građani, lokalno razvojno partnerstvo, mediji, poslovni sektor, nevladin sektor, potencijalni financijeri, viši nivoi vlasti itd.	Služba za gospodarstvo i razvoj

Proces implementacije Strategije razvoja pratit će Služba za gospodarstvo, razvoj, investicije i komunalno-stambene poslove, kao i Razvojni tim Općine Kupres. Priprema i implementacija projekata, odnosno ukupni projektni ciklus biće u rukama Razvojnog tima Općine Kupres, pri čemu će se precizirati dužnosti i odgovornosti tima i svih njegovih članova čime će se osnažiti kapaciteti za pripremu projekata za domaće i međunarodne izvore sredstava (donatori), sa naglaskom na EU fondove.

Također, u sadašnjem sustavu općinskog organa ne postoji sveobuhvatna baza podataka za planiranje i praćenje razvoja, već samo jedan dio podataka u elektronskoj formi što u narednom periodu predstavlja jedan od vrlo važnih zadataka za Razvojni tim Općine Kupres i druge organe. Neophodno je izvršiti izgradnju kapaciteta u slijedećim oblastima:

- Upravljanje projektnim ciklusom /PCM/
- Međuopćinska suradnja
- Privatno- javno partnerstvo
- EU i IPA financijski aspekti: politika i praksa
- Engleski jezik

U narednim aktivnostima ključni koraci obuhvaćaju slijedeće:

- Jačanje struktura općinske administracije za koordinaciju i upravljanje Strategije razvoja te uspostava mehanizama za stalno praćenje, izvještavanje i ocjenjivanje.
- Stalno i aktivno učešće Općinskog načelnika u implementaciji Strategije razvoja te davanje konkretnih zadaća odgovornim Službama za njenu realizaciju.
- Uspostava Tima za razvoj, odnosno za pisanje projekata, implementaciju i izvještavanje o implementaciji Strategije te kompetentno, odgovorno i svakodnevno operativno upravljanje implementacijom.
- Jačanje struktura, mehanizama i kapaciteta za izradu i implementaciju projekata, kako u okviru općinskih struktura tako i relevantnih socioe-konomskih aktera, te definiranje zadataka i poslova uposlenih djelatnika. Osigurati sudjelovanje zajednice u provedbi i ažuriranju planova i strategije. Svim partnerima iz javnog, privatnog i nevladinog sektora treba omogućiti podjednako da sudjeluju u provedbi, praćenju i ocjenjivanju ostvarivanja strategije i planova - u skladu s njihovom zainteresiranošću, kompetencijama i kapacitetima
- Stalna podrška Općinskog vijeća i Partnerskih grupa u implementaciji Strategije putem redovnih izvještaja, kao i usklađivanje politike sa prioritetima razvoja općine.
- Uspostavljenje jedinstvenog sustava i elektronske baze podataka za praćenje i ocjenjivanje Strategije razvoja koja će osigurati potpunu analizu podataka, i njihovu primjenu.

13. 4. Praćenje, ocjenjivanje i ažuriranje strategije razvoja

Pri implementaciji Strategije razvoja važno je razviti njeno sustavno praćenje koje treba biti vidljivo i mjerljivo, preko općinskih struktura. Sustavno praćenje i vrednovanje/monitoring i evaluacija /realizacije Strategije razvoja omogućava mjerenje stupnja ostvarenja postavljenih ciljeva.

Praćenje Strategije razvoja

Praćenje podrazumijeva sustav prikupljanja i obrade podataka u svrhu usporedbe postignutih rezultata sa planiranim. Vrednovanje je zasnovano na nalazima praćenja i daje sveukupnu ocjenu ostvarenja postavljenih ciljeva. Da bi se kvalitetno upravljalo implementacijom strategije i projekata, mora postojati mjerljivi stupanj ostvarenja definiranih ciljeva i rezultata u određenom vremenskom periodu, za što služe postavljeni i povjerljivi indikatori.

Indikatori praćenja

Strategija, kao konkretan i operativni alat za dugoročni razvoj Općine, postavlja set mjerljivih sektorskih/operativnih ciljeva, koji su podržani sa nizom konkretnih indikatora, a koji će se koristiti za mjerenje ukupnog napretka i ostvarenja Strategije. Zato će se redovno praćenje temeljiti na mjerljivim sektorskim ciljevima i njihovim općim pokazateljima, kao što je navedeno u poglavljima :

12.1..4. „Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima plana ekonomskog razvoja „, 12.2.4. „Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima plana društvenog razvoja „,12.3.4. „Procjena očekivanih ishoda sa indikatorima plana životne sredine„,

Osim, toga konkretni pokazatelji postavljeni su također i na projektnom nivou, koji sa svojom mnogostrukošću predstavljaju konkretne pokazatelje praćenja napretka svakog sektorskog cilja Strategije. Projektni pokazatelji definirani su u okviru projektnih prijedloga.

Ključni zadaci i pristup praćenju i vrednovanju Strategije

Praćenje provedbe Strategije bit će pokrenuto u 2016. godini kroz sljedeće zadatke:

- Definiranje podataka potrebnih za postavljanje indikatora i utvrđivanje odgovornosti za njihovo prikupljanje;
- Prikupljanje početnih podataka kao osnove, s obzirom da je većina podataka dostupna u socio-ekonomskoj analizi Strategije;
- Prikupljanje podataka u zahtijevanim intervalima (kvartalno);
- Analiza rezultata, procjena napretka u odnosu na postavljene ciljeve i opće indikatore i prijedlog kako bi to trebalo utjecati na daljnju provedbu, pa čak i ažuriranja Strategije.

Proces prikupljanja podataka za potrebe praćenja će biti organizirani kroz uspostavu baze podataka i njeno sustavno ažuriranje. U tu svrhu, elektronska baza podataka izrađena u tijeku procesa pripreme socio-ekonomske analize koristit će se i dalje, te redovito ažurirati.

Praćenje će biti također usklađeno sa ciklusom pripreme polugodišnjih i godišnjih izvještaja od strane odgovarajućih statističkih i drugih institucija (statistički zavodi, AFIP, itd). Ovo, otprilike, znači da se direktni podaci o realizaciji programa/projekata prikupljaju i analiziraju krajem godine, a da se odgovarajuće baze sekundarnih podataka ažuriraju u četvrtom i petom mjesecu naredne godine, kada su raspoloživi podaci iz odgovarajućih statistika.

Ocjenjivanje ostvarenja sektorskih razvojnih planova obavlja se kontrolno nakon tri godine (kada se u pravilu radi i djelimično ažuriranje) i finalno nakon planskog perioda (nakon pet godina). Tada se radi i kontrolno ocjenjivanje ostvarenja strategije u cijelosti i vrši njeno ažuriranje, u vidu eventualnog pomjeranja strateških fokusa i redefiniranja strateških ciljeva.

Tada se radi i ažuriranje sektorskih razvojnih planova.

Temelje za ocjenjivanje priprema Služba za gospodarstvo i razvoj i Razvojni tim, na temelju nalaza godišnjeg praćenja. Drugu osnovu predstavljaju indikatori koji su definirani tijekom procesa planiranja. Nalaze i preporuke vrednovanja razmatraju Općinski načelnik sa šefovima Službi i Općinsko vijeće.

Značajno da se od početka posao na prikupljanju, obradi i analizi podataka ne tretira kao jednokratni, već da bude sustavno utemeljen. To znači da se postavi tako da se kreiraju odgovarajuće baze sekundarnih podataka, koje će se relativno lako godišnje ažurirati; redovno godišnje izvode odgovarajuća direktna ispitivanja grupa aktera/korisnika usluga, prema standardiziranoj metodologiji i instrumentima, kako bi se mogle pratiti promjene i napredak; koristi za praćenje (godišnje) i ocjenjivanje (nakon 3 godine) ostvarenja strategije i razvojnih planova.

Preporučljivo je uspostavljanje sljedećih baza sekundarnih podataka:

- Baza demografskih podataka;
- Baza podataka o tržištu rada;
- Baza podataka za socijalne javne usluge;
- Baza podataka za infrastrukturu i komunalne javne usluge;
- Baza podataka lokalnog gospodarstva;
- Baza podataka o stanju okoliša.

Nužno je osigurati da su svi podaci razvrstani po spolu, gdje je god to primjenjivo, kako bi se osiguralo praćenje i ocjenjivanje utjecaja strategije na oba spola.

Ove se baze mogu kreirati koristeći Excel, tako da budu lako upotrebljive. Preporučuju se sljedeća redovna godišnja ispitivanja: Ispitivanje zadovoljstva korisnika socijalnih usluga; Ispitivanje zadovoljstva korisnika administrativnih usluga; Ispitivanje zadovoljstva korisnika komunalnih usluga.

Metodologija i instrumentarij (uzorkovanje, anketa, programska potpora, vrste izvještaja) za ova ispitivanja trebali bi biti standardizirani i dovoljno osjetljivi da mogu registrirati stanje dostupnosti, kvalitete i cijene usluga za osjetljive grupe, koje se nalaze u zoni socijalne isključenosti.

Odgovornost za praćenje i vrednovanje strategije

Na temelju ažuriranih podataka praćenje realizacije strategije obavljat će Služba za gospodarstvo i razvoj. Ista Služba obavljat će i godišnje vrednovanje e će redovito, kao izvješće slati Općinskom načelniku, Općinskom vijeću i Partnerskoj grupi.

Aktivnosti praćenja, vrednovanja i ažuriranja pojedinih dijelova strategije biće provedene u određenim vremenskim periodima, datim u narednoj tabeli u skladu sa MiPRO metodologijom.

Aktivnost praćenja i vrednovanja	Vremenski okvir
Praćenje realizacije programa (projekata, mjera)	Godišnje
Kontrolno vrednovanje	Nakon 3 godine za sektorske planove, a nakon 5 godina za strategiju
Ažuriranje sektorskih planova	Djelomično nakon 3 godine, a kompletno nakon 5 godina
Ažuriranje strategije	Kompletno nakon 5 godina
Finalno vrednovanje	Nakon 5 godina za sektorske planove, nakon 5 godina za strategiju

Prilog 1

U sljedećoj tabeli dat je okvirni podsjetnik sa kalendarom za godišnje ažuriranje strategije razvoja:

Komponenta	Opis i podloge za godišnje ažuriranje	Kada se ažurira	Napomena
Socio-ekonomska analiza <i>(radi se u bitno skraćenoj verziji)</i>	✓ Prate se i publiciraju odabrani ekonomski i socijalni indikatori i važni trendovi (demografski, tržište rada, ekonomski pokazatelji po granama/vrstama poslovnih subjekata, stanje u poljoprivredi...). ✓ Stanje poslovnog okruženja može se pratiti putem standardiziranog anketiranja ili fokus grupe.	Početak u travnju (kada su obrađeni svi podaci za prethodnu godinu), završetak (publiciranje) u lipnju	Za ovaj posao vrlo je važno razraditi proceduru i usuglasiti razmjenu podataka sa izvorima podataka (Zavod za zapošljavanje, Fond MIO, Porezna uprava...)
Revizija sektorskih ciljeva	✓ Vrednuje se u kojoj su mjeri ostvareni i da li su još validni. Ako ostvarenja nisu blizu očekivanih, analiziraju se uzroci i po potrebi, intervenira se u aktivnostima (projektima) i/ili u samim ciljevima. ✓ Revizija se izvodi na osnovu praćenja realizacije programa i projekata, s jedne strane, i uočenih bitnih promjena u okolnostima.	Lipanj-srpanj	Dobro je da se za reviziju operativnih ciljeva i projekata iskoristi potencijal Partnerske grupe
Revizija projekata	Vrši se na osnovu: ✓ Iskustva stečenog kroz realizaciju projekata ✓ Rezultata i preporuka realiziranih projekata ✓ Uočenih promjena i novih potreba ✓ Revidiranih operativnih ciljeva.	Kolovoz-Rujan	
Godišnji operativni plan implementacije, sa projektnim formularima	✓ Utvrđuju se prioritete za narednu godinu ✓ Revidiraju/kompletiraju projektni zadaci za prioritetne projekte ✓ Pravi se i usuglašava financijski plan ✓ Kompletira plan implementacije i usklađuje financijski plan za sljedeću godinu sa općinskim proračunom	Rujan-listopad	Ažuriran plan od druge polovine listopada ide na javnu raspravu, zajedno sa proračunom.

Praćenje i vrednovanje realiziranih i tekućih projekata	Izvodi se na osnovu: ✓ Plana implementacije ✓ Razrađenih projektnih formula-ra/zadataka (očekivanih rezultata) ✓ Izvještaja o realizaciji projekata (projektne dokumentacije) ✓ Pokazatelja o ostvarenim učincima (npr. podaci o uvozu i izvozu, podaci Zavoda za zapošljavanje...)	Prati se prema dinamici realizacije projekata i izvještavanja. Vrednuje se (ocjena ostvarenja i analiza razloga) u prvoj polovini ožujka.	O rezultatima praćenja i vrednovanja izvještava se Općinsko vijeće, Načelnik i Partnerska grupa u sklopu programa rada Općinskog vijeća
---	---	---	--

Prilog 2.Sinteza integrirane strategije razvoja

Vizija razvoja: Kupres, mjesto ugodnog i sigurnog života sa prirodnim ljepotama i bogatstvima netaknute prirode i šuma, pruža idealne uvjete za kvalitetnu turističku ponudu, proizvodnju zdrave hrane i iskorištavanje obnovljivih izvora energije. Sredina koja poštuje čovjeka, njeguje tradiciju i prihvaća principe kvalitete života.		
Strateški ciljevi:		
Unaprijeđenje postojećeg poslovnog ambijenta za razvoj gospodarstva temeljenog na korištenju raspoloživih resursa, uvažavajući tradicijske vrijednosti.	Razvoj socijalne infrastrukture sa težištem na obrazovanje, socijalnu zaštitu i zdravstvo, kroz unapređenje rada nadležnih institucija i razvojem kapaciteta civilnog društva	Zaštita životne sredine kroz izgradnju turističke infrastrukture i razvoj ruralnih područja
Operativni ciljevi:		
1. Povećati poljoprivrednu proizvodnju za 20% do 2020. godine 2. Povećati turističku ponudu za 30 % do 2020. godine 3. Povećana finalizacija proizvoda u drvenoj industriji za 20% do 2020. godine 4. Unaprijeđen poslovni ambijent kroz institucionalni razvoj do 2020. godine	1. Izgradnja i unapređenje kapaciteta iz sektora obrazovanja, kulture, sportske, socijalne i zdravstvene zaštite do 2020.godine 2. Poboljšanje i stvaranje preduvjeta za uključivanje mladih u izvan školske, sportske i kulturne aktivnosti do 2020. 3. Unapređenje i iskorištavanje potencijala organizacijacivilnog društva kao proaktivnog čimbenika ukupnog razvoja do 2020.	1. Podržavati infrastrukturne projekte poboljšanja i zaštite vodnih resursa, komunalnih usluga i upravljanja otpadom 2. Iskoristiti prirodna i kulturna bogatstva za ravnomjeran razvoj ruralnih i urbanih područja preko bolje turističke ponude i plasmana domaćih proizvoda 3. Povećati energetske učinkovitost, uz podršku projektima iskorištavanja obnovljivih izvora energije
Programi:		

1. Razvoj poljoprivredne proizvodnje 2. Razvoj turizma i povećanje turističke ponude 3. Razvoj drvne industrije 4. Kreiranje povoljnog poslovnog ambijenta	1. Poboljšanje i izgradnja kapaciteta za odgoj i obrazovanje 2. Obogaćivanje kulturne ponude grada Kupresa, kroz razvoj kulturne infrastrukture 3. Razvoj civilnog društva i izgradnja društvenih kapaciteta 4. Provedba plana sigurnosti Općine Kupres	1. Izgradnja komunalne infrastrukture 2. Program upravljanja cvrstim otpadom 3. Zaštita životne sredine i bolja promidžba kupreškog kraja 4. Plan mjera energetske učinkovitosti
Projekti i mjere:		
❖ Formiranje poljoprivredne zadruge i organizovanje poljoprivrednih proizvođača općine Kupres ❖ Edukacija poljoprivrednih proizvođača o savremenim tehnologijama i procesima u poljoprivrednoj proizvodnji ❖ Obnova tradicionalnog načina proizvodnje Kupreškog sira ❖ Poticanje razvoja jagodičastog voća ❖ Razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje povećanjem ❖ stočnog fonda i proizvodnje mlijeka ❖ Unaprjeđenje turističke ponude kroz zdravstveni turizam ❖ Izgradnja sportskih terena i promocija odredišta Kupres za pripreme sportskih klubova u regiji ❖ Uvrštavanje domaćih poljoprivrednih	❖ Unaprjeđenje energetske učinkovitosti OŠ "Fra Miroslava Džaje" ❖ Unaprjeđenje energetske učinkovitosti - Rekonstrukcija SŠ "Kupres", (termoizolacija, krovišta, otvori) ❖ Sanacija i opremanje školske sportske dvorane OŠ "Fra Miroslava Džaje" ❖ Obogaćivanje školskih knjižnica ❖ Nabavka dva autobusa za prijevoz učenika osnovnih i srednjih škola ❖ Povećanje energetske učinkovitosti Dječjeg vrtića "Pahuljica" Kupres ❖ Predškolsko obrazovanje pred polazak u školu ❖ Opremanje školskog igrališta Kupres ❖ Uspostavljanje centra za rani rast i razvoj u Domu zdravlja Kupres ❖ Osposobljavanje prostorija Kulturno-umjetničkog društva „Kupres“ ❖ Izgradnja robne tržnice ❖ Izgradnja gradskog kolodvora	❖ Izrada master plana za kanalizacioni sustav i pročišćivač otpadnih voda ❖ Sanacija kanalizacijske mreže u užem gradskom području ❖ Izgradnja kolektora i uređaja za pročišćavanje otpadnih voda ❖ Izrada studije za vodoopskrbu Općine Kupres ❖ Usvajanje Odluka OV o uspostavi vodozaštitnih zona ❖ Sanacija vodovodne mreže u užem gradskom području ❖ Dogradnja postojeće vodovodne mreže Vođenica-ravno ❖ Izgradnja vodospreme Točak ❖ Nabava mehanizacije i opreme za komunalne radove ❖ Izrada plana upravljanja cvrstim otpadom Općine Kupres ❖ Uspostava sustava za selektiranje pos

proizvoda u turističku ponudu ❖ Izgradnja vikend naselja "Čajuša 3" ❖ Promocija ulaganja u turizam i Kupresa kao turističke destinacije ❖ Izrađene mjere poticaja drvnih proizvođača ka većoj proizvodnji i finalizaciji proizvoda ❖ Uvođenje neophodnih standarda za proizvodnju i izvoz finalnih proizvoda ❖ Izrada programa i provedena edukacija neophodnih zanimanja za razvoj drvne industrije ❖ Završetak izgradnje i opremanje poslovne zone "Rupe" ❖ Izrada baze podataka geografsko-informacionog sustava (GIS) ❖ Uspostavljanje servisa za pružanje usluga investitorima ❖ Promocija investicionih mogućnosti općine Kupres ❖ Izrada i provođenje Programa zadržavanja mladih obitelji, dodjela stanova i plaćeva mladim obiteljima	❖ Organizacija CIOFF međunarodni festival folklora i Dani kosidbe-Strljanica Kupres ❖ Uspostavljanje Centra urgentne medicine (CUM) u Domu zdravlja Kupres ❖ Izrada programa razvoja i jačanja kapaciteta OCD ❖ Usvojiti provedive mjere natalitetske politike ❖ Organizirati funkcionalni rad zimske službe kroz JKP ❖ Uspostavljanje Gorske službe za spašavanje (GSS) u Općini Kupres ❖ Opremanje Vatrogasnog društva ❖ Postavljanje vertikalne i horizontalne signalizacija u općini Kupres ❖ Izrada programa obnove ili uklanjanja ruševina u Kupresu ❖ Opremanje Policijske uprave Kupres, policija je u nadležnosti Kantonalnog Ministarstva ❖ Poboljšati brigu o starim i invalidnim licima useljenjem zgrade za stare i nemoćne ❖ Razviti i provoditi mjere poboljšanja suradnje i komunikacije stanovnika sa policijskom upravom ❖ Razminiravanje prema Planu protuminskog djelovanja općine Kupres	❖ tavljanjem zelenih otoka i reciklažnog dvorišta ❖ Sanacija "gradske" i malih deponija oko grada ❖ Podrška projektu izgradnje regionalne deponije ❖ Osnivanje turističkog info centra i suvenirnice ❖ Izraditi turističku signalizaciju ❖ Sustavna promidžba turizma kroz razvoj instrumenata promidžbe (promidžbeni materijali, web, umrežavanje) ❖ Zaštita autohtonih proizvoda i životinjskih vrsta ❖ Izrada projektne dokumentacije zamjene ulične rasvjete led rasvjetom ❖ Zamjena ulične rasvjete led rasvjetom ❖ Izraditi studiju energetske učinkovitosti javnih objekata ❖ Smanjenje troškova javnih objekata za grijanje izmjenom energenata grijanja, izolacije, otvora,...
--	---	---